

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Török Enikő: Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése
- Reisz T. Csaba: André Lajos tanulmányútjai a magyarországi földadóreform végrehajtásához
- Reisz T. Csaba: Az André család
- Csima Péter: Budapest–Budaörs határvonala és határjelei
- Iván Gyula: Kataster és versenyképesség
- „Négyzetkataster”: A magyarországi katasteri felmérés térkép- és iratanyagának katastere, 1850–1918

■ ■ ■ KATASZTER NÉGY ÉVSZÁZADON ÁT

A 18. században végzett úrbéri felmérések – célkitűzéseiket és eredményeiket tekintve – a kataszteri felmérések előzményeinek tekinthetők. Az óbudai kamarauradalom felmérése az ott élők megélhetési körülményeit volt hivatva – sikerrel – szolgálni, vagyis elősegítette a teherbíró képességnek megfelelő szolgáltatás megalapozását.

A kiegyezést követően a polgári pénzügyigazgatás hozzáfogott az abszolutizmus kori adózási rendszer megreformálásához, e célból a külföldi államok korabeli gyakorlatának tapasztalatait is gyűjtötték. A tanulmányutakra olyan tisztviselőt küldtek ki André Lajos személyében, aki németországi eredetű családja miatt nyelvtanulást is igen felkészült volt a feladatára.

Buda város határának a 19. század folyamán több alkalommal történt kijelölésekor elhelyezett határjelek – alapos kutatással – jórészt még ma is fellelhetők, ezek dokumentálása kultúrtörténeti fontosságú feladatunk.

A nemzetgazdasági infrastruktúra egyik fontos eleme a kataszter (ingatlan-nyilvántartás), amelynek összehasonlító elemzése rámutat arra, hogy fejlettsége a gazdaság fejlődését milyen módon segítheti vagy éppen hátráltatja.

A történeti kutatások nem nélkülözhetik a kataszteri jellegű emléktanyagot, ezért is öröndetes, hogy a témára vonatkozó források feltárására és rendszerezésére a „Négyzetkataszter” című új tudományos kutatási programot is támogatja a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal.

■ ■ ■ TARTALOM

Török Enikő: Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése	3
Reisz T. Csaba: André Lajos tanulmányúttjai a magyarországi földadóreform végrehajtásához	13
Reisz T. Csaba: Az André család	25
Csima Péter: Budapest–Budaörs határvonala és határjelei.....	33
Iván Gyula: Kataszter és versenyképesség	46
„Négyzetkataszter”: A magyarországi kataszteri felmérés térkép- és iratanyagának katasztere, 1850–1918 (Reisz T. Csaba).....	58

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ VII. évfolyam, 2. szám

A címlapon: Kneidinger András: Óbuda úrbéri térképének részlete, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 38.). L. ehhez Török Enikő cikkét

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarpapok.hu)

■ Felelős kiadó: dr. Béres András ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarpapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Földügyi Központ), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.)

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pászti László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: Gyomai Kner Nyomda Zrt., felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 4800 Ft, számonként 1200 Ft.

Támogató: Agrárminisztérium, Nemzeti Földügyi Központ

ISSN 2064-5805

SUMMARY

TÖRÖK, ENIKŐ: The Urbarial Survey of the Chamber Estate of Óbuda

torok.eniko@mnl.gov.hu

The chamber estate of Óbuda was surveyed in connection with the complaint of the people of Zsámbék in 1777, who did not have enough arable land and meadows to ensure their livelihood. Zsámbék and the other settlements of the manor were surveyed in order to solve the problem as it had been suggested by the prefect of the manor. The work was entrusted to engineer András Kneidinger, who redistributed the plots, surveyed and mapped the settlements, and the maps were handed over to the prefect in March 1778. The division of land equalized the tenure in Zsámbék, the number of half-plots almost doubled compared to the urbarium of 1770, at the same time the 3/8 plots disappeared. Similar changes took place in Pilisszántó, Tahitótfalu and Szigetmonostor, as well.

REISZ, T. CSABA: The Study Tours of Lajos André for the Completion of the Land Tax Reform in Hungary

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

Following the Compromise (1867), for a few years the parliament passed laws that maintained taxes having been introduced previously by imperial decrees. At the same time, preparations for the tax reform began immediately. An expert meeting on the reform of direct taxes was organised by the Minister of Finance in 1869–1870. In order to reform the land tax, ministerial counselor Lajos André was also sent on a study trip to Prussia and Austria, who prepared a detailed summary of the latter.

REISZ, T. CSABA: The André Family

The André family had come from Germany and settled in Hungary during the 19th century, and several of its members took part in the Hungarian financial administration. André Lajos (1823–1905) reached the highest position among them, because he headed the land tax and cadastre department of the Ministry of Finance. His younger brother, André Frigyes, was a cadastral district director, and his nephew, László – after a short cadastral activity – had a brilliant career as a tax office officer, later leader.

CSIMA, PÉTER: The Boundary Line of Budapest–Budaörs and its Markers

The 18th century maps depicting the common border of Buda and Budaörs prove that the current border between the two settlements is located mainly on a route that has existed for hundreds of years. Most of the stone boundary markers that exist today can also be seen in places of the former earth boundary markers. 22 places of the 29 points in the border of Buda–Budaörs mentioned in the border description of 1871 can be identified. 25 of the 31 landmarks placed in 1882, can still be found at or near its original erection point. Six of them are still on the former border mound today. The study summarizes the location, condition, and surroundings of existing boundary markers with photographs.

IVÁN, GYULA: Cadastre and competitiveness

gyula.ivan@lechnerkozpont.hu

Cadastre is one of the base infrastructures in national economies. Cadastre provides legal and spatial information for properties, in good cases, guarantees the rights related to them. Therefore, Cadastre is an engine of sustainable economic, environmental and social development.

World bank has an annual review of 190 national economies, which shows the competitiveness of economies of the countries. One of the factors, which is measured, is the „registering property” indicator. It shows how Cadastre is able to help the business environment. The paper analyses the results of World Bank’s Doing Business Annual Review for the year 2020 related to „registering property” indicator. It also draws conclusions on indicators, showing the performance, quality of different land administration systems and economies.

REISZ, T. CSABA: „Square Cadastre”: Cadastre of the Maps and Records of the Cadastral Survey in Hungary, 1850–1918

The project is the continuation and extension of the Project OTKA K 105 886, 'Exploration of the Sources of Cadastral Maps and Documents' (2013–2015). The project aims to establish a cadastre of documentary material of the contemporary Hungarian survey activities, which contains the types of records, their archiving places, as well as their access possibilities at the settlement level. Within the project, scientific research is carried out on the officers of the organization, creating a prosopographic collection of cadastral surveys, and conducting studies in the field of cadastral history.

TÖRÖK ENIKŐ

*Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése**

Az óbudai uradalom – amelyhez 12 település tartozott: Óbuda, Békásmegyer, Szentendre, Bogdány (Dunabogdány), Tótfalu (Tahitótfalu), Monostor (Szigetmonostor), Szántó (Pillisszántó), Perbál, Tök, Zsámbék, Budakeszi, Budaörs – a középkorban kincstári birtok volt, a 17. században azonban a Zichy család kezére került. 1766-ban, Zichy Miklós (1709–1758) halálát követően a Magyar Kamara megvásárolta az uradalmat az özvegytől, Zichy Erzsébettől (1715–1796).¹

A települések többségének úrbéri összeírása 1770-ben elkészült, Óbuda és Szentendre mint mezővárosok több kiváltsággal rendelkeztek, több időt vett igénybe a városok és a kamara megegyezése. Óbuda összeírása 1772-ben, egy újabb pedig 1773-ban készült el, de az új úrbéri szerződést csak 1774-ben írták alá. Szentendre összeírása 1772-re fejeződött be.²

Források

Az óbudai uradalom felmérésének kartográfiai dokumentumai – Budaörsöt és az egész uradalmat ábrázoló térképek kivételével – fennmaradtak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) térképtárában (S szekció). Egyes lapokról készültek későbbi másolatok, illetve az ún. Kneidinger-atlaszba

is bekerültek kisebb méretarányú, így gyakran kevesebb adatot tartalmazó példányok.

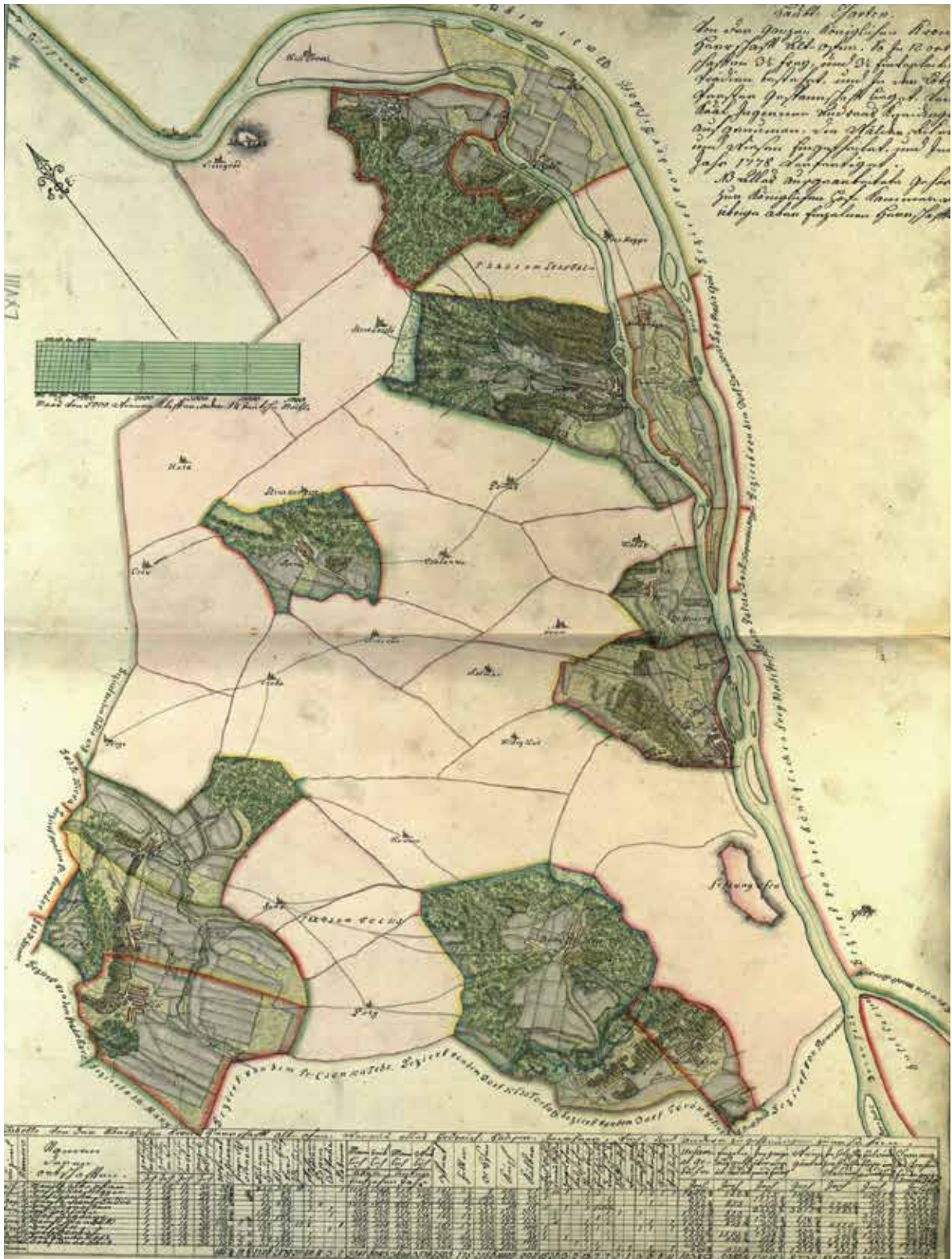
A felméréssel kapcsolatos írásos források többségét azonban kiselejtezték a 19. század második felében. Az egyes uradalmak úrbéri felmérését a kamara gazdasági ügyosztálya intézte, amelynek iratanyaga az E 58 Oeconomica állagban található. Az ügyiratokat a csomók elején található selejtezési jegyzék tanúsága szerint 1875–1876-ban, az Országos Levéltárnak történő átadás előtt a Pénzügyminisztérium Kincstári levéltárában Jankura György (†1876) és Stentzinger Alajos (†1879) levéltári tiszt selejtezte, a selejtezés tulajdonképpen a műszaki munkálatokat teljes egészében érintette. Így a kutatás során a mutatókönyvekből és a departamentum tanácsülési jegyzőkönyveiből tudunk adatokat gyűjteni, mert ezek rövid összefoglalást adnak az ügyről és elintézéséről.³

Kneidinger úrbéri felmérései az 1770-es években

A kamarai birtokokon az 1770-es években kezdődött a települések úrbéri felmérése. A kamarai térképtárban (S 11) mintegy 33 úrbéri térkép maradt fenn ebből az évtizedből, ezeknek több mint a fele, köztük az első térképek 1772-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 GÁL ÉVA: *Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt, 1659–1766*. Bp., 1988 (= GÁL, 1988). 10., 57–58.
 2 FELHŐ IBOLYA: Mária Terézia úrbérrendezése a Buda és Pest környéki helységeken. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 13. Szerk. TARIJÁNI SÁNDOR. Bp., 1971. 133., 136. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (= MNL OL), C 59 Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum urbanae (= C 59) - IV. sorozat Com. Pest - Békásmegyer, Bogdány, Budakeszi, Budaörs, Monostor, Óbuda, Perbál, Pillisszántó, Szentendre, Tök, Tótfalu, Zsámbék.
 3 Jankuráról és Stentzingerrel I. *Magyarország tiszti cím és névtára*, I. (1873) 79.; „Kedves Lajosom”. Csánki Dezső levelei *Thallóczy Lajoshoz, 1879–1916*. Sajtó alá rend., bev. és névmutató: REISZ T. CSABA. Bp., 2017. 29.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig, 1780–1848. *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 2:354. A Magyar Kamara 18. századi szervezetéről I. NAGY ISTVÁN: *A Magyar Kamara, 1686–1848*. Bp., 1971. 181., 185. Mutatókönyvek jelzete: MNL OL, E 43 Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Libri capitales officii registraturae cameralis (= E 43) 25–26. köt., 31–33. köt., tanácsülési jegyzőkönyvek jelzete: MNL OL, E 58 Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Oeconomica (= E 58) 22–23. köt.

■ Az óbudai uradalom térképe a Kneidinger-atlaszból (MNL OL, S 11 - No. 830:68.)

ből Kneidinger Andrásról, az óbudai uradalom felmérőjétől származnak. Kneidinger 1769 és 1772 között a bellyei uradalomban dolgozott, térképei közül azonban csak egy maradt fenn, Majs térképe 1772-ből. Ezzel párhuzamosan, 1771–1772-ben a székesfehérvári örkanonosság birtokain is térképezett, mégpedig Gölle, Taszár, Fonó és Attala területén.⁴

Ezt követően, 1772 és 1774 között a mérnök a diósgyőri uradalomban végzett úrbéri felmérést, azonban ebből a munkájából egy térkép sem ismert. 1774-ben megrajzolta a sóvári uradalomhoz tartozó Sószyülvész és Tótsóvár térképét 1:7200 méretarányban. A tokaji uradalom területéről sem maradtak fenn Kneidinger eredeti úrbéri térképei, csak az 1780-as években összeállított atlaszában lévő másolatok: Tiszaladány (1776, 1:28 800), Kenézlő (1775, 1:18 800) és Tiszabúd (1776, 1:28 800). Annak ellenére, hogy ezek kisebb méretarányúak, tartalmazzák a jobbágytelkek számát, sőt Tiszaladány és Tiszabúd esetén táblázatos formában a jobbágyok neveit és a telkek adatait is. Az óbudai uradalom felmérését követően Kneidinger 1778-ban a Bácskai kerülethez tartozó Kúla úrbéri térképét készítette el, de ennek sem ismerjük az eredetijét, csak az atlaszba kötött változatát. A mérnök két lapon rajzolta meg a települést: a belterületet 1:7200 méretarányban, a külterületet 1:28 800 méretarányban, mindkettőn feltüntette a jobbágytelkek számát.⁵

Kneidingeren kívül az 1770-es években kamarai mérnököket (Coroni Sámuel, Szervánszky Ádám Ábrahám, Freydhoffer

Antal, Karpe Mihály), kamarai mérnökgyakornokokat (Denk Ferenc), hites (juratus geometra; Czadray János, Balla Antal, Hyross György, Fischer József Henrik) és hadmérnököket (Karl Wittinghoff, Joseph d' Hochberg) találunk a kamarai úrbéri térképek szerzői között.⁶

Már az 1770-es évek első felében felmerült az igény, hogy a felmérések, az úrbéri telkek felosztásának és térképezésének egységességét biztosítsák. Festetics Pál, a kamara alelnöke megbízásából Freydhoffer Antal kamarai számvevőségi hivatalnok és mérnök 1774-ben útmutató-tervezetet állított össze a kincstári birtokok úrbéri felmérésére. Nem található adatok arra vonatkozóan, hogy ezt az útmutatót a kamara hivatalosan elfogadta volna, de talán Kneidinger ismerhette, mert több térképén táblázatos formában név szerint felsorolta az úrbéri telkek birtokosait, ahogy azt Freydhoffer javasolta.⁷

Az óbudai uradalom felmérése

Bár 1770-ben új urbáriumot kaptak az óbudai uradalom települései, néhány évre rá a zsámbékiak elégedetlenkedni kezdtek és 1777 márciusában írásban panaszkodtak, hogy nem rendelkeznek elegendő szántófölddel és réttel megélhetésük biztosításához és kérvényezték, hogy a jobbágytelken felül a majorsági területen bérelt parcellákat is megkaphassák. Ferberth Ferenc Xavér, az uradalom prefektusa azt javasolta, hogy a probléma megoldása érdekében méressék fel a mezővárost, de ne

4 MNL OL, S 11 Térképtár, Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Kamarai térképek (= S 11) - No. 310., No. 537:1–4. TÖRÖK ENIKŐ: Az első úrbéri térképek a kamarai térképtárban. *Catastrum*, 6. (2019) 2:3–14.

5 MNL OL, S 11 - No. 169–170., No. 830:107–108., , No. 830:5., No. 830:11., No. 830:15., No. 830:98–99. Kúla eredeti térképe a No. 101. jelzeten volt a 19. század elején. L. *Index mapparum, et delineationum geometricarum anno 1808 et 1810. Regio-Camerale Archivum resignatarum.*

6 MNL OL, S 11 - No. 208:a. Kisoroszi, No. 10. Sajtény (Şeitin), No. 209/a:1. Kismaros, No. 133:2. Madarász (Mădăras), No. 121. Bokorvány (Bucuroaia), No. 820:2. Pankota (Pâncota), No. 207:a. Nagymaros és Visegrád, No. 138. Dunabökény (Mladenovo), No. 554. Bormászpuszta in Lébény, No. 556:1. Lickópuszta in Mecsér; No. 472:2. Kistelek, No. 211:a. Kóspallag, No. 109:b. Bélapusztá (Kúla/Kula), No. 119. Komlóskert (Chmelnica), No. 241. Rudna. Az S 11 - No. 407. Pankota (Pâncota)-térkép szerzője ismeretlen. A szakirodalomban bizonytalanság tapasztalható azzal kapcsolatban, hogy Szervánszky Ádám és Szervánszky Ábrahám egy vagy két személyt takar-e. Levéltári források megerősítik, hogy egy személyről van szó. MNL OL, E 58 35. kötet 31 Session 35. Erről l. még KÉMENES MÓNKA: A nagyváradi római katolikus püspökök 18. századi régi rezidenciája. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Erem- és Régiségtárából.* Új sorozat VIII. (XVIII.) köt. Kolozsvár, 2015. 130. 82. lábjegyzet.

7 Török ENIKŐ: Útmutató-tervezet a kincstári birtokok úrbéri felmérésére, 1774. *Catastrum*, 6. (2019) 2:15–23.

csak Zsámbékot, hanem akkor már az uradalom összes települését. A kamara elfogadta a javaslatot és a prefektusra bízta a felmérés végző mérnök kiválasztását.⁸

Két geometra dolgozott a környéken: Eperjessy István hites mérnök, aki Esztergom városát térképezte, és Kneidinger, aki az óbudai uradalom erdőit mérte fel. Eperjessy 120 dukátot kért Zsámbék felméréseért, Kneidinger azonban csak hatvanat, így az utóbbira esett a kamara választása. 1777. július 10-én Festetics Pál átalányszerződést kötött Kneidingerrel az uradalom felmérésére, a jobbágytelkek felosztására és a települések térképezésére.⁹

A mérnök még ugyanabban az évben befejezte a terepmunkát, de néhány jobbágy elégedetlen volt a felosztással. 1778 februárjában a dunabogdányiak panaszkodtak, hogy néhányan közülük a Duna árterületén kaptak telkeket, de ugyanannyi adót kell fizetniük, mint a többieknek. Márciusban Zsámbék és Tök jobbágyai is panaszt emeltek a felmérés és a felosztás hibái miatt. A kamara utasította a mérnököt, hogy javítsa ki a hibákat a prefektus utasításai szerint. Április elején Kneidinger az új prefektussal, Jeszenovszky Sámuellel kiment az érintett településekre és meggyőzte a jobbágyokat a felosztás helyességéről.¹⁰

Az óbudai uradalom úrbéri térképei

1778. március közepére Kneidinger elkészült az összesen 13 térképpel. Ezek közül egy uradalom-, a többi településtérkép volt. Két pél-

dányban rajzolta meg őket, táblázatokat, leírásokat és magyarázatokat mellékelte hozzájuk. Egy példányt elküldött a kamarának, egyet pedig átadott a prefektusnak. Az eredeti térképeket egy vagy két példányban őrzi az MNL OL térképtára, az uradalomtérkép és Budaörs térképének kivételével.¹¹ Kneidinger a felmérés mértékegységeként bécsi ölt használt.

Bár az uradalomtérkép eredeti példányai nem maradtak fenn, másolatokból ismerjük a térképet. Az egyik, minden bizonynyal kicsinyített másolat megtalálható a Kneidinger-atlaszban: *Haubt-Charten von der ganzen königlichen Kron-Herrschaft Alt-Ofen* (1:72 000), a másik, 1815. évi pedig az osztrák állami levéltárban: *Haupt Karte von der ganzen Kron Herrschaft Alt-Ofen*.¹²

Szentendre mezőváros térképe (*Charten von kaal. Marckt Szent-Endre*, 1:14 400) nem úrbéri térkép, mert a város külön szerződés értelmében egy összegben, évi 6000 Ft-ért megváltotta szolgáltatásait. A térkép ugyan ábrázolja a telkeket, de számozás nélkül, tehát a birtokosokra vonatkozó információt nem tartalmaz. Viszont a térképen láthatók a szántóföldi parcellák, a rétek, a szőlők, a vágásokra osztott erdőterületet, így inkább mezőgazdasági és erdőterképnek tekinthető.¹³

A fennmaradó térképek közül nyolcnak a méretaránya 1:14 400, Békásmegyer térképe készült nagyobb méretarányban: 1:9300. Mindegyik térképen szerepel egy rövid szöveges ismertető (nota bene) az egyes művelési ágak területéről és egy táblázat, amelyben

8 MNL OL, E 58 22. köt. 1777. 20. Session 2.

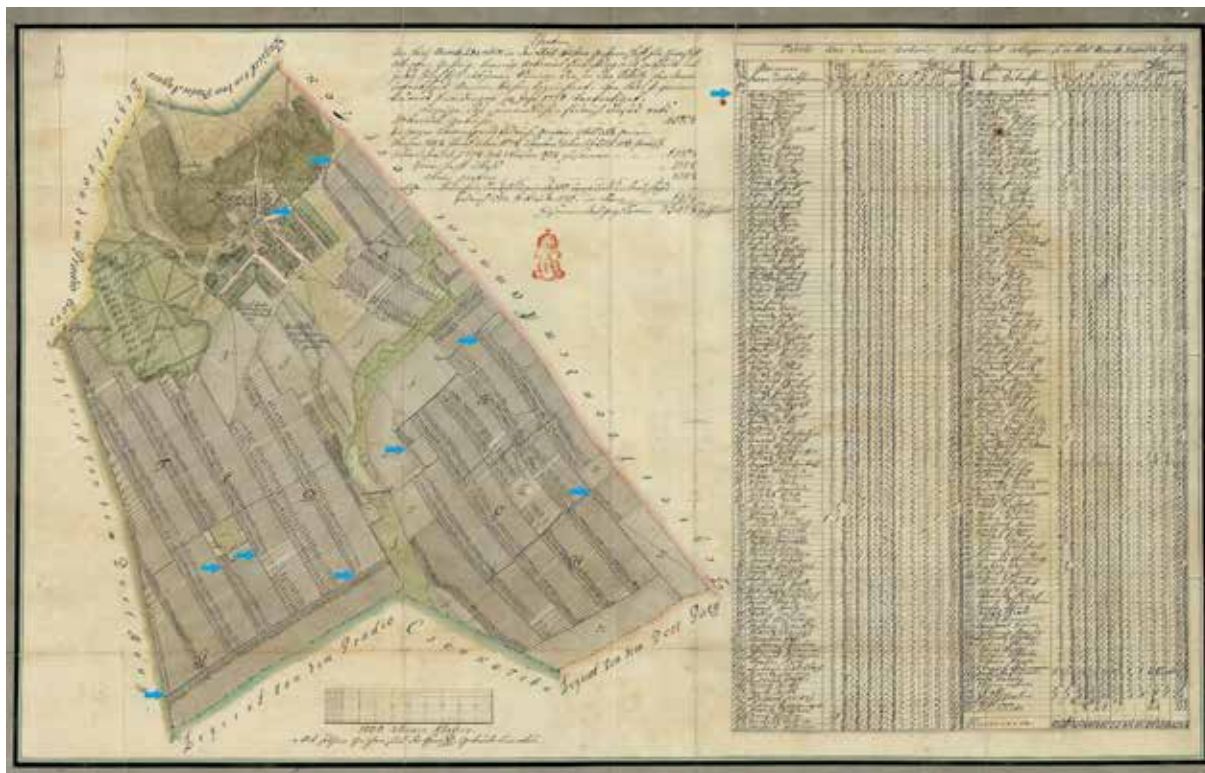
9 MNL OL, E 43 26. köt.; E 58 22. köt. 1777. 5. Session 6., 13. Session 4., 20. Session 2., 26. Session 4., 29. Session 5., 30. Session 1., Extra Numerum 1., 47. Session 14. Eperjessyrol I. PROKOPP GYULA: Esztergom város 1777. évi felmérése. *Esztergom Évlapjai*. Szerk.: ZOLNAY LÁSZLÓ. Esztergom, 1960. 65–79., Eperjessy Esztergom-térképe: MNL KEML, EvT 2. Kneidinger erdőterképei 1777-ből: MNL OL, S 11 - No. 39/1–3., No. 40/1–2., No. 1058:1–2. és Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Sonderbestände, Sammlungen und Selekte Patente, Karten- und Plansammlung (= ÖStA, FHKA SUS KS) K 37–38.

10 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 9. Session 7., 11. Session 5., 8., 17. Session 3–5.

11 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 17. Session 1., E 43 1778 ápr. 619.; S 11 - No. 31., No. 33., No. 34., No. 35/1–2., No. 36–38., No. 41/a:1–2., 41/b., No. 43/1–2., No. 43/3., No. 45/a:1–2., No. 46:1–2. Budaörs térképe a No. 32. jelzeten volt, l. *Index mapparum, et delineationum geometricarum anno 1808 et 1810. Regio-Camerale Archivum resignatarum*.

12 MNL OL, S 11 - No. 830:68. ÖStA, FHKA SUS KS L 46.

13 MNL OL, S 11 - No. 36. A Kneidinger-atlaszban két másolat is van a térképről: *Charten von kaal Marckt Szent Endre* (1:28 800) és *Charten von kaal Marckt Szent-Endre* (1:36,000). MNL OL, S 11 - No. 830:71., 81. A város privilégiumairól I. ERDŐSI PÉTER: Kiváltságos mezőváros a 18–19. században. *Kép, önkép, múltkép. Fejezetek Szentendre történetéből*. Szentendre, 2014. 159–160. Az atlaszba kötött térképekről l. még DÓKA KLÁRA: *Szentendre története írásos emlékekben*. Szentendre, 1981. 30.

■ Anton Scharle jobbágytelke Zsambék térképén, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 46:1.)

számsorrendben a jobbágytelkek birtokosainak neve és a telkek művelési ágak (szántóföld, rét) szerinti területe van feltüntetve. A házas zselérek (*inquilinus domiciliatus*, *Kleinhäusler*) belterületi telkei semelyik térképen nincsenek megszámozva, annak ellenére, hogy néhány településen részesültek a maradványföldről, pl. Pilisszántón és Tahitótfaluban. Az utóbbi esetben is csak a külterületi telkek kaptak számot. Több térképen láthatók a vágásokra osztott erdők évszámokkal jelölve, pl. Pilisszántó, Tök, Budakeszi, Dunabogdány, Perbál és Zsambék esetében. Ez nem meglepő, mert 1777-ben Kneidinger felmérte az uradalom erdeit.¹⁴

Zsambék térképe három példányban maradt fenn, kettő közülük a mérnök aláírásá-

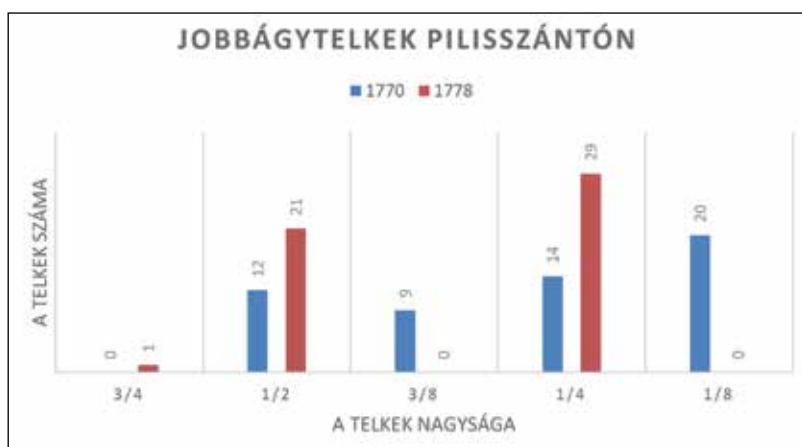
val és dátummal (*Charten von kaal. Marckt Zsambék ...*), egy pedig aláírás és dátum nélkül (*Karte von dem kammeral Marckt Zsambék*), ez utóbbi feltehetően későbbi másolat.¹⁵ A jobbágytelkek a térképen meg vannak számozva, és a térképre rajzolt táblázatból kiderül, hogy kinek a telke volt, milyen művelési ághoz tartozott és mekkora volt a területe holdban. Például Anton Scharle 1. számmal szerepel a táblázatban, 1778-ban féltelekkel (19 6/8 hold) bírt, míg az 1770. évi úrbéri tabella szerint 3/8 telekkel (14 4/8 hold). 1778-ban a jobbágytelkek egy beltelekből házzal és kerttel, valamint nyolc külső szántóföldi telekből állt. Zsambékon a jobbágyok rét helyett is szántóföldi telkeket kaptak.¹⁶

14 GÁL, 1988. 17. 25. lábjegyzet. Az erdőterképek jelzetei: MNL OL, S 11 - No. 39/1-3., No. 40/1-2.; ÖStA, FHKA SUS KS K 37-38.

15 MNL OL, S 11 - No. 46:1-2. MNL Pest Megyei Levéltár (= PML), IV. 165. d. (PMU) 49. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von den kaal Ortschaften Markt Zsambék und Dorf Tök ...*, 1:28 800; No 9. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:28 800. MNL OL, S 11 - No. 830:75., No. 830:87.

16 Kneidinger 1200 négyszögöles holdakkal számolt a térképein, l. GÁL, 1988. 7. A holdat Mária Terézia rendelkezése értelmében 1100, 1200, illetve 1300 négyszögöllel kellett számítani; ez tehát a kis vagy magyar holdnak felelt meg. FELHŐ IBOLYA: *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl*. Bp., 1970. HUSZ ILDIKÓ: *Család és társadalmi reprodukció a 19 században*. Bp., 2002. 49., 61., 83., 115-117., 168.

Az új telekosztás következtében megnőtt az úrbéri terület nagysága 3740 3/8 holdról 4066 5/8 holdra, emelkedett a jobbágytelkek száma 202-ról 204-re, emellett a plébános, a jegyző, az iskolamester, a kocsmáros, a mészáros is kapott jobbágytelket, valamint a molnár és a község is rendelkezett úrbéres parcellákkal. A telekosztás kiegyenlítette a birtokviszonyokat, a féltelkek száma szinte megduplázódott, 102-ről 200-ra emelkedett, ugyanakkor 1770-hez képest a 3/8 telkek eltűntek. Következésképp úgy tűnik, hogy a zsámbékiak panaszát orvosolták.¹⁷

Pilisszántón, Tahitótfaluban és Szigetmonostoron hasonlóképpen jelentős változások történtek a birtokviszonyokban 1770-hez képest.

Pilisszántó térképe (*Charten von kaal. Dorf Szanto ...*) szerint 1778-ra a teljes jobbágyok száma 55-ről 51-re csökkent, azonban az általuk birtokolt telkek nagysága kis mértékben nőtt, és a plébános is rendelkezett egy féltelkekkel. Továbbá a fél- és negyedtelkek száma megduplázódott. A jobbágyok többsége és a zsellérek, valamint a templom, a jegyző, a község és az urasági vadász is részesült az úrbéri maradványföldekből.¹⁸

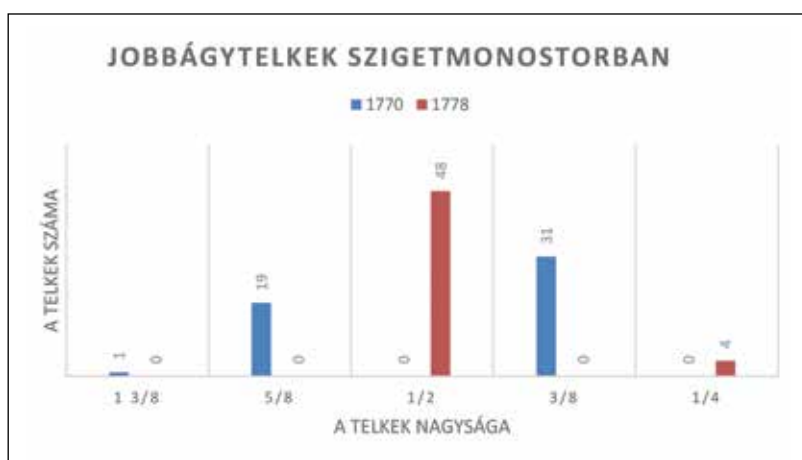
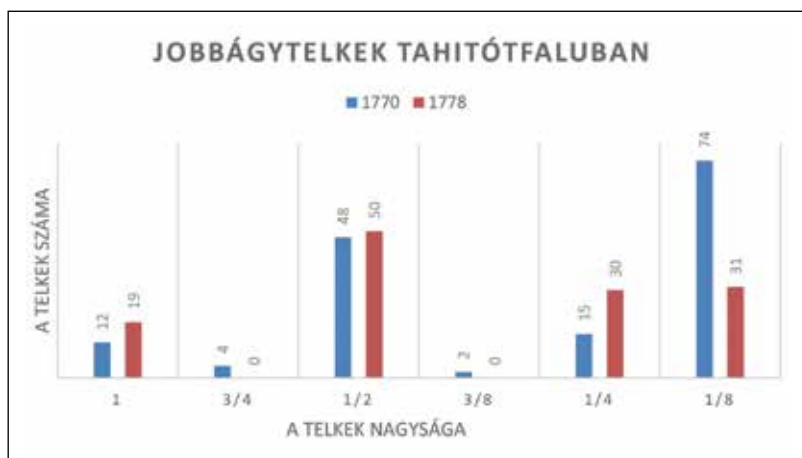
Tahitótfalu térképe (*Charten von kaal. Dorf Tothfalu ...*) két példányban maradt fenn, amelynek adatait az 1770. évi urbáriummal összevetve megállapíthatjuk, hogy a teljes jobbágyok száma 155-ről 133-ra csökkent, ugyanakkor a telkek nagysága kis mértékben növekedett, 52 3/4 telekről 55 3/8 telekre. 1778-ban kevesebben birtokoltak nyolcadtelket, és egyáltalán nem voltak 3/4 és 3/8 telkek a faluban, ehelyett többen negyed-, fél- vagy egész telket kaptak. A maradványföldeket pedig szétosztották a jobbágyok, a zsellérek, a református lelkész, a plébános, a református és a katolikus iskolamester, a jegyző, valamint a község között.¹⁹

Jelentősebb változások figyelhetők meg Szigetmo-

17 Az 1770. évi urbárium: MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Zsámbék. SPIRA GYÖRGY: A Pest megyei parasztság 1848 előtti rétegződése. *Századok*, 92. (1958) 5–6:632–633. (= SPIRA, 1958)

18 MNL OL, S 11 - No. 33., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Pilisszántó. A település kisebb méreterányú térképei a Kneidinger-atlaszban: *Charten von dem kaal Dorf Szanto ...*, 1:20 160 (MNL OL, S 11 - No. 830:73.), No 6. *in dominio Vetro-Budensi*, 1:21 600 (MNL OL, S 11 - No. 830:84.). SPIRA, 1958. 632–633. *Pilisszántó, falumonográfia*. Szerk. L. GÁL ÉVA, MALI LÁSZLÓ, SZÖNYI JÓZSEF. Pilisszántó, 1996. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/szlovakok/pilisszanto/pages/004_pilisszanto_i.htm

19 MNL OL, S 11 - No. 35/1–2., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Tótfalu. Térképei a Kneidinger-atlaszban: *Charten von denen kaal Dörf fern Bogdany und Toth falú ...*, 1: 28 800; No 5. *in dominio Vetro-Budensi*, 1:36 000. MNL OL, S 11 - No. 830:72., No. 830:83. L. GÁL ÉVA: *Tahitótfalu múltjából, XVI–XVIII. század*. Tahitótfalu, 2004. 50–52.

nostor birtokviszonyaiban is. 1770-hez képest a térkép szerint (*Charten von kaal. Dorf Monostor ...*) a jobbágytelkek száma 51-ről 52-re, nagyságuk $24 \frac{7}{8}$ -ről 25-re emelkedett, viszont három jobbágy, Piter Mihály (6. számmal jelölt telkek), Tóth András (29. számmal jelölt telkek) és ifj. Szalay András (36. számmal jelölt telkek) két azonos számon szereplő jobbágytelket bírt. A családok többsége $5/8$ és $3/8$ sessio helyett fél- és negyedtelket kapott. A maradványföldekből a jobbágyok, a zsellérek, a plébános, az iskolamester, a református lelkész, a jegyző, a

kocsmáros, a község, a katolikus sekrestyés, a mészáros, az urasági hajdú és az uradalom részesedett.²⁰

A többi településen a birtokviszonyok alig változtak, például Óbuda mezővárosban, ahol 1772 és 1774 között zajlott le az úrbérrendezés. Az 1772. évi összeíráshoz képest az 1778. évi térképen (*Charten von kaal Marckt Alt-Ofen...*) a jobbágytelkek száma 228-ról 233-ra emelkedett, de az úrbéri telkek nagysága $29 \frac{1}{8}$ maradt. 1772-ben 225-en nyolcadtelkekkel rendelkeztek, egy jobbágynek volt féltelke és kettőnek negyedtelke, 1778-ban azonban mindenki nyolcadtelket kapott.²¹

Békásmegyeren is alig tapasztalható változás. A falu a 17. században elnéptelenedett, 1736-tól német telepeseket költöztettek ide. 1770-ben 15

úrbéri féltelket tartottak nyilván, ehhez képest az 1778. évi térképen (*Charten von kaal. Dorf Békás Megyer ...*) 16 sessiót találunk, a 16. féltelke az urasági kocsmáros birtoka volt. Mindkét nyilvántartásban ugyanazok a jobbágynevek szerepelnek, de ez nem feltétlenül jelenti ugyanazokat a személyeket, továbbá kérdéses, hogy a jobbágyok ugyanazokat a parcellákat birtokolták-e. Mivel 1770-ben nem készült térkép, így ez nem megállapítható.²²

Dunabogdány eredeti térképe (*Charten von kaal. Dorf Bogdány ...*) két példányban

20 MNL OL, S 11 - No. 34., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Monostor. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Dorf Monostor ...*, 1:30 250; No 4. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:26 000. MNL OL, S 11 - No. 830:70., No. 830:82. GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES: Adalékok Szigetmonostor XVIII. századi történetéhez. *Építés - Építészettudomány*, 36. (2008) 3-4: 194–195., 215, 219–220.

21 MNL OL, S 11 - No. 38., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Óbuda. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Markt Alt-Ofen, und dem Dorf Békásmegyer ...*, 1:30 250; No 1. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:25 900. MNL OL, S 11 - No. 830:69., No. 830:79. Óbuda térképéről l. még GÁL ÉVA: Óbuda helyrajza a hódoltság végétől a XIX. század közepéig. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 21. Bp., 1979. 108–110. GÁL, 1988. 121.

22 MNL OL, S 11 - No. 31., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Békásmegyer. SPIRA, 1958. 632–633. Az újratelepítésről l. GÁL, 1988. 68., 215. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Markt Alt-Ofen, und dem Dorf Békásmegyer ...*, 1:30 250; No 2-do in *dominio Vetro-Budensis*, 1:25 900. MNL OL, S 11 - No. 830:69., No. 830:80.

maradt fenn, ezenkívül rendelkezünk egy harmadik példánnyal, szerző és dátum nélküli későbbi másolattal (*Karte von dem kaal. Dorf Bogdány*). 1770-hez képest eggyel nőtt a jobbágytelkek száma: 121-ről 122-re, az úrbéri telkek nagysága pedig 23 3/8-ról 23 7/8-ra. A sessiók többségét nyolcad- és negyedtelkek tették ki. A maradványföldeket a telkes jobbágyok, a plébános, az iskolamester, az uradalmi hajdúk, a mészáros és a község között osztották szét, de egy részük uradalmi rét lett.²³

Tök térképét (*Charten von dem kaal. Dorf Tök und Praedium Anyacs ...*) valamikor a 19. század elején magyarra is lefordították: *Kimutatása az összes földterületeknek Tök községben*. A sessiók számában itt is emelkedés tapasztalható, 1770-ben 101, 1778-ban 109 sessió volt a faluban, nagyságuk 39 1/8-ról 39 4/8-ra nőtt. Az egyik sessiót, ifj. Bucsi Mihály negyedtelkét 0-val számolták, Kemény István pedig két sessiót bírt, mindkettőt 22-es számmal jelölték, az egyik egy 7/8 telek volt, a másik pedig egy negyedtelek. A telkes jobbágyok itt is részesedtek a maradványföldekből, valamint a református lelkész és iskolamester, a jegyző, az urasági molnár, a kádár, a mészáros és a község is.²⁴

Budakeszi térképét (*Charten von kaal. Dorf Budakesz ...*) három példányban ismerjük, amelyek szerint 1770-hez képest 1778-ra a sessiók száma 65-ről 64-re csökkent, de továbbra is összesen 66 7/8 sessió volt a faluban. 1778-ra eggyel nőtt az 1 1/4 teleket birtokló jobbágyok száma (42-ről 43-ra), és kettővel csökkent az 5/8 telekkel rendelkezők száma (23-ról

és 21-re). Rét helyett is szántóföldi telkeket kaptak a jobbágyok, 1 1/4 jobbágytelekkel bírt a község, valamint 2 1/2 jobbágytelekkel a plébános. A mészáros és az uradalmi pálinkafőzde is részesült az úrbéri területből, amelynek egy részét a majorsághoz csatolták.²⁵

Perbál Békásmegyertől hasonlóan a 17. században elnéptelenedett, az 1730-as évek végétől telepítettek ide szlovák és német telepeseket a szomszédos helységekből. Perbál térképe egy eredeti (*Charten von kaal. Dorf Perbal ...*) és egy másolati (*Karte von dem kammeral Dorf*) példányban maradt fenn, amelyek alapján a jobbágytelkek száma (52) az 1770-es években nem változott. 1770-ben a telkek többsége 1 1/8 telek volt, egy jobbágy rendelkezett 1 3/4 telekkel, egy pedig féltelekkel. Ehhez képest 1778-ban annyi változás történt, hogy mindenki egységesen 1 1/8 teleket bírt. Rajtuk kívül úrbéri 1 1/8 teleket kapott még a juhász és a vendéglős is, úrbéri parcellákat a plébános, az iskolamester, az erdész, az uradalmi molnár és a község, ezenfelül mind a jobbágyokhoz hasonlóan a maradványföldekből is részesedtek.²⁶

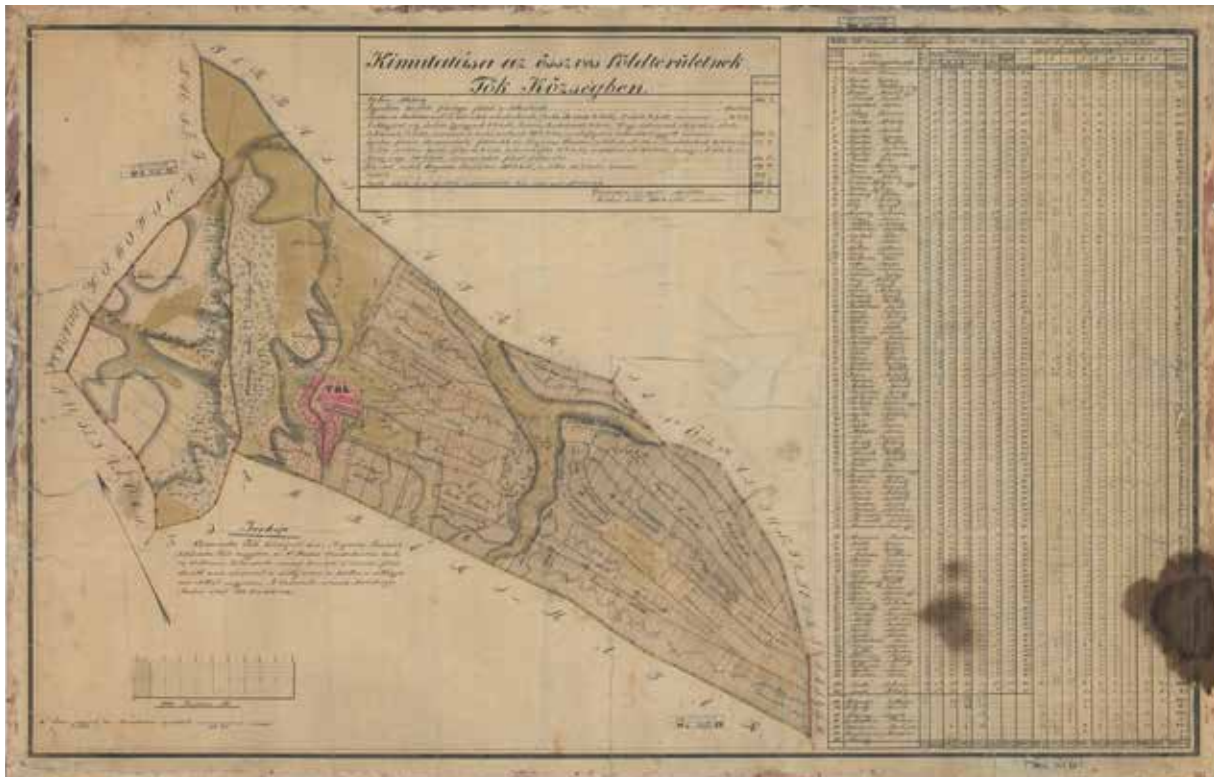
Az elkészült úrbéri térképeket rendszeresen használták birtokigazgatáshoz, birtokgazdálkodáshoz, amit az is bizonyít, hogy Zsámbék, Dunabogdány, Perbál és Tök térképe – legutóbbi magyarul – későbbi másolatban is fennmaradt. Az uradalom kamarai kezelésbe vétele után az allodiumokat megszüntették, az allodiális szántókat, réteket és legelőket bérbe adták a lakosságnak. Jeszenovszky már 1778 áprilisában az új térképek alapján tett javasla-

23 MNL OL, S 11 - No. 43/1-3., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Bogdány. SPIRA, 1958. 632-633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von denen kaal Dörfen Bogdany und Toth falú ...*, 1:28 800; No 5. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:36 000. MNL OL, S 11 - No. 830:72., No. 830:83. GÁL, 1988. 121.

24 MNL OL, S 11 - No. 37., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Tök. MNL PML, XV. 6. (PMT) 88. SPIRA, 1958. 632-633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von denen kaal Ortschafften Markt Zsámbék und Dorf Tök ...*, 1:28 800; No 9. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:28 800. MNL OL, S 11 - No. 830:75., No. 830:87. Az úrbéri összeírásról és a térképről l. még KECSKEMÉTI KÁROLY: *Tök község parasztsága az Urbáriumtól az úrbéri per végéig 1770-1879*. Tök, 2009. 15-16., 39-40., 49-52.

25 MNL OL, S 11 - No. 41/a:1-2., No. 41/b., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Budakeszi. SPIRA, 1958. 632-633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von kaal Dorf Budakesz ...*, 1:28 800; No 7. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:30 240. MNL OL, S 11 - No. 830:76., No. 830:85.

26 MNL OL, S 11 - No. 45/a:1-2., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Perbál. SPIRA, 1958. 632-633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Dorf Perbal ...*, 1:28 800; No 10. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:25 920. MNL OL, S 11 - No. 830:74., No. 830:88. A betelepítésről l. GÁL, 1988. 69., 215. és MOLNÁR ZOLTÁN: *Adatok Perbál történetéhez*. Perbál, 1991. 23-24., 28-29. A perbáli úrbéri összeírásról l. még *Perbál/Perwall. Geschichte und Erinnerungen an unsere Heimatgemeinde in Ungarn*. Zst.: JOSEF WALTER. Perbál, 1988. 83-85.

■ Kneidinger András 1778. évi Tököt ábrázoló térképének magyar nyelvű változata (MNL PML, XV. 6. PMT 88.)

■ Kneidinger András: Perbál térképe, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 45/a:2.)

tot az allodiális területek bérbeadására. 1802-ben a békásmegyeri térkép egy részét rajzolták újra, szintén allodiális földek bérbeadása kapcsán. 1822-ben Liphay Sándor uradalmi ügyvéd kezdeményezte, hogy Óuda, Békásmegyer, Budakeszi, Budaörs és Perbál településeket újból mérjék fel, mivel a régi térképek elavultak. Új térképet (*Mappa intravillani possessionis regie coronalis Tottfalu ...*) azonban csak Tahitótfalu belterületéről ismerünk, új telekszámzással Külley János Dániel mérnök készítette 1819-ben.²⁷

Úrbéri térképek a későbbiekben

A térképezés kezdeti lelkesedése 1779-ben megtörni látszott, mikor is Festetics Pál, a kamara alelnöke – aki korábban a felmérés egyik jelentős támogatója volt – forráshiányra hivatkozva azt tanácsolta, hogy az 1776-ban ismét a kincstár birtokába került regéci és sárospataki uradalmat ne mérnökkel méressék fel, hanem az uradalmi tisztviselők jelenlétében a parasztok mérjék ki a telkeket. Úgy vélte, ők ugyanolyan gyorsan és könnyedén el tudják végezni a telkek kiosztását, mint a mérnökök, másrészt azzal indokolta javaslatát, hogy a parasztok általában elégedetlenek voltak a mérnökök munkájával.²⁸ Ennek ellenére az 1780-as évek-

ben tovább folytatódott a kamarai uradalmakban a műszaki felmérés, a 19. században pedig a jobbágyfelszabadítás miatt került előtérbe, az úrbéri perekben bizonyító erővel bírt. Még a 20. század elején is többször kölcsönöztek birtokperekhez úrbéri térképeket az Országos Levéltárból.²⁹

Az úrbéri térképeket nemcsak birtokigazgatás céljából vették elő a 19. században, hanem például összegyűjtötték, illetve lemásolták az ideiglenes földadó megállapítását szolgáló térképezés idején az 1850-es években, valamint a Tisza-völgy felmérése során a folyóparti települések úrbéri térképeit hasznosították. A későbbiekben többek között a gazdaság-, hely-, térképtörténészek, régészek, nyelvészek stb. fontos forrásaivá váltak.³⁰

Családtörténet-kutatásokhoz is használhatók az úrbéri térképek. A korábban említett zsámbéki Anton Scharle feltehetően az a személy, aki 1759. november 20-án kötött házasságot Ursula Hartwiginnel. Gyermekük: Barbara (*1760. 09. 08.), Éva (*1761. 12. 16.), Katalin (*1763. 09. 24.), Rozália (*1765. 08. 25.), Anna Mária (*1767. 11. 20.), Antal (*1772. 03. 29.), György (1774. 04. 11. – 1774. 09.), György (*1776. 04. 04.), Katalin (*1778. 07.04.). Az úrbéri térkép alapján meghatározható, hogy a család jobbágytelke hol helyezkedett el.³¹

27 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 17. Session 6., E 87 Magyar kincstári levéltárak, A visszaállított Magyar Kamara regisztrátúrája, *Oeconomica* 1802 8:200 (8:199) és 1822-2-59., S 11 - No. 1479., No. 313:e/1. GÁL, 1988. 190., 210–211.

28 MNL OL, E 58 35. kötet 16. Session 18. RAVASZ JÁNOS: *A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. század első felében.*

29 MNL OL, Y 1 A Magyar Országos Levéltár levéltára, Általános iratok, 1232/1911., 1791/1913., 1597/1913., 963/1913., 1617/1913., 1325/1912., 1651/1913., 1141/1913., 1689/1913., 1510/1913., 1912/1913., 1931/1913., 1939/1913., 2013/1913., 2060/1913., 419/1913., 2250/1913., 2260/1913., 2469/1913., 2480/1913., 2481/1913., 2486/1913., 2491/1913., 2493–2504/1913., 128/1914., 595/1913., 149/1914., 154/1914., 193/1914., 338/1914., 426/1914., 426/1914., 563/1914., 572/1914. PLIHÁL KATALIN: Úrbéri térképek. *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 35. (1983) 3:195–201. ÉBLE GÁBOR: *Az ecsedi százéves urbéri per története (1776–1877). Az eredeti iratok és levelezések nyomán.* Bp., 1912. 62–94.

30 FODOR FERENC: A Tiszavölgy úrbéri térképei. *GK*, 9. (1957) 1–2:39–48. DEÁK ANTAL ANDRÁS: A reformkor mérnöke: Vásárhelyi Pál. *Hidrológiai Közöny*, 76. (1996) 3:139. TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:33. TÖRÖK ENIKŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dülönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31., 36. GÁL, 1988. 7., 17., 87., 182–184., 191. HORVÁTH ISTVÁN: *A táj használata és változása a Pécsi Papnevelő Intézet birtokán.* PhD értekezés. Pécs, 2013. 23. LANDAIS, BENJAMIN: Villages, Actors of Local Cartography? The Cadastral Maps of the Banat (1772–1779). *History of Cartography: International Symposium of the ICA, 2012.* Berlin – Heidelberg, 2014. 129–148. TÓTH FERENC: *Makó úrbéli térképei.* Makó, 1988. 13. NÉMA SÁNDOR: A Győr megyei úrbéri térképek digitalizálása, a helytörténetírás és történetírás. *GK*, 57. (2005) 11:8–11. *Budakeszi évszázadai a harmadik évezred kezdetéig.* Szerk.: KÖRÖSINÉ MERKL HILDA Budakeszi, 2001. 23–50., 101–106. GELLÉR DÁVID: *Budakeszi a német betelepítés korában.* Budakeszi, 2017. 6–7., 40.

31 FamilySearch (www.familysearch.org). Érdekesképp megemlítendő, hogy 1759. november 20-án egy másik Anton Scharle (Sárle) is házasságot kötött Zsámbékon, mégpedig Julianna Thillinnel, de ő még ugyanabban az évben, december 13-án 59 éves korában elhunyt.

REISZ T. CSABA

*André Lajos tanulmányútjai a magyarországi földadóreform végrehajtásához**

Magyarországon a levert szabadságharcot követően a belső ellenállás legcsekélyebb esélye nélkül vezették be – az örökös tartományokban már 1817 óta létező – földadót 1850-ben.¹ Az új adónem megteremtésének célkitűzései szerint mindezt az igazságos és arányos közhelyviselés érdekében tették, amely politikai, gazdasági és társadalmi vonatkozásban is előremutató szándék volt.

Az 1865 óta ülésező országgyűlés, amely Ausztria (az uralkodócsalád) és Magyarország közjogi viszonyainak rendezését, vagyis az 1867. évi kiegyezést megalkotta, egyúttal a korábban uralkodói rendeletekkel – tehát a korabeli alkotmányjogi szemmel nézve önkényesen – szabályozott legfontosabb kérdéseket, így különösen az állam működésének gazdasági alapját jelentő adórendszert is törvényekben szabályozta.²

Lónyay Menyhért pénzügyminiszter 1868. április 16-án terjesztette a képviselőház elé az az évi állami költségvetést, valamint „a főbb reformokat s könnyítéseket magokban foglaló, valamint a gyakorlatban levő egyéb rendeleteket is ideiglen törvényesítő” 13 törvényjavaslatot, első helyen a földadót is tartalmazó egyenes adóról szólót. Ezek azonnali szükségességéről

kijelentette, hogy „a pénzügyi törvények szerkesztése tekintetében a minisztérium az adott viszonyoknál fogva nehéz helyzetben van: mert míg minden más alkotmányos országban a létező pénzügyi rendszer századokon át fejlődött, nálunk ezelőtt 18 évvel rendelet útján egyszerre hozatott be. Alkotmányos országokban törvények léteznek; itt a pénzügyi rendszer több ezer kormányrendeleten és e rendeletek magyarázatán alapszik, melyeknek egy része még érvényes, más része újabb rendeletek által eltöröltetett. Minthogy alkotmányos fogalmaink szerint az adókra nézve is törvény szükséges; de másrészt kellő idő arra nem volt, hogy az új törvényeknél már gyökeres reformokat lehetne életbe léptetni: az előterjesztendő törvényjavaslatok az adók kezelésére nézve a létező rendeleteket ideiglen törvényesítenék, és jelenben azon intézkedések hozatnak ezen törvényjavaslatokban indítványba, melyek a közjövödelmek nevezetes csonkítása nélkül az adózókra nézve a teherviselést könnyebbítenék, a pénzügyi kezelést egyszerűsítének és az államjövödelmet biztosítanák.”³ Az országgyűlés a földadóról szóló törvényt is gyorsan elfogadta, amelyet az uralkodó augusztus 4-én szentesített, és augusztus 8-án kihirdettek. A törvény az addig gyakorlatban

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

- 1 TUZA CSILLA: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban (1817). *Catastrum*, 2. (2015) 2:3–8. TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4.
- 2 A korszakban mindig napirenden volt a földadó kérdése az országgyűlés előtt. Ennek részletes feltárását SCHMIDT ANIKÓ folyamatosan végzi, a kronológiai rendben haladó cikkei a *Catastrum* hasábjain jelentek meg: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobb. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri anket. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6 (2019) 2:30–39.; A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44. A cikkeken megjelent arcképekből jelen tanulmányhoz is válogattunk.
- 3 *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. VII. Szerk.: GREGUSS ÁGOST. Pest, 1868. 79–80., CCXIV. országos ülés, 1868. április 16.

lévő szabályokat 1870. december 31-ig érvényben tartotta, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az adórendszerre vonatkozó részletes törvényjavaslatot nyújtson be a törvényhozásnak.⁴

Szabizottmányi munkálatok

Lónyay a törvények benyújtása után egy, kihirdetését követő bő félévvel az egyenesadó-reformok tárgyában 1869. március 20-án értekezletet hívott össze: „Általánosan el van ismervé, hogy fennálló adórendszerünkben több adónemeknél reformok behozatala szükséges; tekintve azonban az ügy fontosságát szintúgy, mint azon körülményt, hogy az adórendszerben eszközendő mindennemű változtatás nemcsak az államjövödelmekre gyakorol lényeges befolyást, hanem az adózókat is különböző módon érintvén, a gazdasági viszonyokba s ezáltal az adózók anyagi érdekeibe is mélyen behat: ugyanezért a szükségessé vált adóreformok célszerű keresztülvitelét a múlt országgyűlés aképpen véle elérhetőnek, hogy a reformok iránt szabizottmányok (enquete) véleményének meghallgatását, s a létesítendő reformokra vonatkozó adatok egybeállítását rendelte el, a szabizottmányok összehívását nekem tévén kötelességemmé.”⁵

1869. április 15-én a Pénzügyminisztérium nagytermében alakultak meg a bizottságok, az ez alkalommal tartott megnyitó beszédében a pénzügyminiszter kijelentette: „a biztos anyagi és szellemi felvirágzásnak és a népek megalégedésének, a belbéke és alkotmányosság megszilárdításának nincs nagyobb biztosítéka, mint a jól rendezett pénzügy, mely az adófizetőktől a közgazdasági erők fejlődésének akadályozása nélkül, takarékos kezelés mellett, adóképességükhöz aránylag, az egyenlő és méltányos

elvek szerint, a lehető kímélettel és az adófizetőre nézve kevésbé terhes időben kívánja azon áldozatokat, melyek az államszükség fedezésére nélkülözhetlenek; mely az államháztartásban a kellő súlygyen fenntartása mellett az ország szellemi és anyagi fejlődésének előmozdítására is rendelkezésre bocsátja a szükséges összegeket.” Kifejtette, hogy a reformok helyes megvalósításához szükség van a megfelelő elméleti ismeretekre, információkra arról, hogy mi a helyzet más országokban, valamint elegendő adattal kell rendelkezni. A szakminisztérium ebben a hatalmas munkában számított az érdekeltek bevonásával megtartott szakértekezletek munkájára is: „Az abszolút kormányzatnak egyik jellemvonása, hogy saját nézetének igaz voltán nem kételkedve, képesnek tartja magát a legfontosabb és bonyolultabb kérdéseknél is saját akaratát állítani fel törvényképpen; ellenben a szabad, alkotmányos államok minden fontosabb kérdéseknél nagy sikerrel alkalmazták az enquete meghallgatását, melyeknek feladata valamely különösen kitűzött tárgynál vagy annak egyes részleteinél felismerni minden arra vonatkozó tény, azt minden oldalról megvizsgálni, következményeit megfontolni, mérlegelni s összehasonlítani, s egybegyűjteni a szakértőknek arra vonatkozó tapasztalatait.”⁶

Az értekezletek megvalósítására létrehoztak egy kilenctagú központi bizottságot, valamint négy szabizotttságot az egyenes adók, a szesz- és cukoradó, a dohányjövödé és a sójövödé adójának reformjához, az elsőben három, a többiben két-két albizotttságot állítottak fel.⁷

A földadóreform szabizotttság elnöke Korizmic László, előadója Trzinszky – a kötetben: Trzcinski – Gyula volt, 1867 óta a minisztérium kataszteri ügyosztályának vezető-

4 1868. évi XXV. törvénycikk a földadóról. Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800025.TV>)

5 Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 3. (1869) 70:885. (márc. 27.).

6 Az adóreformok tárgyában a magy. kir. pénzügyminiszter által összehívott szabizottmányok munkálatainak összeállítása. I. rész. Földadó. Buda, 1870 (= Földadó). IV–V.

7 Az adóreformok tárgyában felállított szabizottmányok munkájának eredményeit 1870-ben kilenc kötetben adta közre a Pénzügyminisztérium: *Az adóreformok tárgyában a magyar királyi pénzügyminiszter által összehívott szabizottmányok munkálatainak összeállítása*. I. Földadó, II. Házadó, III. Jövödelem- és személyes kereseti adó, IV. Czukoradó, V. Szeszadó, VI. Sójövödé, VII./1–3. Dohányjövödé. A kötetek a szabizottmányok jegyzőkönyvein túl pl. a miniszteri meghívót, a megnyitó beszédet, bizottsági ügyrendet is tartalmazzák. A teljes sorozatot csak az Országgyűlési Könyvtár állományában találtam meg (B8/280.). Az első kötetet jelen cikk apropója kapcsán az Országgyűlési Könyvtár munkatársai digitalizálták, az szabadon elérhető a "Négyzetkaszter" projekt honlapján (www.negyzetkaszter.hu).

■ Korizmic László (1816–1886), m. kir. helytartósági tanácsos, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, a Magyar Földhitelintézet igazgatója, 1858-tól az MTA tiszteletbeli tagja, 1870-től haláláig Vizakna város képviselője (Vasárnapi Újság, 4. /1857/ 20:1.)

je.⁸ A szakbizottság első ülésén (április 26.) kiosztották a tárcsa emlékiratát, a következő ülést április 29-én tartották. A 3. üléstől, május 20. óta a miniszter felkérésére részt vett a bizottsági üléseken André Lajos osztálytanácsos is, a minisztérium földadó ügyosztályának vezetője.⁹

A földadói albizottság tanácskozásairól nyolc jegyzőkönyv készült. Az utolsó, 1870. január 25-i ülésen a bizottsági elnök „pénzügyminiszter úr ő nagyméltóságának azon eléggé nem méltányolható intézkedéséről, mely szerint a szakbizottmány egyik tagját, André Lajos osztálytanácsos urat a porosz adórendszer tanulmányozására a hely színére kiküldetni méltóztatott, felkérte nevezett osztálytanácsos urat, miszerint ezen utazása alkalmával szerzett

tanulmányai eredményét főpontokban vázolván a szakbizottmánnyal közölni szíveskedjék”, amelynek André azonnal eleget is tett, ismeretve az 1861. évi porosz törvény tartalmát.¹⁰

Az albizottság a gazdasági egyletekhez és a szakértőkhöz számos kérdést intézett a földadóval kapcsolatban, a kiküldött 248 felhívásra összesen 76 válasz érkezett vissza. A bizottság az 1870. január 25-i ülésen fogadta el a Pénzügyminisztériumhoz intézendő jelentést, fő megállapítása az volt, hogy nem az alapelvekben, hanem a megvalósításban van a hiba.

A szakbizottmányok jelentéseit tartalmazó kilenc kötetet a pénzügyminiszter május 21-én nyújtotta át a képviselőháznak: „A szakbizottmányok e fontos feladat megoldásában buzgósággal és szorgalommal jártak el; nem elégedtek meg azzal, hogy saját nézeteiknek adjanak kifejezést; de minden egyes szakbizottmány a tanácskozás alá vett adónem által érdekelt egyleteket, testületeket és szakférfiakat az általa föltett kérdésekre adandó válaszra fölhívta; sőt hogy a tér mindenkire nézve, ki a föltett kérdéshez szólani kívánt, nyitva legyen: a kérdéseket hírlapok útján is közzétéve, a bárkitől arra adott válaszokat készséggel elfogadta, azokat beható tanácskozásainak tárgyává tevén, és azok eredményeit munkálatába fölvevé.

Több mint 300 a szakbizottmányokba általam meg nem hívott egyes szakértők és testületek véleményei ezen kötetekben, de a szakbizottmányok időt és fáradságot nem kímélvén, a külföldi államokban létező adótörvényeket és adórendszert is tanácskozás alá vették, s azokat adórendszerünkkel és adótörvényeinkkel párhuzamba állították.”¹¹

Huszonöt évvel később – e szakértekezlet tevékenységét ismertetve – Pólya Jakab rögzítette, hogy ez volt az utolsó alkalom, amikor az egyenes adókról szakértekezletet hívtak össze.¹²

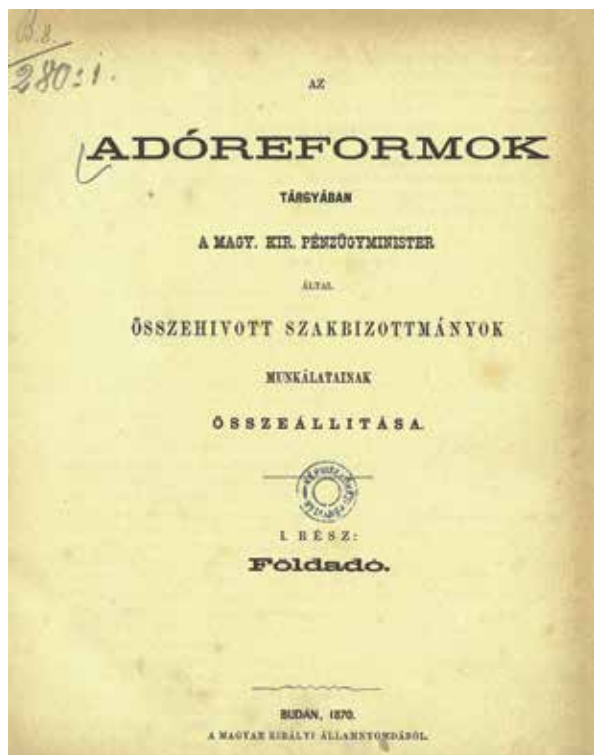
8 Trzinszky Gyulához l. REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:25–35. (27.)

9 André Lajos karrierjét l. REISZ T. CSABA: Az André család című cikkében ugyanebben a számban.

10 Földadó, 16–22.

11 Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. Szerk.: NAGY IVÁN. Pest, 1870. 178. országos ülés. 212.

12 PÓLYA JAKAB: Az egyenes adók reformja. *Közgazdasági Szemle*, 19. (1895) 10:700–722.

■ Az adóreformok ügyében összehívott szakbizottságnak a földadó kérdésében végzett tevékenységéről kiadott összefoglalója, címlap (Országgyűlési Könyvtár)

A Pénzügyminisztérium elnöki iratairól

André Lajost a pénzügyminiszter az adóreform érdekében több alkalommal is külföldi tanulmányútra küldte, hogy az ottani tapasztalatokat és eredményeket a hazai reformokban is hasznosítani lehessen. A poroszországi útról André beszámolt a szakbizottság földadó albizottsága előtt is, az ausztriairól pedig összefoglaló jelentést készített.

A tanulmányutak részletei a Pénzügyminisztérium elnöki irataiban maradtak fenn. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött állagban (K 255) eredetileg alapszámrendben őrizték az iratokat.¹³ Jelen esetben ez azt jelentette, hogy egy ügy összes iktatmánya az utolsó évi első iktatószámom mint alapszámom volt együtt (több év esetén ez mozgó alapszám, másik gyakorlat szerint

az első év első iktatása az alapszám), az iratok évek, azokon belül alapszámok, azokon belül pedig az iktatószámok növekvő rendjében voltak a csomókban.¹⁴

Az iratanyag 1869–1919 közötti időszakához nem állt rendelkezésre sem iktatókönyv, sem segédkönyvek (pl. mutatókönyv), erre hivatkozva az 1970-es években a teljes anyagot tárgyi alapon átrendezték, azóta az évek, azokon belül a tételek, azokon belül az alapszámok növekvő rendjében szerepelnek az iratok – legalábbis az új rendszerű anyaghoz készült jegyzék szerint.¹⁵ A segédletet készítő úgy vélték, hogy a kialakított (tehát nem eredeti, hanem utólag kreált) „tételek jól tükrözik az iratanyag forrásértékét és elősegítik a kutatók alaposabb tájékozódását”. A későbbiek nem igazolták ezt a bizakodást, az anyag gyakorlatilag kutathatatlan, tippelni kell a tárgyira, majd szálasan – vagyis iratról iratra, lapról lapra – kell átnézni a csomókat, és még ha előkerül is egy-egy iktatott irat, a teljes ügyirat nem feltétlenül került azonos tételbe. Levéltáros elődeink tehát sokat ártottak az iratanyag kutathatóságának azzal, hogy az ügyiratokat – legalábbis az első években átnézett iratok tanúsága szerint bizonyosan – a rendező munkatárs megítélése szerint sorolták be a tételekbe, az ügyiratokat pedig nem alapszámok rendjében, hanem iktatószámokként szétrakva helyezték el, akár több tételbe is. Hiába írták rá a korszakban az előiratok iktatószámait, azokat nem vették figyelembe a rendezéskor.

Ez volt a helyzet André Lajos tanulmányútjainak irataival is, amelyeket iktatószámokként helyeztek el az 1. Pénzügyigazgatási ügyek, 2. Adó, illeték, jövedék, állami egyedárusági és belső vámügyek, 6. Kereskedelem, vám és osztrák–magyar közös ügyek és 51. Személyi ügyek című tételekbe 1869–1872 között. Az alább felhasznált iratok csak azért kerültek elő, mert az iratörző főosztály megkezdte a használhatóbbá rendezett iratanyag darabszintű átnézését és jegyzékelését.

13 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 255 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Elnöki iratok (= K 255).

14 BÉLAY VILMOS: *A Pénzügyminisztérium Levéltára, 1867–1944*. Repertórium. Bp., 1960. 7.

15 A Pénzügyminisztérium tárgyilag átrendezett Elnöki iratainak (K 255) áttekintő raktári jegyzéke. Gépirat az iratanyag mellett, év nélkül.

A porosz tanulmányút

1869. június 30-án Korizmic László albizottsági elnök benyújtotta az aznapi ülésen elfogadott, a „földadóreform kellő felvilágosítása érdekében szükséges kérdőpontokat”.

A pénzügyminiszter ennek apropóján július 13-án úgy rendelkezett, hogy mielőtt a szakbizottság a feltett kérdésekre beérkezett válaszok alapján kialakítaná végleges véleményét, André Lajos osztálytanácsos tegyen külföldi tanulmányutat: „*kívánom, hogy az újabb időkben Poroszországban készített, és annak új tartományaiban, valamint Ausztriában most készülő földadókataszterek gyakorlatilag tanulmányoztassanak, s ezen intézményeknek életbeléptetésénél felállított vezérelvek és alkalmazott gyakorlati eljárás iránt teendő észleletek rendszeresen s tekintettel a nálunk létező viszonyokra előtüntetve a reformügy további fejlesztésénél felhasználhatassanak*”. Az utasítás szerint André feladata volt, hogy „*a nevezett országokba utazván, magát az illető pénzügyminisztériumokban a catasteri ügyek vezetésével megbízott személyiségekkel érintkezésbe tegye, és különösen az említett catastereknél alkalmazott kiviteli módszerekkel, valamint az illető pénzügyi kormányok által e részben elfoglalt álláspontokkal közelebbről megismerkedjék és a kiküldetés eredményéről ki-merítő jelentést tegyen*”.

A miniszter egyúttal dr. Rudolf Brestl (1816–1881) osztrák pénzügyminisztert (1868–1870) arra kérte, hogy értesítse André megbízatásáról az ottani tisztviselőket, valamint Ferdinand Beust (1809–1886) külügyminisztert (1866–1871) is megkereste, hogy a követség útján a porosz pénzügyminiszternél hasonló támogatást szerezzen.¹⁶

André 500 forint előleget kapott a tanulmányúthoz, de ez nem volt elegendő. Hazatértekor az október 27-én benyújtott útiszámlája alapján még 206 Ft 85 krajcárt ezüstben, 5 Ft 78 krajcárt papírpénzben kel-

lett kiutalni a számára, ami november közepén megtörtént (ez a mai viszonyokkal párhuzamba állítva igen gyorsnak mondható).¹⁷

André 1869. július-október folyamán Poroszországba utazott. Előzetes jelentése szerint Berlinben br. Münch-Bellinghausen követségi tanácsos bemutatta őt – a pénzügyminiszter távollétében – Schumann minisztériumi igazgatónak, osztályfőnöknek. A főtisztviselő továbbküldte őt Gauss titkos számtanácsos előadóhoz, aki egyrészt a föld- és házadó beszédesi és végrehajtási rendszerének szervezését ismertette, másrészt a törvények, rendeletek, utasítások, emlékiratok és tárgyalási jegyzőkönyvek, egyéb iratok és kimutatások nagy gyűjteményével látta őt el. Mivel azok az iratok a helyszínen is a rendelkezésére álltak, három nagy csomagban hazaküldte a több mint 100 kötetből és füzetből álló gyűjteményt, kérve, hogy megérkeztéig hagyják azt egyben. Beszámolt arról is, hogy a porosz pénzügyminiszter utasítására a tartományokban (Hannover, Münster és Düsseldorf) és a kormányzések-nél is a legnagyobb előzékenységgel fogadták.¹⁸

André felhívta a figyelmet arra, hogy amikor 1868-ban az osztrák pénzügyminiszter kiküldöttje, Friedrich Elsner hasonló céllal Poroszországban járt, a minisztérium azzal fejezte ki a köszönetét, hogy egy kormányfőtanácsost Vaskorona-renddel, két alsóbb rangú tisztviselőt, egy adótanácsost és egy főerdészt a Ferenc József-rend kiskeresztjével tüntettek ki. Az osztálytanácsos hasonló eljárást ajánlott ezúttal is, javasolva a neki segítő tisztviselők kitüntetését. Tanácsát megfogadták, a közös Külügyminisztérium hamarosan értesítette az előterjesztésről a Pénzügyminisztériumot is: Schumann valódi titkos pénzügyi főtanácsosnak a Lipót-rend parancsnoki keresztjét, Gauss, Delius és Sauerling titkos kormánytanácsosoknak a III. osztályú Vaskorona-rendet, Wilke adótanácsosnak pedig a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozták.¹⁹

16 MNL OL, K 255. 1869-1-1749. A berlini követ jelentése a megszerzett támogatásokról: 1869-2-2102.

17 André elszámolása: MNL OL, K 255. 1869-51-2616.

18 MNL OL, K 255. 1869-2-2061.

19 MNL OL K 255. 1869-2-2102.; 1869-6-3187. Oesterreichische Orden nach Preußen. *Neues Fremden-Blatt (Abendblatt)*, 6. (1870) 103:22. (ápr. 14.); *Morgen-Post*, 20. (1870) 104:2. (ápr. 15.).

Az ausztriai tanulmányút

André 1869-ben azért nem utazott el Ausztriába, mert az ottani Pénzügyminisztériumban akkor még nem indult el a földadóról szóló törvény végrehajtása.

A következő évben azonban megkezdődött az új földadó-kataszter készítése, ezért 1870. május elején André kérvényezte, hogy a tanulmányút folytatása és befejezése érdekében küldjék ki Bécsbe. A feladat fontosságát jelzi, hogy azonnal – május 9-én – elrendelték a kiküldetést, feladatául szabták, hogy a minisztériumban a kataszteri ügyek vezetésével megbízottakkal lépjen kapcsolatba és különösen a kiviteli módokkal és az erre vonatkozó álláspontokkal foglalkozzék. Kiutaltak számára 200 forint előleget, és ismét írtak a bécsi Pénzügyminisztériumnak, hogy támogassák az osztálytanácsost. Ludwig von Holzgethan báró (1800–1876) osztrák pénzügyminiszter (1870–1872) május 18-án ígéretet tett a kiküldött támogatására. André júliusban ugyan elutazott Bécsbe, de az ottani Pénzügyminisztérium várakozása ellenére anyagi akadályok miatt nem kezdődtek meg a munkálatok, ezért a tanulmányútját nem fejezhette be eredményesen.²⁰

André az előkészületek alkalmával a pénzügyminiszter egyik tervéről megjegyezte, hogy *„az adóreform előkészítésénél, melynek érdekében a jelen átiratban említett intézkedések tettek, kapcsolatban áll oly terv kidolgozása is, mely szerint azon vidékek, melyeknek gazdasági, forgalmi s értékesíthetési viszonyaik új vasút építése által lényegesen emeltek, melyek tehát a vasútépítésre fordított tőke kamatjának biztosítására esetleg fordítandó állami segélypénzekből a legnagyobb hasznot húzzák, ezen teher viseléséhez a haszonnak megfelelő részével, különösen pedig a földadó után kivetendő*

illő járulékkal hozzájáruljanak”. A miniszter ezen tervének megvalósítása érdekében André szerette volna megismerni azokat a törvényeket és rendeleteket, amelyek Franciaországban e tárgyban születtek, ezért 1870. júniusban ismét Beust külügyminiszterhez fordultak, hogy azokat a jogszabályokat szerezzék meg.²¹

André – Elsner bécsi pénzügyminisztériumi osztályfőnök értesítésére hivatkozva – 1871. július 27-én ismét javasolta, hogy az Ausztriában folyamatban lévő földadó-kataszteri munkálatok helyszíni tanulmányozására augusztusban Bécsbe küldjék. *„Onnan vele [Elsnerrel] együtt néhány becslőbizottsághoz elmennék és a tárgyalásban mint hallgató részt vennék, mert jelenleg a becslőbizottságok mindenütt már a becsléssel magával foglalkoznak, s több helyen a becslés eredményeit bizottsági tárgyalás alá vették, a miniszteri tanácsos úr pedig, ki a már tavasszal megkezdett körútját, melyet most egy pár napra félbeszakít, akkor megint folytatandja, engemet személyesen az illető bizottságoknál bevezetne.*”

Július 28-án elkészült számára a kiküldetési rendelet, feladatul kapta, hogy a bécsi Pénzügyminisztérium által megkezdett földadó-kataszteri becslés folyamatát tanulmányozza, jelentkezzen az illetékes előadónál, és a lehetőségek szerint több vidéki becslőbizottság tárgyalásain vegyen részt, minderről pedig kimerítő jelentést tegyen. Ismét 200 Ft útielőleget kapott. Ugyanaznap ismét Holzgethan pénzügyminiszter támogatását is kérték, hivatkozva az előző évi kedvező nyilatkozatára is.²²

Az osztrák pénzügyminiszter augusztus 25-én kelt válaszában támogatásáról biztosította André-t, és tájékoztatást adott az ez ügyben megtett intézkedésekről. Andrének minden segítséget megadnak, megismertetik az 1869. május 24-i törvény gyakorlati lefolyásával és végrehajtásával, a központi felügyelők veze-

20 MNL OL, K 255. 1870-51-1430. Holzgethan válasza: 1870-6-1538. A tanulmányút sikertelenségéről André az 1871. évi új tanulmányút kezdeményezésekor számolt be: MNL OL, K 255. 1871-1-3802.

21 MNL OL, K 255. 1870-6-1538. A kérés teljesítéséről és annak eredményéről nincs információk.

22 MNL OL, K 255. 1871-1-3802. Ez az ügyiratdarab tartalmazza Andrének a pénzügyminiszterhez benyújtott jelentését. Az általa hazaküldött iratmásolat-gyűjtemény 1871. október 20-án érkezett meg a Pénzügyminisztériumba, az erről készített ügyiratdarab (5221/1871.) ez ideig nem került elő.

23 MNL OL, K 255. 1871-6-4391.

■ Kerkápoly Károly (1824–1891) jogi doktor, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, pénzügyminiszter (1870–1873), kb. az 1870-es években (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 779-1958.)

tésével néhány alsó-ausztriai kerületet meglátogatnak, és helyben az addigi eredményekbe betekinthez, szeptember 1-jén pedig Friedrich Elsner miniszteri tanácsost elkísérheti a karintiai ellenőrző útján.²³

André 1871. október 30-án nyújtotta be a – 47, az ügyiratban már nem található melléklettel felszerelt – jelentését a véghez vitt tanulmányútról Kerkápoly Károly (1824–1891) pénzügyminiszterhez (1871–1873).

A jelentés szerint André-t Elsner Friedrich (az iratban a korabeli szokás szerint: Frigyes), a bécsi Pénzügyminisztérium földadó ügyosztályának főnöke nagyon támogatta, meghívta olyan értekezletekre, ahol a vidéki földadószabályozási tisztviselőket oktatták, és átolvashatta a tartományi bizottságoknak kiadott szabályrendeleteket, jelentéseket.

Az alsó-ausztriai és morvaországi orszá-

gos bizottságokhoz hivatalosan bejelentkezhetett, megismerhette azok hivatalos működését. Bécsben Schneider helytartósági tanácsos és országos bizottsági előadó, Brünnben Fichtner országos bizottsági előadó bevezette az ügykezelésbe, később Schindler központi felügyelő a brünni, zwettli és kremsi becslőbizottságnál, majd Marschovsky központi felügyelő a hernalsi, sechshausi és kornenburgi becslőbizottságoknál bemutatta a tényleges becslési munkálatokat. A bizottsági jegyzőkönyveket olvashatta, sőt a kornenburgi teljes bizottság ülésén is részt vehetett. A becslőjárás azon részét, ahol a becslési munkák elkészültek, Marschovsky felügyelő és Böhm becslőbizottsági előadó vezetésével a helyszínen bejárhatta, továbbá Schindler központi felügyelő és Zajcsek erdőbecslési előadó vezetésével a Zwettl és Krems közötti erdőbecslési kerületet beutazhatta.

André a mintamunkálatokat, a térképeket és a táblázatokat, amiket Elsner az oktatásnál használni szokott, a Pénzügyminisztérium részére lemásoltatta és a 89 darabból álló gyűjteményt hazaküldte. „Magántudomásom szerint a pénzügyminiszter úr ezen munkálatok egy részét Oppolzer becslési felügyelő felügyelete alatt hivatalosan, egy jelentékeny részét pedig Elsner miniszteri tanácsos úr saját költségén íratta meg, s azokhoz egy tájképet is csatolt, mely a községek csoportosítása, az osztályok alakítása és a tiszta jövedelmi tételek alkalmazása körüli eljárás gyakorlati előtüntetésére szolgál”.

A jelentéstevő szerint Holzgethan pénzügyminiszter és Elsner osztályfőnök kifejezték készségüket, hogy a jövőben is a magyar pénzügyminiszter bármilyen kérdésére válaszoljanak. „Egyébiránt a többi tisztviselő urak is, kikkel ez ügyben közlekedtem, jelesen a földadó ügyosztályban alkalmazott Schiener osztálytanácsos, Mayer miniszteri titkár, Schindler és Marsovsky központi felügyelők és Oppolzer becslőfelügyelő, továbbá Schneider alsó-ausztriai és Fichtner morvaországi országos bizottsági előadók, Scheich alsó-ausztriai felügyelő, valamint Polletin, Partsch, Fischer, Zajcsek, Böhm

és Schindler becslőbizottsági előadók mindenben elismerésre méltó készséggel támogattak” – írta elégedetten André. Az őt támogató osztrák tisztviselők segítségét azért is említette részletesen, mert a porosz tanulmányútjánál is hasonlóképpen járt el, ami alapján aztán a porosz hivatalnokokat ki is tüntették, „*úgy most is kötelességemnek tartottam Excellenciádnak a fentebbi részleteket feljelenteni, s különösen Elsner miniszteri tanácsos úr szíves támogatását kiemelni, ki valamint már több alkalommal, úgy most is a magyar Pénzügyminisztérium irányában a földadó-kataszteri ügyekben kiváló előzékenységet tanúsított és esetleg ezután is sok tekintetben hasznos szívességeket tehet.*”

André a jelentéséhez csatolta *Az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országokban érvényes és az 1869. évi május 24-ről kelt törvény a földadó szabályozásáról* című, 42 paragrafusból álló törvénytöveget magyar nyelven, valamint *A földadó szabályozása az osztrák birodalmi tanács által képviselt országokban* című összefoglalóját is.

André Lajos tanácsos jelentése az osztrák földadó-szabályozás jelenlegi stádiuma szerinti tanulmányozása végett 1870. évi rendelettel tett kiküldetése eredményéről

Kegyelmes úr!

Excellenciád folyó év április hó 18. 1628/PM szám alatt kelt kegyes rendelete folytán az osztrák földadó-szabályozás mostani stádiuma s eddigi eredményeivel való megismertetésem végett a bécsi cs. k. Pénzügyminisztériumnál s annak engedélyével az alsó-ausztriai és morvaországi földadó-szabályozási országos bizottságoknál eljárván, e kiküldetésről jelentésemet, s azt megelőzőleg az ügy eddigi fejlődése rövid vázlatát a következőkben bátorkodom előadni:

1872. február 18-án a magyar pénzügyminiszter azt kérte, hogy André hadd utazzon ismét Bécsbe a tanulmányút folytatására. Az osztrák Pénzügyminisztérium április 6-án kelt átiratában hozzájárult, hogy André az alsó-ausztriai földadó bizottság április 8-án megkezdett tanácskozásain részt vehessen. Mivel időközben André megbetegedett, erről értesítették az osztrák felet, neki pedig utasításba adták, hogy mihelyst meggyógyult, utazzon Bécsbe és vegyen részt a számára kijelölt földadó bizottság tanácskozásain. Ehhez ismét kiutaltak 200 Ft-ot.²⁴

Felépülését követően André kiutazott Ausztriába, hogy a tanulmányútát befejezze, az erről szóló összefoglaló jelentését június 24-én nyújtotta be (l. a forrásközlést). Javaslatának megfelelően a pénzügyminiszter november 24-én köszönőlevelet írt az 1872-ben beiktatott új osztrák pénzügyminiszternek, br. Sisinio von Pretis-Cagnodónak (1828–1890), amelyben az André által javasolt valamennyi osztrák tisztviselőnek köszönetet mondtak.²⁵

Az 1869. évi májusban megjelent törvény alapján még azon évben a végrehajtási utasítások dolgoztattak ki, az adóhivatalok által a múlt 15 évben létezett terményárak, munkabérek, vételárak és haszonbérek iránti adatok gyűjtettek és állítottak össze, s a mérési munkák kezdettek meg, melyek a már évtizedek előtt készített s a nyilvántartás elhanyagolása folytán elavult térképeknek a mostani mívelési állapot szerinti kiigazításából, sok helyen pedig azoknak újbóli felvételéből állnak.

Az 1869/70. téli idő alatt a végrehajtási közegek nevezettek ki, s megtörténtek az intézkedések, hogy a járási és országos bizottságok szerveztessenek.

Az 1870. évi nyáron ezen tisztviselők és

24 MNO OL, K 255. 1872-6-1628. A magyar pénzügyminiszter kérésének fogalmazványát az 5221/1871. évi ügyiratdarab tartalmazta, ennek holléte ma nem ismert.

25 MNL OL, K 255. 1872-2-3297., benne André jelentésével és a köszönőlevél fogalmazványával. A jelentés szövegét a mai helyesírás és központozás szerint adom közre, az egyértelmű rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam. Meghagytam a német gyökerű André Lajos magyar nyelvű szövegének sajátos fordulatait és szavait.

bizottságok nagyrészen megkezdték működésüket, mely azonban csak az átvitt adatok megvizsgálására és az előmunkálatokra szorított.

1871-ben a legtöbb járási bizottságok már az úgynevezett járásleírást, sőt a tarifatervezeteket is megállapították, de teljesen valamennyi járásban a tarifák csak Alsó-Ausztriában és Morvaországban készítették el, s ez okból csakis e két tartomány országos bizottságai hívathattak össze 1872-ben az illető járások bizottságai által meghatározott tiszta hozadéki tarifák átvizsgálására s az országos tarifák megállapítására.

A többi tartományokban a tarifák még sok járásban kidolgozva vagy bizottságilag megállapítva nincsenek, s ha reménylhető, hogy a nyár folytán e munka befejeztetik, mégis még hátra van a szomszéd tartományokkal való kiegyenlítés, s azért a Pénzügyminisztérium bizottsággal legfőképpen még arra számíthat, hogy a felső-ausztriai országos bizottság még az idén, a többi a jövő évben vehetik tárgyalás alá a tarifákat.

De egyes tartományok gyorsabb haladása nem nyújt nagy előnyt, mivel az elmaradottak munkáinak befejezését is be kell várni, hogy a birodalmi bizottság a tarifákat véglegesen megállapíthassa.

Ami az alsó-ausztriai és morvaországi földadó-szabályozási országos bizottságok által a tarifák megállapításánál követett eljárást illeti, arról Alsó-Ausztriában az országos előadó és az előterjesztések és jegyzőkönyvek által, Morvaországban pedig általam informáltam magamat, hogy ott az országos bizottság tanácskozásaiiban mint hallgató részt vettem.

Alsó-Ausztriában az ország valamennyi járás bizottságai által még 1871-ben az országos bizottságnak beterveztett összes munkálatok és tarifák az országos bizottsági előadó által a melléje rendelt gazdasági és erdészeti felügyelők segítségével az 1871/1872. téli idő alatt részletesen átvizsgáltattak. E vizsgálat különös tárgyát képezték a tiszta hozadéki tételek kiszámításánál alkalmazott tényezők, és azoknak miképp alkalmazása, továbbá a járások tiszta hozadéki közti arány megállapítása és végre

annak a szomszéd tartományokhoz való viszonyítása.

Az országos bizottsági előadó a tiszta hozadéki tételek vizsgálásánál és esetleges helyesbítésénél részint a helyi viszonyok iránti saját részletes ismereteire, részint azon adatokra támaszkodott, melyek a terményárakról és munkabékekről hivatalosan gyűjtettek és előkészítettettek, részben pedig a járási bizottságok által a járásleírásban bevallottak, s ezen vizsgálat folytán az országos előadó képes és kényszerű volt a tarifákat kiváltképp ott helyesbíteni, hol a járásbizottságok, melyek 2/3 részben földadófizetőkből állanak, a kormányi közeg, tudniillik a járási előadó tervezetét többnyire minden indoklás nélkül elvetvén, a tételeket önkény szerint állapították meg.

A tiszta hozadéki tételeknek a határos tartományok irányábani helyes aránya tekintetében az országos előadó a mutatkozó divergenciák kiegyenlítése céljából ezen tartományok országos bizottságaival érintkezésbe lépett, és többnyire csak az azoknál alkalmazott előadókkal és felügyelőkkel, Morvaországot illetőleg azonban az ottani országos bizottság által e célra már előre kiküldött országos bizottsági küldöttséggel érintkezett, melynek az ottani országos előadó is mint kormányi közeg tagja volt.

Ezen okból a Morvaországgal való kiegyenlítés, melynek eredménye az alsó-ausztriai határjárások tarifáinak jelentékeny emelése volt, nemcsak ezen eredmény tekintetében, hanem főleg a kiegyenlítési tervezetek mindkét országos bizottság általi jóváhagyása tekintetében leghatásosabb volt, mert a küldöttség tagjai ezen tervezeteknek az országos bizottság előtti védelmezését magára vállalván, azt ott keresztül is vitték.

Ezen eljárás következtében az egész birodalomra nézve is nagy fontossággal bír, mivel a morvaországi járásbizottságok kevés kivétellel a tiszta hozadékat nagy objektivitással becsülték, és sok helyen még a kormányközeg által javasolt tételeket is felemelték, s így ezen még sok esetben az országos bizottság által leszállított tételek némileg azon bázist képezik, melyhez a kiterjedésre nézve legjelentékenyebb tartományok, tudniillik Csehország és Galícia or-

Művelési ág.	Tulajdonos	A régi (még fennálló) kataszter szerinti tiszta hozadék		Az új becslés szerinti tiszta hozadék		A régi kataszter szerinti tiszta hozadékhoz képesti változás	A művelési ág és holdankénti földadómennyiségnek	
		hold	száma	hold	száma		hold	száma
Árnyékos	1.407.024 877	7.701.000 68	10	1.907.025	+81%	2.062.015 93	2.062.766 81	1 46 1 46
Álló	911.790 101	2.142.100 02	12	4.941.390	+125%	589.949 19	704.942 72	1 42 1 75
Álló	36.728 64	46.991 26	18	611.104	+39%	125.022 00	95.598 44	3 05 2 63
Álló	70.726 700	1.701.189 99	22	1.671.792	-7%	466.524 98	236.123 26	6 29 3 36
Álló	250.416 850	340.650 62	2	751.249	+170%	117.478 35	110.129 10	46 48
Álló (földművelés)	2.201 114	13.679 85	7	22.414	+64%	3.696 82	2.285 89	1 10 1 02
Álló	1.108.107 149	1.701.621 98	3 76	4.166.286	+139%	460.278 09	611.548 76	41 55
Álló	13.786 308	2.762 69	1	13.786	+266%	1.002 21	2.021 02	14 75
Álló	17.708 000	98.626 97	1 (adomány)	17.708	-100%	26.309 68	1 43 0 0	
Összesen	2.226.757 107	14.912.700 96	1	26.291.928	-	3.846.320	3.846.320	

■ Kimutatása a régi (még fennálló) kataszter és az új becslés szerinti tiszta hozadéknak, és a művelési ág és holdankénti földadómennyiségnek Alsó-Ausztriát illetően (MNL OL, K 255. 1872–2-3297.)

szágos bizottságainak is alkalmazkodniok kell, pedig e tartományok a fennforgott politikai és nemzetiségi viszályok miatt a kormánynak legtöbb nehézséget okoztak s emiatt a munkában is nagyon elmaradtak.

Az alsó-ausztriai országos előadó a kiegyenlítési műveletek befejezése után egybegyűlt országos bizottságban mindezen viszonyokat kifejtve, előbb az általános szempontokat, melyek őt a javaslatoknál vezették, azután pedig járasonként határozati javaslatait előadta, melyek a bizottság által sokszor igen részletesen tárgyalattak, megvitattak, de végre kevés módosítással elfogadtattak.

A tanácskozási tárgyak egymásutánjára nézve itt is azon vezéreszme tartatott meg,

mely szerint a járásban művelési áganként mindig előbb a legjobb és legsilányabb talaj tiszta hozadéka és csak azután a középosztályok alapítottak meg, s eszerint itt is művelési áganként előbb azon járások tarifái tárgyalattak, melyeknek az egész országban legmagasabb és legkisebb tarifafételei vannak.

Az országos előadó az új tarifafételek nagy átlaga alapján ki is számította a jövőben valószínűleg mutatkozó tiszta hozadékot, úgy művelési áganként, mint összesen; s ezen eredményt a stabilis kataszter eredményével összehasonlítva kimutatta a változásokat, melyek a földadó-szabályozás folytán az adóteher felosztására nézve várhatók.

A /. alatt ide mellékelte,²⁶ s általam az em-

26 Kimutatása a régi (még fennálló) kataszter és az új becslés szerinti tiszta hozadéknak, és a művelési ág és holdankénti földadómennyiségnek Alsó-Ausztriát illetően, l. a szöveg feletti képen.

lített kimutatásokból kivonatilag összeállított táblázat szerint az összes tiszta hozadék, mely a stabilis kataszter szerint 14 423 700 Ft 96 krajcárból állott, jövőben 26 231 938 Ft-ra (60%-kal) fogna emelkedni, s feltéve, hogy Alsó-Ausztriában a most fennálló 3 846 320 Ft földadó (pótlékok nélkül) az új tiszta hozadék szerint fogna felosztani, a kivetési százalék 26,66%-ról 14,66%-ra apadna.

Már a kivetési százalék ezen jelentékeny leszállítása nagy biztosítékot nyújt arra nézve, hogy még túl magas becslés esetében is az adóvali túlterhelhetetés tetemesen enyhíttetik; valamint a művelési ágak után járó adóteher közt az új becslés által elért helyesebb arány az adófizetést is nagymérvben fogja könnyíteni, mint azt a szőlő utáni adótétel mutatja, amely a szabályozás után 6 Ft 29 krajcárról 3 Ft 36 krajcárra fogna leapadni.

Tekintve továbbá, hogy a táblázatban kimutatott művelési ágankénti térfogatnak számaránya a körülbelül 30-40 év előtt eszközölt térképezésen alapszik, azóta pedig sok erdő, legelő sat. eke alá került, s e térségek jövőben a magasabb tiszta hozadéki átlag alá esnek, a tiszta hozadék főösszege tehát még emelkedni fog, a kivetési százalék még alább fogna szállni, s ennek folytán a földadó-szabályozás fő célja, tudniillik az adóteher aránylagos és az eddiginél helyesebb felosztása s ezáltal annak könnyebb elviselése bizonyosan el fog éretni.

Az alsó-ausztriai becslés ezen eredményéből Magyarországra nézve is azt a következtetést lehet húzni, amely föntebb említettett, mert Magyarországon is a fennálló tiszta hozadéki tételeknek egyik fő tényezője, tudniillik a termények ára úgy, mint Ausztriában, az 1824. évi alacsony takarmányárak átlagából merítettett.

Áttérve a morvaországi földadó-szabályozási országos bizottság tanácskozásaira, azokról csak annyit kell megemlítenem, hogy itt is a határozati javaslatok az országos előadó által a munkálatok részletes átvizsgálása nyomán előkészítettettek, de mivel a bizottság fentemlített küldöttsége az országos előadó javaslatait már ismerte s helyeselte, s ennél fogva az országos bizottságban pártolta s magáévá tette,

a tanácskozás úgyszólván vita nélkül folyt le, s legfőképpen egy-két bizottsági tagnak felszólására egyes tételek bővebben magyaróztattak meg; de a javaslatok változatlanul elfogadtattak, Morvaországban pedig igen nevezetes tiszta hozadéki tételek fordulnak elő, például a brünni zöldségeskertek I. osztályának tiszta hozadéka a járási bizottság által több szakértő meghallgatása után s a vallomások alapján 105 forintra becsültetett, de az országos előadó annak 78 Ft-ra való leszállítását hozta javaslatba, mivel a kertészeti ipar, mellyel csak ama magas hozadék elérhető, az ipar- és jövedelemadó alá esik, és a földadónál csak a föld termőképessége vétetik még tekintetbe; továbbá Magyarország határán a Morva folyó mentében némely legelők I. osztálya 55 Ft-ra becsültetett, s az országos bizottság által helyben is hagyatott.

A becslés végeredménye, tudniillik az összes tiszta hozadék ott még nem számítottatott ki, de a különbség a mostani becslés és a stabilis kataszter eredménye közt ott valószínűleg nem lesz oly nagy, mint Alsó-Ausztriában, mivel ott a stabilis kataszter sokkal későbbben hozatott be, mint Alsó-Ausztriában.

Az osztrák földadó-szabályozás eddigi folyamára és eredményére nézve meg kell vallanom, hogy a munkálatok igen szépen, alaposan és nagy szorgalommal vannak kidolgozva, de hogy talán éppen a szerfölötti írásbeli munka miatt a műveletek igen lassan haladnak s ezáltal aránytalanul megdrágulnak. Már az eddigi tapasztalás szerint is alig szenved kétséget, hogy az összes műveletek 8-9 esztendeig fognak tartani, és körülbelül 16-20 millióba fognak kerülni (az első 4-5 évet csak 1 ½ millióval, a későbbi 3-4-et 3 millióval számítva, pedig 3 ½ millió is van praeliminálva).

Ezen költség azért nem látszik arányosnak, mivel valamennyi tartomány már részletesen térképezve van, s most ezen térképeknek csak kiigazítása igényeltetik; Poroszországban például a *térképezés* (85% lemásolás és 15% új mérés) és a *becslés* 3 ½ év alatt 11 millió Ft-nyi (7 millió tallér) költséggel lett befejezve.

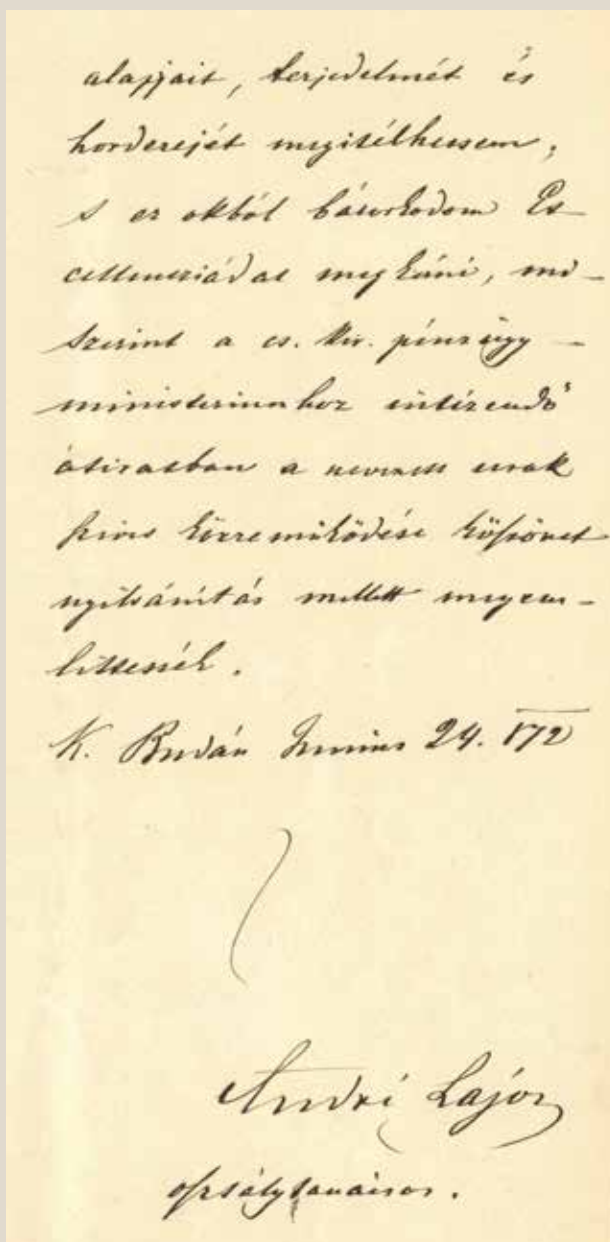
Végre kötelességemnek tartom jelenteni, hogy ezen kiküldetésem alkalmával is a cs. k. Pénzügyminisztérium s annak belső és külső

közegei részéről a legnagyobb előzékenységgel fogadtattam s támogattattam, s e részben különösen Distler pénzügyminisztériumbeli osztályfőnök, gróf Thurn Sigmond morvaországi helytartó mint az ottani országos bizottság elnöke, s annak helyettese, Herlt udvari tanácsos, Fichtner járáskapitány (Bezirkshauptmann), az országos bizottság előadója, Füdler, a brünni járásbizottság előadója, valamint Schneider helytartósági tanácsos mint az alsó-ausztriai országos földadó bizottság előadója részint hivatalos intézkedések, részint személyes közbenjárásuk által hoztak azon helyzetbe, hogy az alsó-ausztriai és morvaországi járás- és or-

szágos bizottságok által a földadó-szabályozás ügyében eddig kidolgozott munkálatokkal megismertessem s azokból az egész műveletnek alapjait, terjedelmét és horderejét megítélhessem; s ez okból bátorkodom Excellenciádat megkérni, miszerint a cs. kir. Pénzügyminisztériumhoz intézendő átiratban a nevezett urak szíves közreműködése köszönetnyilvánítás mellett megemlíttessék.

Kelt Budán, 1872. június 24.

André Lajos
osztálytanácsos

■ André Lajos jelentésének utolsó oldala (MNL OL, K 255. 1872-2-3297.)

REISZ T. CSABA

Az André család*

A németországi eredetű André család egyes tagjai az Osztrák Birodalom örökös tartományaiban tevékenykedtek, majd a 19. század folyamán a birodalom keleti felében, vagyis Magyarországon telepedtek le. Utóbbiak közül többen az állami gazdasági életben, azon belül is a földadó-kataszteri feladatok ellátásában vállaltak szerepet.¹

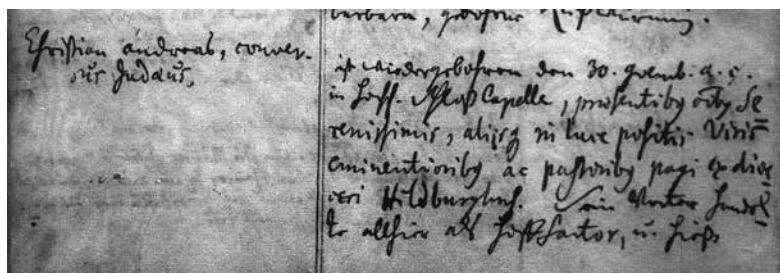
A felmenők

A család felmenőiről és a leszármazottaikról viszonylag kevés az információ, a családi kapcsolatokat csak új kutatással lehetett feltárni. Nehézi a keresést, hogy a vezetéknev írásmódja többféle volt: Andrä, Andræ, Andrae, André, Andreé, Andreä, Andreae alakban is használták, ugyanakkor számos azonos családnevű személlyel nem mutatható ki a rokonság.

Az első név szerint fellelt ős Christian Andrä (1712–1784), aki 1732-ben keresztelkedett meg, addig Simon Lazarus volt a neve.² Ő az életrajzi adatbázis szerint udvari ügynök, wittumshofi felügyelő és Hildburghausenben fogadótulajdonos volt. A tübingiai Hildburghausen – az akkori Szász-Hildburghauseni Hercegség fővárosa – evangélikus gyülekezetének keresztelési

anyakönyve szerint Christian Andreas áttért zsidó 1732. november 30-án „született újjá” a várkapornában a hildburghauseni egyházmegye minden kiváló férfiúja és pásztorja jelenlétében. A bejegyzés szerint az apja Hoffaktor, vagyis udvari zsidó – kereskedő/pénzember, a luxusárak beszerzője, illetve a fejedelemnek szükséges tőke biztosítója – volt. A következő évben, 1733. október 12-én feleségül vette Caspar Christoph Neumann papírmalmotulajdonos Johanna Dorothea nevű lányát.³ A hildenburgi születési anyakönyvek szerint a városban keresztelték meg Ernestina Friderika Karolina (1749), Johann Karl (1751), Johanna Henrietta Sophia (1752), Johanna Henrietta (1755) és Christina Augusta (1757) nevű gyermekeiket, az apa foglalkozása minden alkalommal Hofagent (udvari ügynök, a Hoffaktor másik elnevezése) volt.

A házaspárnak nemcsak az említett, viszonylag kései gyermekei voltak, mert az ő

■ Christian Andreas keresztelési bejegyzése a hildburghauseni evangélikus gyülekezet anyakönyvében (www.familysearch.org)

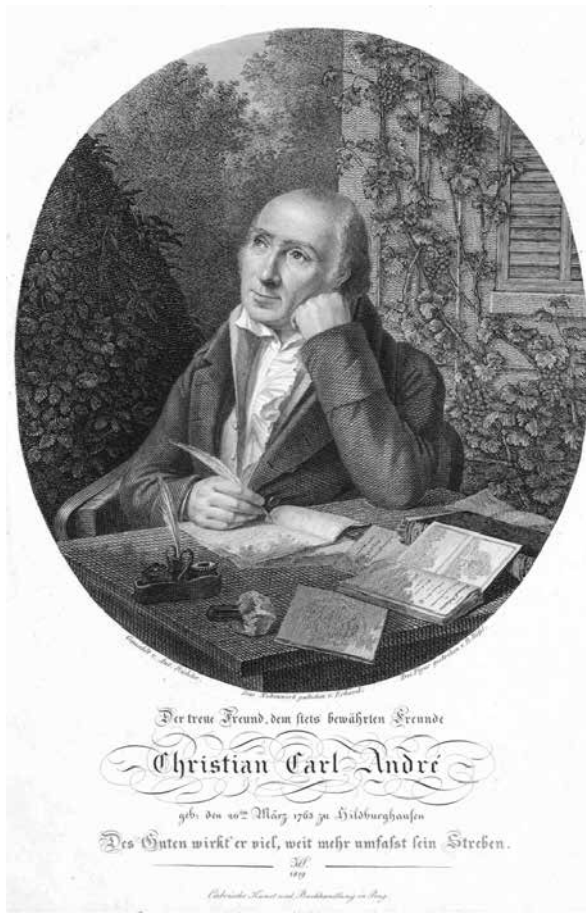
* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

- 1 Az életrajzok összeállításánál a családtörténeti kutatások alapvető forrásait használtam elsősorban. Megjegyzendő, hogy a földadókataszternél tevékenykedő családtagok vezetői beosztása miatt éppen a legfontosabb, a szolgálati törzslapjuk nem volt fellelhető. A forrástípusokra l. korábbi cikkeimet a *Catastrum* hasábjain: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat. 4. (2017) 2:29–48. A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. 4. (2017) 3:14–21. A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. 5. (2018) 1:15–25.
- 2 *Deutsche Biographie* (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd139414320.html>, 2020. ápr. 17.).
- 3 Hildburghausen evangélikus anyakönyve megtalálható a FamilySearch oldalán (www.familysearch.org). A 102397949 filmszámon az eredeti, a 102785118 filmszámon a másolati anyakönyvek érhetők el, a születési adatok a 44b/102. (341. felvétel), illetve az 53. oldalon (218. felvétel), a házassági adatok a 98/231. (577. felvétel), illetve 150. oldalon (81. felvétel) találhatók.

fiuk volt Johann Friedrich Andrä vagy André (1737–1820) lóidomár, lovasoktató és istálló-mester is, az ő születési helye és tevékenységeinek helyszínei nem ismertek.⁴ Felesége Jo-

hanna Rosina Körbitz (†1796 előtt) volt, gyermekük pedig a Hildburghausenben született Christian Carl André (1763–1831), aki később íróként, pedagógusként, lapszerkesztőként és gazdaságtudósként szerzett magának hírnevet. Az ő felesége Johanna Schnell (1765–1812) volt, akinek Sophie nevű testvére Christian Gotthilf Salzmann pedagógus házastársa lett, e családi kapcsolatnak köszönhetően André több éven át tanított Salzmann schnepfenthali iskolájában.⁵ Christian Karl rövid időt Magyarországon is töltött, 1817-től a keszthelyi Helikonban volt ülnök (assessor), de elsősorban Brünnben, Prágában és Stuttgartban tevékenykedett. Egyik gazdasági folyóiratába a magyar tudósok is küldtek cikkeket 1818–1820 között, erről Romy György Károly a *Tudományos Gyűjteményben* rendszeresen beszámolt.⁶

Christian Karl Andrének két fiúgyermek ismert, a Schnepfentalban született Emil (1790–1869) erdőmérnök és a Gothában született Rudolf (1793–1825) gazdálkodó és író.⁷ Emil 1812–1819 között a Dietrichstein hercegi család erdőhivatalnok, 1819-től a morvaországi blanskói uradalomban főerdész, később cseh, morva, szerémségi és magyar hercegi vagy grófi uradalmakban dolgozott, így például 1838 után a Odescalchi- és Batthyány-uradalmakban.⁸ Nyugállományba vonulása után Kisbéren telepedett le, ő és felesége, Hafenbrädl Anna (1791–1875) is ezen a településen hunyt el, tehát ők már tartósan Magyarországon éltek.⁹

■ Christian Karl André. Blasius Höfel metszete Anton Richter festménye után, 1819 (Von Blasius Höfel – Bildarchiv Austria, Gemeinfrei, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=47990964>)

- 4 *Deutsche Biographie* (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd13941424X.html>, 2020. ápr. 17.). A nagy korkülönbség és a későbbi évek gyermekbőség miatt joggal feltételezhető, hogy az Andreas–Neumann házaspárnak az 1730-as és '40-es években is még több gyermeke született.
- 5 L. Wilhelm Meinhold szócikkét, *Neue Deutsche Biographie*, 1. (1953), 276. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd100011152.html> (2020. ápr. 18.). Életrajzát adja: WURZBACH, CONSTANT: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Bd. I. Wien, 1856. (= WURZBACH, 1856) 35–36.
- 6 *A Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertórium*. Összeáll.: CSÉCS TERÉZ. Győr, 1998. André tevékenységéhez: DEÁK ESZTER: A tudományos élet és magyarországi kapcsolatai Cseh-Morvaországban a felvilágosodás korában. *Aetas*, 16. (2001) 3–4:29–45.
- 7 WURZBACH, 1856. 36–37.
- 8 Batthyány Lajosnak – a forrásközlők szerint osztrák erdészeti szakíró – André Emilhez szóló két német levelét fordításban közli: HERMANN RÓBERT – MOLNÁR ANDRÁS: Batthyány Lajos gróf kiadatlan levelei és egyesületi felhívásai, nyilatkozatai, 1824–1847. *Levéltári Közlemények*, 78. (2007) 1:143–172. Vonatkozó részek: 167–186.
- 9 L. Wilhelm Meinhold szócikkét, *Neue Deutsche Biographie*, 1. (1953), 276. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116307048.html> (2020. április 18.)

André Emilnek négy fiúgyermeke – Emil, Lajos, Frigyes és Rudolf – ismert, sajnos életrajzi adataik hiányosak. Sorrendjüket az édesanya 1875. évi gyászjelentése alapján állapítottam meg, amelyen – a műfajra jellemzően – életkor alapján tüntették fel az egyes hozzátartozókat.¹⁰

Ifj. André Emil

Emilről (kb. 1818–1872) viszonylag keveset tudunk, Wurzbach szerint morvaországi kamarai hivatalnok volt, juhtenyésztéssel és -nemesítéssel foglalkozott, az e tárgyban írt munkája Prágában 1840-ben jelent meg.¹¹ 1844-ben elnyerte a cservenkai másodosztályú kamarai hivatalnoki címet, az erről szóló híradások szerint korábban a hg. Odescalchi család juhászati felügyelője volt.¹² Felesége a győri származású Jancsó Mária volt, mindkét gyermekük Cservenkán született, László 1844 körül, Ilona 1848. augusztus 21-én.¹³ Emil később a dunaföldvári állami alapítványi uradalom igazgató számtartója lett, és e tisztsége betöltése idején, életének 54., házasságának 28. évében Pesten érte a halál 1872. augusztus 16-án.¹⁴

André László

Ifj. André Emil fia, László 1865 és 1868 között a pécsi jogakadémia hallgatója volt, majd az államigazgatás szolgálatába állt.¹⁵

Lászlót 1868-ban az újonnan felállított pécsi pénzügyigazgatóságon irodasegédként al-

kalmazták, majd 1870-ben ideiglenes másodosztályú fogalmazó lett az aradi pénzügyigazgatóságon.¹⁶

Az ifjú hivatalnok már mint elsőosztályú fogalmazó nyerte el a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvénycikk alapján a földadó-kataszteri munkálatok végrehajtása céljából szervezett tisztii állomások egyikét, Aradról a temesvári kataszteri igazgatósághoz helyezték át és titkárnak nevezték ki.¹⁷ Bizonyára hozzájárult az új pozícióba kerüléséhez az a körülmény, hogy Lajos nagybátyja ekkor a kataszteri ügyek minisztériumi vezetője volt. 1879-ben a Pénzügyminisztériumba helyezték át, ahol miniszteri fogalmazóvá nevezték ki az adókieljárás ügyosztályra (4.a), vagyis ugyanazon a főosztályon dolgozott, ahol nagybátyja (4.b).¹⁸ E minőségében részt vett az 1879. október 26-án rendezett kataszteri ankéton, Lajos és Frigyes nagybátyjaival együtt (erről l. alább).

László szépen haladt a ranglétrán előre, 1880 végén elsőosztályú miniszteri fogalmazóvá, 1882-ben pedig másodosztályúból elsőosztályú titkárrá léptették elő.¹⁹ 1884-ben feladta minisztériumi karrierjét és a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei adófelügyelőségén pénzügyi titkárként folytatta hivatalnoki tevékenységét, ahonnan 1886 őszén Moson vármegyébe költözött és ugyancsak pénzügyi titkár, adófelügyelő lett a megyei adófelügyelőségén.²⁰ E tisztségében is kapcsolatban állt a földadó-sorozati ügyekkel, mert az ő felügyelete alatt állt az erre vonatkozó levéltárt kezelő irodatiszt.²¹

10 Pannon Digitális Egyesített Archívum (= PanDEA), Gyászjelentések (<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/307865>, 2020. ápr. 18.).

11 WURZBACH, 1856. 36.

12 Magyarország és Erdély. *Hirnök*, 8. (1844) 45:1. (jún. 7.); Hazai napló. *Nemzeti Ujság*, 39. (1844) 46:1. (jún. 8.).

13 László anyakönyvi bejegyzését nem találtam meg. Ilona Mária Albina – André Emil és Jancsó Mária cservenkai lakosok gyermekének – születési és kereszteleési bejegyzése: Madaras (Bács-Bodrog m.) kereszteleési anyakönyv, 1789–1860. (elérhető a FamilySearch oldalán, a 4551500. film 569. felvétele, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-XJ99-XP>).

14 Halálozás. *Budapesti Közlöny* (= BK), 6. (1872) 190:1520. (aug. 22.).

15 KOPCSÁNYI KÁROLY: *A Pécsi jogakadémia múltja s jelene*. Pécs, 1897. 103–104.

16 Hivatalos rész. BK, 2. (1868) 163:2081. (júl. 17.); Hivatalos rész. BK, 4. (1870) 71:1223. (márc. 29.).

17 Hivatalos rész. BK, 9. (1875) 113:3302. (máj. 20.); Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny* (= PK), 2. (1875) 23:295. (máj. 31.).

18 A hivatalos lapból. *Pesti Hírlap* (= PH), 1. (1879) 3:5. (jan. 3.); Magyarország tisztii czim- és névtára (= MTCN), 3. (1879) 84.

19 Előléptetések. PK, 7. (1880) 48:505. (dec. 21.); Előléptetések. PK, 9. (1882) 31:757. (júl. 22.).

20 MTCN, 4. (1884) 140., Hivatalos rész. BK, 20. (1886) 239:1. (okt. 19.); MTCN, 5. (1886) 175.; 6. (1887) 176.; 7. (1888) 221., 8. (1889) 222.

21 1720. Pályázat. BK, 22. (1888) 165:13. (júl. 17.).

Az 1889. évi XXVIII. törvénycikk megváltoztatta a pénzügyi közigazgatás szervezetét, az ennek nyomán felállítandó új pénzügyigazgatóságok közül a sopronihoz került László, pénzügyi titkár és igazgatóhelyettes lett.²²

Alig egy évtized múlva ismét az ország másik felébe költözött, 1897-ben pénzügyi tanácsossá és a makói pénzügyigazgatóság vezetőjévé nevezték ki. A városban eltöltött nyolc év alatt a helyi közösség meghatározó személyévé vált.²³

Lászlót 1904-ben kinevezték a Heves megyei illetékességű Egri Pénzügyigazgatóság élére, ez volt utolsó szolgálati helye.²⁴ Az áthelyezés váratlanul érte a megye és a város közönségét, nem is akartak abba belenyugodni, mert André Lászlót hivatalnokként és magánemberként is tisztelték és becsülték: *„Nehéz hivatalát mindenkor bámulatos tapintattal vezette s legnagyobb érdeme az, hogy az állam és a polgárság érdekeit mindenkor úgy össze tudta egyeztetni, hogy megelégedést keltett minden intézkedése és eljárása. Mint ember a társadalom egyik legnépszerűbb és legkedveltebb alakja volt, úgyhogy most, mikor az áthelyezés híre megérkezett, az egész megye, különösen Makó város közönsége mint egy ember állott föl s mozgalmat indított az áthelyezés visszavonására, hogy André László továbbra is a makói pénzügyigazgatóság élén maradjon. A mozgalomban a társadalom összes rétegei részt vesznek s a polgárság elhatározta, hogy az áthelyezés visszavonása érdekében hatvantagú küldöttséget meneszt a pénzügyminiszterhez. A küldöttség folyó hó 25-én tiszteleg Lukács László pénzügyminiszternél Farkas József polgármester vezetése mellett, s részt vesznek benne a vármegye országgyűlési képviselői is.”*²⁵

Lukács azonban arról értesítette a polgármestert, hogy André királyi tanácsossá nevezik ki, az áthelyezésen ezért nem lehet változtatni, az a szolgálat érdekében történt.²⁶ László végül 1906-ban lett királyi tanácsos, 1908-tól pedig az egri érseki líceum államvizsga-bizottságának kültagja lett.²⁷

A pénzügyigazgató több mint negyven évi állami szolgálat után, 1910 végén nyugalomba vonult, ez alkalomból az uralkodó megengedte, hogy *„sok évi hű és buzgó szolgálatáért legfelső elismerése tudtul adassék”*.²⁸ 1925 nyara előtt hunyhatott el, fia második esküvőjénél ugyanis az anyakönyvben már mint néhai szerepelt.²⁹

André László felesége Mosdorfer Karolina (*Győr) volt, gyermekeik Sarolta Ilona Mária (Lucsony, 1889, ∞1922–1934 Mauler Mátyás) és László Emil Nándor (Sopron, 1892 – Budapest, 1969, ∞1914 Pongrácz Hedvig†; ∞1925 Vaczlavek Ilona).

André Lajos

André Emil második fia, Lajos futotta be a legnagyobb földadó-kataszteri vonatkozású karriert. Nem Magyarországon, hanem apja morvaországi, blanskói szolgálata idején született 1823 körül. A szabadságharcban bizonyára nem vett részt a magyar oldalon, mert a kiegyezés előtti bő másfél évtizedben szépen emelkedett a pénzügyi hivatali ranglétrán.

Hivatali életének első éveiről alig vannak adatok, csak mozaikdarabok állnak rendelkezésünkre. A jelenleg ismert első adat szerint az akkor 22 éves fiatalember 1845–1846-ban fogalmazógyakornok volt a Magyar Kamará-

22 Kimutatás. BK, 23. (1889) 162:5. (júl. 14.); Kimutatás. PK, 16. (1889) 19:1005. (júl. 15.); MTCN, 9. (1890) 189., 10. (1891) 189.; 11. (1892) 193.; 12. (1893) 193.; 13. (1894) 199.; 14. (1895) 199.; 15. (1896) 226.; 16. (1897) 265.

23 Hivatalos rész. BK, 31. (1897) 55:1. (márc. 9.); MTCN, 17. (1898) 283.; 18. (1899) 301.; 19. (1900) 283.; 20. (1901) 287.; 21. (1902) 297.; 22. (1903) 293.; Pénzügyigazgatók áthelyezése. Szeged és Vidéke (= SzV), 3. (1904) 39: (jan. 20.); 23. (1904) 151.

24 Áthelyezések. PK, 31. (1904) 3:88. (febr. 1.); MTCN, 24. (1905) 156.; 25. (1906) 167., 26. (1907) 169., 27. (1908) 171., 28. (1909) 179., 29. (1910) 185., 30. (1911) 187.

26 A makói pénzügyigazgatóért. SzV, 3. (1904) 53:6. (jan. 28.); A makói pénzügyigazgató áthelyezése. SzV, 3. (1904) 55:6. (jan. 29.).

27 Hivatalos rész. BK, 40. (1906) 33:1. (febr. 11.); MTCN, 27. (1908) 345.; 28. (1909) 359.; 29. (1910) 380.; 30. (1911) 382.

28 Személyi hírek. Kitüntetések. PK, 37. (1911) 3:63.; (jan. 20.); Királyi elismerés. Budapesti Hírlap (= BH), 31. (1911) 3:8. (jan. 4.).

29 A bejegyzést l. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DW23-FVX?i=142>

nál.³⁰ 1851-ben ideiglenes titkár lett a soproni kerületi adóbizottmányánál, 1857-ben adókerületi bizottsági ülnök volt.³¹ 1864-ben már a Budai Pénzügyigazgatóságon volt az ideiglenes földadó előadója, vagyis vezetője, amikor az uralkodó április 29-i döntésével díjmentesen pénzügyi tanácsosi címet és rangot adományozott neki.³²

1866-ban az újonnan létrehozott magyarországi Országos Pénzügyigazgatósághoz ideiglenes minőségben pénzügyi tanácsosként osztották be őt is.³³ Lajos a kiegyezést követően létrejövő magyar kormányzati apparátusban is megmaradt, átkerült az újonnan létrehozott Pénzügyminisztériumba, ahol előbb pénzügyi tanácsosként dolgozott (1867), majd miniszteri osztálytanácsosnak nevezték ki, tehát ügyosztályvezető lett, előbb az 5. (Földadó) ügyosztályon 1868 és 1870 között, majd 1877-ig a 4/b (Földadó) ügyosztályon.³⁴

A kiegyezést követően mind a közvélemény, mind a pénzügyminiszterek a földadó gyökeres reformjára törekedtek. E törekvések közé tartozott, hogy Kerkápoly Károly miniszter 1873 tavaszán törvénytervezetet nyújtott be a földadó-szabályozásról, és ennek alátámasztására egy komoly dolgozatot is készített. Ezt az előterjesztést André Lajos készítette Dobner Rudolf fogalmazó közreműködésével Európa több államának – Poroszország, Ausztria, Bajorország, Szászország, Anglia, Olaszország, Franciaország és Belgium – egyenesadó rendszere tárgyában. „Az összeállításnál – áll a bevezetőben – az elénk tűzött cél az volt, hogy egyenes adóink gyökeres reformjánál több különféle adórendszerek összehasonlítására is

könnyen hozzáférhető módot nyújtsunk mindazoknak, kik e nagy kérdés iránt közelebbről érdeklődnek. E célnak a rendszeres tudományos kézikönyvekben elszórtan található többé-kevésbé tökéletlen jegyzetek összegyűjtésével csak hiányosan, de még az eredeti törvényszövegek egyszerű lefordítása által sem felelhettünk volna meg kellőképpen; mégpedig különösen ez utóbbi tekintetben egyrésről azért, mivel az alaptörvények legtöbb államban pusztán csak a legfőbb irányelveket tartalmazzák s a részletes kivitel módzatait a kormány által kibocsátandott szabályrendeleteknek és utasításoknak tarták fenn, részint pedig azért, mivel az alaptörvények egyes szakaszai idővel lényeges javításokon s módosításokon mentek keresztül, melyeket ha egytől egyig felvettük volna, oly terjedelmű munkát kellene adnunk, mely éppen ennél fogva oly fárasztóvá s nehézkessé tenné az összehasonlítást, hogy a nagyméltóságod által elénk tűzött cél is megghiúsulhatnék általa. Így, hogy példával éljünk, a porosz iparadóra csak magára 1866. évig megjelent törvények, magyaró és pótló szabályrendeletek 315 lapra terjedő nagy nyolcadréses könyvben foglalvák össze. Ennélfogva főfigyelmünket arra irányoztuk, hogy amennyire forrásaink engedék, főleg a főnálló törvények és a rendeletek lényeges intézkedéseit vegyük fel. (Ezek után elősorolják a használt forrásokat.)³⁵ Az előterjesztést megkapták a képviselők, a sajtó viszont méltatlankodott, hogy a szerkesztőségeknek miért nem küldték el.³⁶ Talán éppen e kritika is hozzájárult, hogy később a hivatalos lapban részletekben megjelentették az előterjesztést.³⁷

André Lajost 1878-ban létszámon kívü-

30 FALLENBÜCHL ZOLTÁN: A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig, 1780–1848. *Levéltári Közlemények*, 42. (1972) 2:327–395., vonatkozó hely: 354.

31 Hirdetés. *Pesti Napló* (= PN), 2. (1851) 298:3. (márc. 6.); *Österreichischer Soldatenfreund*, 10. (1857) 38:10. (máj. 13.).

32 *Wiener Zeitung*, (1864) 129:1. (máj. 22.); Hivatalos rész. *Sürgöny*, 4. (1864) 117:1. (máj. 24.).

33 Hivatalos rész. *Sürgöny*, 4. (1866) 2:1. (jan. 4.)

34 Hivatalos rész. BK, 1. (1867) 90:957. (jún. 29.); SZÉKELY VERA: A központi államigazgatás tisztviselői a dualizmus korában. 3. rész: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium. Bp., 1985 (= SZÉKELY, 1985). 78. (pénzügyi tanácsos), 18. (miniszteri osztálytanácsos). Székely a korai években csak többévente megjelenő MTCN adatai alapján állapította meg a vezetői beosztás időkorét, de bizonyos, hogy folyamatosan betöltötte André Lajos a földadó ügyosztály vezetői tisztségét. A Pénzügyminisztérium főosztályi és ügyosztályi beosztásának időbeli változásaira l. korábbi cikkemet: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:25–35., vonatkozó rész: 26–27. MTCN, 1. (1873) 74.; 2. (1875) 68., 71.

35 *Ellenőr*, 5. (1873) 84:2. (ápr. 11.).

36 Előterjesztés Európa több államának egyenes adórendszere tárgyában. *Magyar Ujság*, 7. (1873) 84:2. (ápr. 11.).

37 L. a BK, 12. (1873) május–június havi melléklapjaiban (19–25. szám).

li miniszteri tanácsossá nevezték ki.³⁸ 1878–1879-ben a 4.b (Földadó-kiigazítás) ügyosztályának vezetője, 1880-ban a VIII. (A földadó és annak katasztere), majd 1881–1885 között a VII. Főosztály (A földadó és annak katasztere) főnöke volt.³⁹

1875–1876-ban a sajtó többször beszámolt arról, hogy André Lajos országjáró körútra indult, hogy megtekintse a munkálatok előrehaladását. Járt a debreceni és besztecebányai kerületben, Magyarország északkeleti részében, talán Erdélybe is elment, de bizonyosan volt Temesvárott.⁴⁰ Később vagy e látogatások maradtak abba, vagy a sajtó érdeklődése fordult el e témától.

Az új földadó-kataszteri szervezet is igyekezett a főnök kedvében járni. 1875 nyarán a tisztviselők „*André Lajos osztálytanácsosnak névnapja alkalmából díszes albumot nyújtottak át, mely az összes földadó-kataszteri tisztviselők arcképét foglalja magában. André urat Wagner Károly főerdőtanácsos üdvözölte, kiemelve André úrnak az adórendezési nagy munka körül évek óta tanúsított fáradhatatlanságát.*”⁴¹ Nagy kár, hogy az album mai őrzési helye nem ismert, a prozopográfiai kutatások számára felbecsülhetetlen értékű lenne, különösen, mert ebből az időből még viszonylag kevés fényképet ismerünk a tisztviselőkről.

1879 őszén testvérével és unokaöccsével

vel együtt részt vett azon a kataszteri ankétben, amely a következő két évben a kataszter problémáinak feltárásával foglalkozott.⁴² Lajos frissiben, októberben készítette el az előadói emlékiratot a földadó-szabályozás addigi eredményeiről, ezt a sajtó és a hivatalos lap is leköszölte.⁴³

1882 tavaszán másodosztályúból elsőosztályú miniszteri tanácsossá léptették elő.⁴⁴ 1885. december 15-én az akkor már 61 éves André saját kérelmére nyugalomba helyezte az uralkodó, továbbá 1886. január 1-jén sokévi kitűnő munkájáért a Lipót rendet adományozza neki.⁴⁵

André Lajos felesége Jurenák Emma volt, házasságukban két leánygyermek, Emma és Mária született.

Emma 1862-ben Pozsonyban született, tehát valószínű, hogy édesapja ekkor itt dolgozott. 1884-ben eljegyezte őt Szili Török Aladár Jász-Nagykun-Szolnok megyei földbirtokos, de ez a házasság végül nem valósult meg.⁴⁶ 1887. augusztus 4-én a budavári evangélikus templomban valperoni és rozbierschitzi Hartmann Lajos sorhajóhadnagy feleségül vette Emmát, a menyasszony részéről a nagybátyja, André Frigyes volt a násznagy.⁴⁷ A házaspárnak egyetlen gyermeke volt, Elfriede, ő őrizte a családi képeket (talán az André Lajosnak adott névnap albumot is). Hartmann Lajos

38 Hivatalos rész. *BK*, 12. (1878) 27:1. (febr. 1.); Kinevezések. *PK*, 5. (1878) 4:37. (febr. 6.); Különfélék. *A Hon*, 16. (1878) 30:2. (febr. 1.)

39 SZÉKELY, 1985. 12. *MTCN*, 1. (1873) 74.; 2. (1875) 68., 71.; 3. (1879) 84. A minisztériumi átszervezést illető sajtóhírekről – így az állandó kataszteri felmérés ügyeit intéző ügyosztály főosztályá szervezéséről és André Lajos osztályfőnöké kinevezéséről –, valamint a Pénzügyminisztérium új szervezeti kereteiről l. *Ellenőr*, 12. (1880) 67:1. (febr. 10.); *PH*, 2. (1880) 40:2. (febr. 10.); A földadósabályozás tárgyában. *Ellenőr*, 12. (1880) 69:1. (febr. 11.). A magyar kir. pénzügyminisztérium ügy- és személyzeti beosztása 1880. április 1-től kezdve. *Ellenőr*, 12. (1880) 146:1. (márc. 27.); A pénzügyminisztérium újabb beosztása. *A Hon*, 19. (1881) 42:2. (febr. 12.)

40 *A Hon*, 13. (1875) 194:1. (aug. 26.), *Ellenőr*, 7. (1875) 236:1. (aug. 26.), *PN*, 26. (1875) 194:2. (aug. 26.); *Magyar Polgár*, 9. (1875) 282:3. (dec. 10.); *PN*, 27. (1876) 55:2. (márc. 7.); *Ellenőr*, 8. (1876) 66:3. (márc. 7.)

41 *Ellenőr*, 7. (1875) 236:3. (aug. 26.); *PN*, 26. (1875) 194:2. (aug. 26.)

42 Kataszteri enquete. *A Hon*, 17. (1879) 258:1. (okt. 26.). Az újságban ugyanott *Egy nagyfontosságú tárgyalás* címmel az értekezlet jelentőségéről és az előzményekről részletesen is írtak.

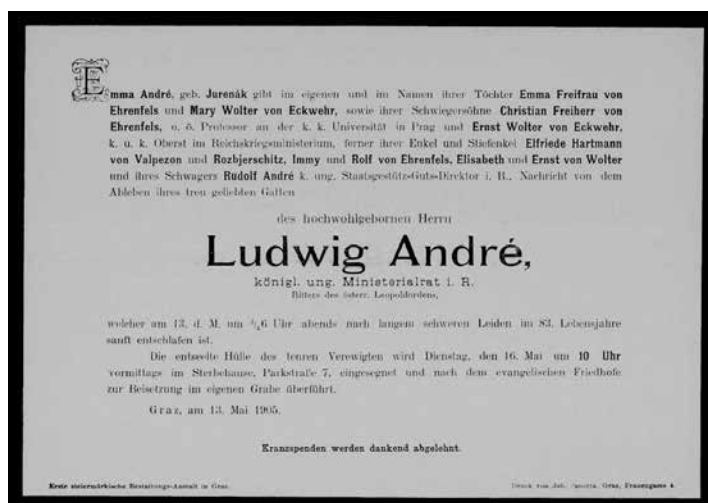
43 A földadósabályozási enquete. *PN*, 30. (1879) 258:1. (okt. 27.), ugyanitt közreadták André előadói emlékiratát, 1–2. Az értekezlet összefoglalása, az előadói emlékirat és a kérdőpontok megjelentek: Nemhivatalos rész. *BK*, 13. (1879) 249:8547–8548a. (október 28.). A kataszteri ankét történetét az akkor elérhető források alapján kimerítő alaposággal mutatja be SCHMIDT ANIKÓ: A kataszteri ankét. *Catastrum*, 3. (2016) 2:21–28.

44 Előléptetések. *PK*, 9. (1882) 17:232. (ápr. 29.).

45 Hivatalos rész. *BK*, 20. (1886) 3:1. (jan. 5.).

46 Hymen. *BH*, 4. (1884) 140:6. (máj. 21.).

47 Fényes esküvő. *PH*, 9. (1887) 217:3. (aug. 8.); Hymen. *Fővárosi Lapok*, 24. (1887) 217:1599. (aug. 8.); Esküvő. *Nemzet*, 6. (1887) 1776:2. (aug. 9.)

■ André Lajos gyászjelentése (www.familysearch.org)

(1853–1889) salzburgi nemes család sarja volt, megözvegyült felesége 1894-ben a prágai egyetemi professzor Christian Freiherr von Ehrenfelshez ment feleségül.⁴⁸ André Mária Ernst Wolter von Eckwehr katonatiszt felesége lett.

André Lajos 83 éves korában, 1905. május 13-án Grazban hunyt el.⁴⁹

André Frigyes

Frigyes az 1848/49. évi szabadságharcban rövid ideig honvédhadnagyként szolgált, szeptemberben a Hunyadi önkéntesekhez állt, december 30-án a császáriak fogságába esett.⁵⁰

Hivatali pályafutása korai éveiről szintén csak mozaikszerű adatokkal rendelkezünk.

1855-ben „reclamationalis vizsgáló biztos”, vagyis a kataszteri felmérésnél felszólamlási biztos volt, amikor a soproni közigazgatási területre szolgabíró hivatali segédé nevezték ki. Még 1859-ben is az alsópulyai hivatalban volt segéd, de 1860-ban ugyanott ügyvéddé léptették elő.⁵¹ Később Sopron megyei telekkönyvi segédelőadó lett, majd 1868-ban kinevezték az államjavak csatádi igazgatóságán titkárnak, ahol Kalmár Nándor igazgató 1869. évi megérkeztéig vezette az uradalmat „e derék, tevékeny ember”.⁵² 1873-ban a pécskai jószágigazgatóság titkáráként

tevékenykedett.⁵³ Később a zombori jószágigazgatóság titkára, majd 1875-ben a földadó-kataszteri munkálatok végrehajtására szervezett tisztii állomások egyikét nyerte el, a szegedi kataszteri kerület igazgatója lett.⁵⁴ Ezért aztán törölték is a szabadkai ügyvédi kamara tagjai sorából.⁵⁵ 1877-ben a szegedi evangélikus hitközség presbiterévé választották meg.⁵⁶ 1879-ben testvérével, Lajossal és unokaöccsével, Lászlóval együtt részt vett a kataszteri ankéten, 1882–1883-ban pedig az országos kataszteri bizottság munkájában.⁵⁷

Frigyes 1884-ben egykori honvéd hadnagyként aláírta azt a Görgei Artúr mellett kiálló nyilatkozatot, amely kimondotta, hogy „a világi fegyverletétel oly nagy túlerővel szemben nem volt árulás, nem volt fegyvereinket meg-

48 MARTIN, FRANZ: Beiträge zur Salzburger Familiengeschichte. 68. Hartmann. *Mitt(h)eilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 80. (1940) 129–132.) https://www.zobodat.at/pdf/MGSL_80_0129-0132.pdf (2020. ápr. 30.).

49 PanDEA, Gyászjelentések (<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/307893#>, 2020. ápr. 30.); Halálozás. *Kataszteri Közlemény*, 14. (1905) 5:142. (május); Todesfälle. *Grazer Tagblatt*, 15. (1905) 133:3. (máj. 14.).

50 Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban* (online kiadvány az Arcanum Kézírónyvtárban, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok>, 2020. ápr. 30.)

51 Legújabb posta. *BH*, 1855. 654:3614. (febr. 25.); *Nemzeti Kalendárium*, 1859; Ausztria. *Politikai Ujdonságok*, 6. (1860) 6:85. (febr. 9.).

52 Hivatalos rész. *BK*, 2. (1868) 289:2853. (dec. 16.); A csatádi uradalom. *Szegedi Híradó*, 11. (1869) 82:2. (okt. 14.).

53 MTCN, 1. (1873) 125.

54 Hivatalos rész. *BK*, 9. (1875) 113:3302. (máj. 20.); A kataszteri kinevezések. *A Hon*, 13. (1875) 113:1. (máj. 20.); A kataszteri kinevezések. *Ellenőr*, 7. (1875) 139:1. (máj. 21.); A hivatalos lap. *Fővárosi Lapok*, 12. (1875) 114:517. (máj. 21.); A kataszteri kinevezések. *Politikai Ujdonságok*, 21. (1875) 21:225. (máj. 21.); Személyi hírek. *PK*, 2. (1875) 23:294. (máj. 31.).

55 Hivatalos rész. *BK*, 9. (1875) 286:8147. (dec. 15.); MTCN, 3. (1879) 125.; 4. (1884) 161.

56 A szegedi ág. ev. hitv. egyház. *Szegedi Híradó*, 21. (1877) 12:3. (jan. 26.)

57 Az országos kataszteri bizottság. *A Hon*, 20. (1882) 142:2. (máj. 24.); Az országos kataszteri bizottság. *Nemzet*, 2. (1883) 129: (máj. 11.).

■ André Frigyes gyászjelentése (www.familysearch.org)

gyalázó tény, nem volt a haza elleni bűn, – hanem volt a honfivér további hasztalan ontását megszüntető emberséges és tisztességes befejezése egy azontúl reménytelen, céltalan, s azért tovább nem is indokolható háborúnak.”⁵⁸

Frigyest 1886-ban, 26 évi szolgálata után 1152 forinttal helyezték nyugalomba.⁵⁹ 1897. szeptember 3-án Tarcsán hunyt el mint nyugalmazott kataszteri igazgató.⁶⁰ Gyászjelentésében testvérei, unokaöccsei és unokahúgai gyászolták, tehát valószínűleg nem volt családja.⁶¹

André Rudolf

A négy testvér közül talán Rudolfról – másként Rezsőről – tudjuk a legkevesebbet. 1870-től már bizonyosan a kiséri koronauradalom igazgatója volt, és itt mezőgazdaságigép-fejlesztéssel is foglalkozott, ő készítette az első hazai sorvetőgépet, amelyet már 1869-ben szabadalmaztatott.⁶² Gépéért az 1873. évi vilákiállításon elismerő oklevelet nyert a II. „Mezőgazdaság, kertészet, erdészeti és mezőgazdasági gépek” csoportban. Az 1870-es évek végéig volt Kiséren igazgató, majd rendelkezési állományba helyezték.⁶³

1882-ben a méneskari hadapródjelöltek számára Budapesten az Állatorvosi Egyetemen hadapródiskolát hoztak létre, a mezőgazdasági tanokat André Rezső volt kiséri igazgatóra bízták.⁶⁴

Rudolf felesége Beyer/Bayer Emília volt, e házasságban született Eugénia, Emília, Oszkár (*1869) és Rudolf, legutóbbi André Rezső néven neves festő lett (Kisért, 1873 – 1920).⁶⁵ Rudolf valamennyi testvérét túlélte, de pontos haláladata egyelőre nem ismert.

58 BH, 4. (1884) 323:melléklet, 1–5. (nov. 23.); Ugyanerről beszámolt: PH, 6. (1884) 323:10. (nov. 23.); Magyar Polgár, 18. (1884) 273:6. (nov. 26.).

59 Részletes jelentés az 1886. évről, az állami háztartás, az állami vagyon kezelése körül szerzett számviteli tapasztalatokról és az állami adósságok ellenőrzéséről. Bp., 1887. 198.

60 Halálhírek. PH, 19. (1897) 252:9. (szept. 11.); Halálhírek, Vasárnapi Ujság, 44. (1897) 38:621. (szept. 19.). A szabadságharc katonái életútjának legjobb ismerője, dr. Bona Gábor véleménye szerint a Pozsonyban nyomtatott gyászjelentés miatt vélelmezhetően Mosontarcsán (ma Andau, Ausztria) hunyt el, kisebb valószínűséggel a Vas megyei későbbi Tarcsafürdőn (Bad Tatzmannsdorf, Ausztria) vagy a Békés megyei Köröstarcsán. Andau és Köröstarcsa állami halotti anyakönyvei elérhetők a FamilySearch oldalán, azokban nem találtam Frigyes halotti bejegyzését. Ezúton köszönöm dr. Bona Gábor úr szíves segítségét.

61 PanDEA, Gyászjelentések (<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/307867#>, 2020. ápr. 30.).

62 A szabadalmi bejegyzés: BK, 4. (1870) 248:7644. (okt. 30.). ANDRÉ REZSŐ: Nyílt levél az első magy. sorvetőgép ügyében. Gazdasági Lapok, 23. (1871) 13:195–197. (márc. 26.); ANDRÉ REZSŐ: Tekintetes Szerkesztőség! Uo. 39:617–618. (szept. 27.) szerint a gépet Sigl bécsi gépgyáros pesti gyárában volt kapható.

63 MTCN, 2. (1875) 270., 3. (1879) 248.

64 Részletes jelentés az 1882-ik évről, az állami háztartás, az állami vagyon kezelése körül szerzett tapasztalatokról, és az állami adósságok ellenőrzéséről. A magyar korona országainak állami zárszámadása az 1882. évről. Bp., 1883. 129.

65 Művészeti lexikon. I. Szerk.: ÉBER LÁSZLÓ. Bp., 1935. 33.

CSIMA PÉTER

Budapest–Budaörs határvonala és határjelei

A Buda és Budaörs közötti, döntő részében több száz éves határvonal és a határvonalon ma is meglévő jelek kultúrtörténeti örökségünk részét képezik. A településtörténet, a területvédelem és a földmérő szakma ritka emlékei. Kutatásom célja a határvonal és a határjelek dokumentálása, állapotuk vizsgálata, környezetük jellemzése.

A kutatás módszere

Összehasonlítottam a jelenlegi határ nyomvonalát és a ma meglévő határjeleket a 18–19. századi térképeken láthatókkal.

Beazonosítottam Buda 1871. évi határleírásában jelzett pontokat, az abban leírt határvonalat és a megnevezett szomszédos területeket.¹

Terepi bejárással felkerestem és fotókkal dokumentáltam az 1882-ben elhelyezett határkövek közül ma is meglévők állapotát, elhelyezkedését és környezetét.

A határjelek történetének feltárásához és bemutatásához felhasználtam a 19. századi kataszteri térképeket. A meglévő határkövek állapotát összehasonlítottam a teljes budapesti határt érintő, 1995. évi felmérés, valamint a Budaörs város tájértékeit 2006-ban feltáró vizsgálat fotóanyagával.²

A hiányzó határjelek egykori helyét Buda 1871–74-ben készített kataszteri térképe segítségével határoztam meg.³

A határvonal földrajzi helyzete

A határvonal jellemző szakaszai a csillebérci hármashatártól indulva:

- az **Irhás-árok** déli oldala erdőben, az árok kezdőpontjától a Kakukk-hegy északi lábáig;
- a **Kakukk-hegy** északi oldalán felfelé, a hegytetőtől a déli oldalán a hegyláb big lefelé, erdőben;
- **ősi határút** – a 19. században földút szőlőültetvények, rétek és szántók között; ma Felsőhatár út, illetve Alsóhatár út, beépített területek között;
- **határárok**, azaz a budai területről induló Spanyolréti-árok alsó szakasza, a 19. században egyenes nyomvonallal a Budaörsi-árokba torkolásáig; az árok egy része zárt szelvénybe került közút alá, egy másik részét és a határt is a repülőtér építésekor elvezették nyugati irányba, új nyomvonalon;
- **régi országút** vonala – az egykor Budáról Fehérvárra menő út két patakhídon át a Tétényi-fennsíkig; ma Kamaraerdei út, Torockói út, Vörösbegy utca.

Határjelek Buda–Budaörs határán, 18. századi térképeken

Viszonylag nagyszámú térkép található a levéltárakban már a 18. századból is, amelyeken rögzítették Buda és Budaörs közös határvonalát. A határpontok régiségének bizonyítására

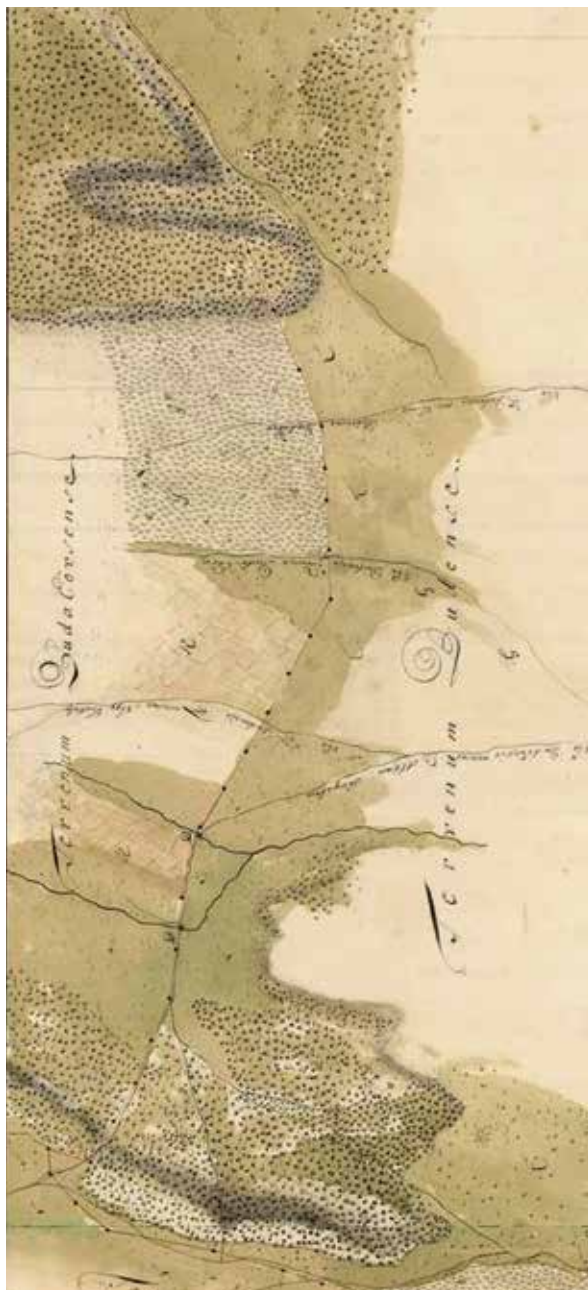
1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri határleírás határtérképpel. *Catastrum*, 6. (2019) 4:17–41. (= TÖRÖK, 2019)

2 SZENTPÉTERY TIBOR: *A XVIII–XIX. században kihelyezett budapesti határkövek albuma*. Bp., 1995. CSIMA PÉTER – KABAI RÓBERT: *Budaörs egyedi tájértékeinek katasztere*. Kézirat. BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Bp., 2006.

3 Budapest Főváros Levéltára (= BFL), XV.16.a. 201/10 (1–189). Gyűjtemények, térképtár, Buda sz. k. főváros térképei (= XV.16.a.), Buda külterület kataszteri térképsorozata, az 1871 és 1910 közötti ingatlan és helyrajzi szám változások feltüntetésével. 1871–74 k.

■ Buda–Budaörs 1767. évi határvonala. MNL OL, S 11. No. 830:86 (részlet)

■ Buda–Budaörs határvonala a 18. század második felében. BFL, XV.16.a. 208/89a. (részlet)

két kiemelkedően szép grafikájú és pontos térképnek a határt ábrázoló részletét mutatom be:

- az 1767-ben Keidinger András által a két település közötti határvitáról készített térképet⁴;
- a levéltári jegyzék meghatározása szerint a

18. század második felében készített topográfiai térképet, amelynek fő témája a határvonal ábrázolása.⁵

Mindkét térképen egyaránt 26 határjel látható a két település közötti határ vonalán. A hegyvidéki, erdei szakaszokon a 18. században

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 11. No. 830:86. No 8. in dominio Vetro-Budensi; [Buda Eörs]. 1767–1779.

5 BFL, XV.16.a. 208/89c. Mappa der Königligen Haupt Stadt Ofen, habente Hotterung mit Butakeszi, Butaörs, Dötting und promodori explicatio. Buda, Budaörs, Budakeszi, Budafok közötti vitás terület határtérképe. 18. sz. második fele. 208/89a. Mappa inter Budam, Buda-örs, Tettin. 18. sz. vége. A térkép elérhető a Hungaricana közgyűjteményi portálon is: <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/698>

még kevesebb jel volt, mint a 1871. évi határjáráskor, a Kakukk-hegy déli lábától viszont már teljesen megegyező a számuk a száz évvel későbbivel. Az egykori határhalmok helye megegyezik a 19. századi határpontok helyével.

Buda 1871. évi határleírása

Az 1871. évi határjáráskor felvett jegyzőkönyv a Budaörsszel közös határon összesen 29 számozott határpontot (109–137) nevezett meg, valamint néhány számozás, jelölés nélküli pontot is. Tizenöt szakaszra bontva írta le a határ fő jellemzőit: fordulási szögét és irányát (Budakesztől Tétény felé haladva), megnevezte a határvonallal kétoldalt szomszédos dűlőket, illetve erdőtömböket és megadta a pontok között lévő távolságot lépésben. Vázlatrajzon ábrázolta a határvonalat és a bejárás során meghatározott pontokat.⁶ A leírásban megnevezett határpontok közül 22 pont helye beazonosítható:

- 2 sarokpontot jelölő hármashatár helye (*közülük a csillebércit három halom jelezte*);
- 19 határhalom helye, amelyből 14 jelölt, 1–14-ig számozott és 5 jel nélküli halom⁷;
- 2 faragott kő helye (feltehetően mindkettő 1863-ban állított határkő);
- 2 háromszögmerési pózna helye;
- 2 híd (a Budaörsi-árok és a Hosszúréti-patak felett).

Ma már nem beazonosítható a nem számozott, de határjelölőként megnevezett pontok közül két „mezsgyekő”, két tilalomfa, egy körtefa és egy „jelzett fa” helye.

Határjelek állítása 1882-ben Budapest határán

A 19. század közepéig Buda–Budaörs határát föld határjelekkel rögzítették. Két határkő 1863. évi felállítása után 1872-ben két háromszögelési/háromszögmereti vasoszlopot⁸ helyeztek a határra. Egyet a Kakukk-hegy 438 méter magas tetejére, a másikat az Örsöd-dűlő

127 méteres magasságon lévő pontjára. Majd 1882-ben – a két sarokpontot is beszámítva – 31 hasáb formájú határkövet állítottak a 325 budapesti határjel részeként, az akkor már Budapest–Budaörs közös határvonalon. A kövek számozása a dél-pesti Duna-parttól indult, a budaörsi határszakasz megjelölt pontjainak számozása 238–272. A számozásba bevették a határra már korábban felállított két határkövet és a két vasoszlopot is. Közülük 26 határjel (25 határkő és 1 vasoszlop) jelenleg is megtalálható az eredeti helyén vagy annak közelében. A 255–260. pontok között a Spanyolréti-árok képezte a határvonalat, mára annak csak egyes szakaszai maradtak meg. A 241–243. pontok között látható árok nem határjel, azt a második világháborúban ásták lövészárkként.

A 9 hiányzó jelből a repülőtér építésekor tűnt el egy határkő és egy vasoszlop. A határvonal melletti építkezések során emeltek ki a Felsőhatár útról négy határkövet (valamennyit a Törökbálinti út és a Budaörsi út közötti határszakasz melletti területek beépítésekor). Utoljára pedig a Budaörsi-árok hídja mellett és a Kamaraerdei út elején állított határkövek tűntek el. Az út- és közműépítések miatt néhány követ áthelyeztek a határon menő út másik oldalára. A 247. és a 269. számú köveket áthelyezésükkor fordított tájolással tették vissza a földbe. Az 1–4. képeken látható egy-egy példával a határkövek budapesti, illetve budaörsi oldala, egy határkő az 1933-ban abba behelyezett öntöttvas színtezőtárcsával és a kakukk-hegyi vasoszlop.

A jelenlegi állapotot Buda 1871. évi teljes határleírásával és Budapest főváros 1882. évi határával összehasonlítva megállapítható, hogy a budaörsivel közös határ az egyetlen budai határszakasz, amelynek döntő része napjainkig fennmaradt. A szomszéd települések közül Óbudát 1873-ban egyesítették Pesttel és Budával, ekkor lett a határ Békásmegyerrrel, Ürömmel és Solymárral is közös. A budakeszi erdőket 1893-ban vásárolta meg a főváros, majd 1950-ben Békásmegyert, Hi-

⁶ TÖRÖK, 2019.

⁷ A szakirodalomban a földből készített határjelek megnevezésére elfogadottabb a határdomb megnevezés, a cikkben az 1871. évi határleírásban használt, azonos értelmű „határhalom” kifejezést használom.

■ A 268. határkő
budapesti oldala

■ A 240. határkő budaörsi
oldala

■ A 264. határkő, öntöttvas
csappal

■ 241. pont, kakukk-hegyi
vasoszlop

degkutat, Budafokot, Tétényt és Nagykovács egy részét csatolták Budapesthez. Budapest és Budaörs közös határvonalát pedig csak a repülőtér építését követően módosították, a 7300 méteres határból kb. 1000 métert érintve.

Az 1882-ben felállított határkövek állapota

Táblázatos formában ismertetem az 1882-ben Budapest–Budaörs határán felállított határkövek jelenlegi állapotát és környezetét. Az első oszlopban olvasható jelzetekbe írt számok közül a felső a határkőre is felvésett budapesti sorszám, az alsó a budaörsi határszakaszon lévő jelek sorszáma. A második oszlopban leírom a kő helyét, a meglévő kövek jelenlegi állapotát és környezetét. Röviden szólok a hiányzó határkövek történetéről, amennyire az megállapítható. A harmadik oszlopban a ma is meglévő köveket a terepi bejárás során készített fotókon mutatom be, közvetlen környezetükkel. Hét hiányzó határkő egykori helyéről az adott határszakaszt bemutató fotót készítettem. A negyedik oszlopban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások

szemléltetésére korábbi felmérések fotóit, illetve a már 1995-ben sem fellelt kövekről az 1871–74-ben készített kataszteri térkép kivágatát közlöm.

A kövekbe bevéssett feliratok a budapesti oldalon: a kő sorszáma / BUDAPEST / FŐVÁROS / 1882; a túlsó oldalon: BUDAÖRS. Néhány követ felhasználtak az 1933. évi háromszögeléshez, azokon Budapest felől nézve a jobboldalon 1933, baloldalon HP bevésés olvasható. A kataszteri térkép eredetileg a pontokon lévő határhalmot, vagy ahol nem volt halom, ott csak a mérési pontokat tüntette fel. Utólag rajzolták hozzájuk piros tintával a köveket jelölő piktogramokat és írták melléjük a pontok számozását. Néhány helyen, így például az országút melletti 254. ponton három szám is látható együtt: az 1871. évi határleírásban megadott budai sorszám, a leírásban jelzett budaörsi határhalm sorszáma és piros tintával az 1882-ben állított határkő budapesti sorszáma. Nyolc határjel védett területen áll. Közülük hét (239–245) a Budai Tájvédelmi Körzetben, a nyolcadik a Tétényi-fennsík természetvédelmi terület határán.

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 238 /BÖ 1	Az Irhás-árok kezdőpontja mellett áll, a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutatóintézet kerítéssel elzárt területén (a felszín felett csak kb. 25 cm látható). A pont magassága 410 m. Eredetileg Budapest–Budakeszi–Budaörs hármashatár volt, jelenleg csak Budapest–Budaörs határpont, mert a főváros 1893-ban megvásárolta a budakeszi erdőket.		
BP 239 /BÖ 2	Az Irhás-árok déli peremén, korábbi határhalmon áll, erdős környezetben, a határjáró földúttól kb. 10 méterre. A határhalom egyharmada az árokba erodálódott, emiatt fennáll a partomlás veszélye.		
BP 240 /BÖ 3	Az Irhás-árok mellett; a Kakukk-hegy északi lábánál áll, erdős környezetben, a határjáró földúttól kb. 5 méterre. A nyugati oldalában kúpos színtezőcsap van. A határvonal töréspontja, innen meredeken emelkedő szakasz indul a hegytető felé.		
BP 241 /BÖ 4	A Kakukk-hegy legmagasabb pontján, erdőben, korábbi határhalmon álló vasoszlop. 1871-ben felállított XXXVI. számú háromszögelési pont, magassága 1387 láb [= 438 m]. Az oszlop négy oldalán a háromszögelés adatai olvashatók. Közvetlenül mellette a II. világháborúban ázott lövészárk húzódik.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 242 /BÖ 5	A Kakukk-hegy déli oldalán erdőben, a hegy két magaslata közötti mélyponton áll, határjáró ösvény mellett. A budapesti oldalba szintezőcsapot helyeztek. Mellette a II. világháborúban ásott, azóta részben feltöltődött lövészárkok húzódnak.		
BP 243 /BÖ 6	A Kakukk-hegy déli oldalában, erdőben, korábbi határhalmon áll, a határvonalat keresztező erdei úttól kb. 50 méterre. Mellette a II. világháborúban ásott lövészárkok húzódnak. A követ a harcok során több találat érte.		
BP 244 /BÖ 7	A Kakukk-hegy déli lejtőjén, erdőszegélyen áll, a budaörsi oldalon lévő lakótelek kerítése mellett, kb. 1x1 méteres önálló területrészként dróthálószerűen bekerítve. Felső lapján hídszegecs félgömb feje, a kövön több sérülés látszik. Az egykori határjáró út a 243. és a 245. pontok között eltűnt, beerdősült, kommunális hulladékkal jelentősen szennyezett.		
BP 245 /BÖ 8	A kakukk-hegyi erdőtömb DNy-i sarokpontján áll, meredek rézsűoldalban, kissé megdőlve, a Kakukk-hegyi erdősor nyugati végpontja mellett. A határhoz érkező, azt keresztező út nyomvonala az eredetihez képest módosult, a kő így kerülhetett az út jelenlegi szintjénél mintegy 2 méterrel magasabbra.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 246 /BÖ 9	A Kakukk-hegy déli lejtőjén áll. Az eredeti határjáró út kb. 100 méteres szakaszát a 20. században elkerítették és bódékkal beépítették. Akkor az új határjáró ösvény a határkőtől kb. 8 méterrel távolabbra és 2 méterrel magasabbra került. Felső lapján hídszegecs félgömb feje látszik. A bekerített területek és a bódék elhagyottak, szeméttel borítottak.		
BP 247 /BÖ 10	A Felsőhatár út 117. sz. telek kerítése előtt, murva burkolatú közút Ny-i oldalán áll. Az 1995. évi felmérés idején kerítésoszlopként használták, majd új kerítés építéskor kiemelték. Később új helyen ismét felállították, de fordított tájolással. A kő a kétszeri bolygatás során jelentősen megsérült.		
BP 248 /BÖ 11	A Felsőhatár út külterületi szakaszán, Budapest XI. kerület 1364. hrsz. telek mellett áll, 2 méter mély bevágásban menő földút keleti rézsűjén. A kő budapesti oldala csaknem teljesen betemetett.		
BP 249 /BÖ 12	A határkövet a budaörsi oldalon lévő Tűzkő-hegy DK-i lábánál állították, a határút kanyarulatánál. Már az 1995. évi felméréskor sem volt fellelhető. Lehetséges, hogy a hegylábhoz hordott nagy mennyiségű építési törmelék alatt megtalálható lenne.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határvövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 250 /BÖ 13	A Felsőhatár út nyugati oldalán, a 69. sz. lakóház kerítése előtt áll, néhány centiméterrel a kerítésalapba is beépítve. A kő budapesti oldalát sűrű sövény takarja, a budaörsi oldal pedig a kerítésnek támaszkodik, ezért nem látható.		
BP 251 /BÖ 14	A határvöveget a Felsőhatár út és a Törökbálinti út sarokpontjától kb. 20 méterre állították, a határvonal töréspontján állt (<i>ma Felsőhatár út 30.</i>). Töredéke 1995-ben a földből kiszedve hevert az út mellett, 2006-ban már nem volt fellelhető. Útépités és a közművezetékek építése során emelheték ki.		
BP 252 /BÖ 15	Az 1863-ban állított határvöve 1995-ben még a Felsőhatár út 1307/8. hrsz. (<i>ma Felsőhatár út 6–8.</i>) előtt állt, 2006-ban azonban már nem volt fellelhető. Szentpétery fotója és leírása szerint csonkakúp formájú volt, „BUDA FŐVÁROS 1863” bevett felirattal.		
BP 253 /BÖ 16	A Felsőhatár úton, az országútól északra, kb. 260 méterre állt. Mivel az 1871. évi határleírás a 252. ponthoz hasonlóan „fargott kő” megnevezéssel említi, valószínűleg ezt a határjelet is 1863-ban állította a főváros. Az 1995. évi felméréskor már nem volt fellelhető.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 254 /BÖ 17	A Buda–Budaörs közötti országút közelében, az Alsóhatár út északi végén, korábbi határhalmra állították. Az 1995. évi felméréskor már nem volt fellelhető.		
BP 255 /BÖ 18	A Spanyolréti-árokhoz a határvonalhoz, azaz az Alsóhatár úthoz érkezési pontján áll, az árok feletti híd déli oldalán. Felszín felett 55 cm látható, a többi része besüllyesztve. A határvonal irányában a déli oldalon HP, az északi oldalon 1933-as évszám bevésés és öntöttvas szintjelző tárcsa látható.		
BP 256 /BÖ 19	Eredetileg a Spanyolréti-árok partján állt, majd az árok medrének rézsűjébe került. A II. világháborúban több találat érte. A közelmúltban az ároknak ezt a szakaszát utépítés érdekében zárt szelvényben föld alá vitték. A határkövet ekkor áthelyezték, a mozgatás során több helyen megsérült. Egyetlen felirat sem vehető ki rajta.		
BP 257 /BÖ 20	Az M7 autópályától délre, attól kb. 50 m-re, a Spanyolréti-árok keleti peremén áll. Ny-i irányból, a repülőtér melletti földúton közelíthető meg. A határvonal irányában a déli oldalon HP, az északi oldalon 1933-as évszám bevésés olvasható. A követ a világháborúban több találat érte.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határhövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 258 /BÖ 21	A Spanyolréti-árok keleti peremén áll. A kő eredeti helye a repülőtér területére esett, onnan helyezték át 1941-ben. Mindössze 50 cm-es felső része emelkedik ki a felszínből.		
BP 259 /BÖ 22	A Budaörsi repülőtér 1937. évi létesítésekor a 259. és a 260. számú határjeleket felszámolták. 1941-ben, amikor a repülőtér Budapesthez csatolták, a két település közötti új határvonalat a repülőtér megkerülve jelölték ki. A 259. számú határjel kőoszlop, a 260. számú pedig a háromszögletű XLVII. alappontjánként állított vasoszlop volt.		
BP 260 /BÖ 23			
BP 261 /BÖ 24	A Budaörsi repülőtér bejáratával szemben, az 1884-ben megépült vasúti töltés aljában, áteresz mellett áll. A kő eredeti helye a repülőtér területére esett, onnan helyezték át 1937-ben. A repülőtér építése miatt a 258–261. pontok között akkor módosított határvonal ennél a határjelnél tér vissza az eredetihez.		
BP 262 /BÖ 25	A határhövet eredetileg a Buda felől jövő útnak a határhoz érkezési pontján állították fel, valószínűleg a vasút építések került a Budaörsi-árok medrének déli szegélyére. 2006-ban még közvetlenül a hid mellett állt, azután azonban eltűnt. A hídon átmenő út ma zsákutca, amit a vasúti töltés lezár.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 263 /BÖ 26	A Kamaraerdei út kanyarjában lévő határponton a fotó szerint 1995-ben már nem az eredeti, 1882. évi kő, hanem egy 1933-ban állított jel volt látható, mindössze 15 cm-es magassággal a felszín fölött, bevésett BP betűkkel. A 2006. évi felméréskor már ez sem volt fellelhető.		
BP 264 /BÖ 27	A Kamaraerdei út 11/b. előtt, az út Ny-i oldalán áll, kb. 1,5 méter magas dombon. A határvonal irányában a déli oldalon HP, az északi oldalon 1933-as évszám bevésés olvasható. A budapesti oldalba, az 1882-es évszám alá, 1933-ban öntöttvas színtezőtárcsát helyeztek.		
BP 265 /BÖ 28	A Kamaraerdei út nyugati oldalán áll, a Hosszúréti-patak mellett, a patakhídtól kb. 25 méterre, a patakot kísérő gyepsávban. A kő enyhén megdőlt, budaörsi oldala festékkel összefirkált.		
BP 266 /BÖ 29	A Kamaraerdei út nyugati oldalán, a 31. sz. lakóház előtti járda sávjában áll. A kő a BUDAPEST felirat feléig földdel takart, a felszín felett kb. 20 cm magassággal látható.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 267 /BÖ 30	A Kamaraerdei út 16. előtt, járdán áll, az út keleti oldalán, közvetlenül a Fővárosi Önkormányzat Kamaraerdei Úti Idősek Otthona kerítése előtt. A háttérben a kertben Széchenyi István szobor.		
BP 268 /BÖ 31	A Kamaraerdei út 77. előtt, az út nyugati oldalán áll, kb. 1 méter magas, egylábú földrézsű tetején, közvetlenül a kerítés mellett. Alapjának nagyobb része is a felszín fölé került, stabilitása kétséges.		
BP 269 /BÖ 32	A Torockói út keleti oldalán, a Beregszászi út torkolatával szemben áll, murva burkolatú járda közepén. Az út szélesítése és közműépítés miatt eredeti helyéről 1995 előtt áthelyezték, hibásan elforgatva, ezáltal a feliratok ellentétes oldalra kerültek.		
BP 270 /BÖ 33	A Vörösbegy utca 6. sz. lakóépülettel szemben, az út keleti oldalán, erdőszegélyen, korábbi határhalomra helyezve áll.		

sorszám Budapest /Budaörs	1882. évi határkövek helye és környezete	2020. évi fotó (határjel vagy egykori helye)	2006. vagy 1995. évi fotó
BP 271 /BÖ 34	A Vörösbegy utca végén, erdőszegélyen, korábbi határhalmom áll, Budaörs beépített területének szélső utcájával szemben. A határon menő közút emelkedő szakaszának végpontja.		
BP 272 /BÖ 35	Eredetileg a Budapest–Budaörs–Tétény hármashatárt jelölte, három oldalán a három településnév bevésésével. Mivel Tétényt 1950-ben a fővároshoz csatolták, jelenleg Budapest–Budaörs határpontja. Földút mellett, korábbi határhalmom áll, bozótos területen. A déli oldalon HP, az északi oldalon 1933-as évszám bevésés. Környezete hulladékkal szennyezett.		

Összegzés

A Buda és Budaörs közös határát ábrázoló 18. századi térképek azt bizonyítják, hogy a két település közötti jelenlegi határ döntően több száz éve meglévő nyomvonalon húzódik. A ma meglévő kő határjelek többsége is az egykori föld határjelek helyén látható. Az 1871. évi határleírásban Buda–Budaörs határán megnevezett 29 pont közül 22 helyét azonosítottam. Az

1882-ben elhelyezett 31 határkőből 25 jelenleg is megtalálható az eredeti felállítási pontján vagy annak közelében. Közülük hat határkő korábbi határhalmom áll ma is. A meglévő határjelek helyét, állapotát és környezetét táblázatos formában összegeztem, a 25 határkövet, valamint egy 1871-ben állított vasoszlopot fotókkal dokumentáltam. A hiányzó kövek egykori helyéről az adott határszakaszt bemutató fotót mellékeltem.⁸

⁸ A 2020. és a 2006. évi fotók a szerző felvételei. Az 1995. évi fekete-fehér fotók forrása Szentpétery Tibor 1995-ben megjelent albuma.

IVÁN GYULA

Kataszter és versenyképesség

Ha a földügyi igazgatásról értekezünk napjainkban, általában egy rendszerről teszünk említést, hiszen – az informatikai megoldásoknak köszönhetően – az ingatlanok jogi és geometriai adatainak nyilvántartása általában egy integrált informatikai rendszerben történik.

Az ISO 19152:2012 (Land Administration Domain Model, Földügyi igazgatási modell) szabvány a földügyi igazgatást a következőképpen határozza meg: *„Az emberek és a föld közötti kapcsolatot érintő információk meghatározásának, rögzítésének és terjesztésének folyamata. Felölel minden olyan földhöz és természeti erőforráshoz köthető tevékenységet, amely a politikai célok és a fenntartható fejlődés érdekében szükséges.”*¹ A definícióhoz tartozik egy nagyon fontos megjegyzés is: *„Számos országban a földügyi igazgatási információk meghatározása, rögzítése és terjesztése a kataszter és az ingatlan-nyilvántartás ernyője alatt folyik. Mindkét intézmény egységesítve lehet egy egységes rendszerről beszélünk (akárcsak hazánkban), akkor a földügyi igazgatás és a kataszter ugyanazt a fogalmat takarja (amennyiben a földnyilvántartást egyesítjük a kataszterrel). E megközelítésből fakad az a tény, hogy a nemzetközi irodalomban is a „land administration” (földügyi igazgatás) és a „cadastre” (kataszter) lényegében ugyanazt a fogalmat jelenti. Jelen dolgozatban is ezt a kifejezőmódot használom, azaz kataszteren a földügyi igazgatást értem.*

A kataszter minden nemzetgazdaság alapvető infrastruktúrája. Bizonyított és garantált tulajdonjog nélkül senki sem fog például jelzá-

logkölcsönt adni egy ingatlanra, így a vagyon nem tud tőkeként működni. A tulajdonjog biztosításával már képesek vagyunk egy ingatlanra jelzálogkölcsönt felvenni, egy részét eladni stb. és ezzel a vagyont tőkeként működtetni.

A kataszter rendszere meghatározza az ingatlanokon lévő jogokat, azokra és a tranzakciókra jogi védelmet nyújt. Ez a tény előmozdítja a hatékony beruházásokat, csökkenti a kisajátítások kockázatát és növeli a tőkebefektetések hozamának kilátásait. Csökkenti a jelzáloghitelek kamatait. Mindez együtt segíti a tranzakciós költségek csökkentését, amellyel a gazdasági fejlődést, a versenyképességet erősíti.

A kataszter gazdasági szerepével, hatásaival több cikkben foglalkoztunk, köztük a *Catastrum* több számában is. Ezúttal a kataszternek a nemzetgazdaság versenyképességében játszott szerepét mutatom be.

A Világbank éves gazdasági felmérése

A Világbank minden évben közzéteszi éves statisztikai jelentését 190 gazdaság és kiválasztott város üzleti környezetéről, amely jó, átfogó képet nyújt az adott gazdaságban zajló folyamatokról, illetve a gazdasági környezetről. E felmérés 2020. évi eredményeinek felhasználásával szeretnék a címben vázolt téma egyes kérdéseire választ kapni.²

A „Doing Business” (DB) a Világbank projektje. A projekt 11 gazdasági indikátort mér, (1. ábra) amelyek az adott ország üzleti környezetét, versenyképességét hivatottak reprezentálni. 2020-ra – köszönhetően az elmúlt

1 ISO 19152:2012 – Geographic Information – Land Administration Domain Model (LADM)

2 A Világbank minden évben a következő évre vonatkozó méréseit publikálja, ennek honlapja: <https://doingbusiness.org>

1. ábra A Doing Business projekt által mért indikátorok

években végrehajtott átfogó reformoknak – a leginkább üzletbarát országok sorában az első három helyen Új-Zéland, Szingapúr és Hongkong végzett.

Az egyes indikátorok részletes kifejtésétől eltekintünk, azonban érdekességként egy táblázaton szemléltethetjük, hogy hazánk az egyes indikátorok szerint hányadik helyezést ért el a vizsgált 190 ország között. (2. ábra)

A 2. ábrát elemezve láthatjuk, hogy hazánk

összesítve az 52. legjobb vállalalkozási környezettel, versenyképességgel rendelkező ország, amely faktorunk növekedést mutat 2018-hoz képest. A maximálisan szerezhető 100 pontból 73,40 pontot kaptunk.

A felmérés kompetenciáját megerősíti a magyar kormány arról szóló jelentése is: „A Doing Business-felmérés az országokat üzleti környezetük minősége alapján rangsorolja, hazánk előrelépése a kormány adócsökkentő politikájának

2. ábra Hazánk mutatói a Világbank 2020. évi felmérésében

Indikátorok	DB 2020 helyezés	DB 20 pont	DB 2019 pont	Pontváltozás (%pont)
Összesen	52	73,4	73,2	↑0,2
Vállalkozás indítása	87	88,2	87,9	↑0,3
Építési engedélyek	108	67,0	66,9	↑0,1
Hozzáférés villanyáramhoz	125	63,3	63,3	
Ingatlan nyilvántartásba vétel	29	80,1	80,1	
Hitelfelvétel	37	75,0	75,0	
Kisebbségi befektetők védelme	97	54,0	54,0	
Adófizetés	56	80,6	79,2	↑1,4
Hatóron átnyúló kereskedés	1	100	100	
Szerződések érvényesítése	25	71,0	71,0	
Fizetésképtelenség megszüntetése	66	55,0	55,0	

és az adminisztrációs terhek jelentős mérséklésének köszönhető. Magyarország Ease of Doing Business pontszáma 73,4 pontra nőtt, így az 52. helyre léptünk előre a rangsorban. Magyarország pontszámának javulása mögött a Világbank által vizsgált szempontok alapján döntően két kormányzati intézkedés áll: a szociális hozzájárulási adó 2018. január elsejei csökkentése, valamint az áfa gyorsabb visszatérítése, amelyben jelentős szerepe van a Nemzeti Adó- és Vámhivatalnak is, ugyanis az adóhivatal folyamatosan bővülő elektronikus szolgáltatásai, illetve online rendszerei teszik lehetővé azt, hogy az érintettek hamarabb jutnak a pénzükhöz úgy, hogy közben az államkassza érdeke sem sérül.³

Az egyes indikátorok közül a vizsgált országok második felében állunk az építési engedélyek kezelése (108. hely), az elektromossághoz való hozzáférés (125.) és a kisebbségi befektetők védelmének (97.) tekintetében. Szerencsére az építési engedélyek és a villanyáramhoz való hozzáférés esetében javultak eredményeink (valószínűsíthetően az építésengedélyezési eljárások egyszerűsödése és az infrastruktúra fejlődése miatt).

Közepes helyen állunk a vállalkozások indítása (87.), az adófizetés (56.), kicsivel jobban a helyzet a csődeljárások kezelése (fizetésképtelenség megszűntetése) esetén (66.).

Viszont az első negyedben áll hazánk a hitelfelvétel (37.), az ingatlanok nyilvántartásba vétele (29.) és a szerződések érvényesítése (25. hely) tárgy körében.

Mindenkit meglephet, hogy hazánk az első helyen áll a határokon átnyúló kereskedelemben. Ez természetesen az Európai Unión belüli szabad kereskedelemnek köszönhető, hiszen a schengeni övezetbe tartozó országok (a balti országok: Litvánia, Lettország, Észtország kivételével), mind az első helyen szerepelnek. Érdekesség még e mutatónál, hogy Schengenen kívüli országok is első helyezést kaptak (Horvátország és Románia). Mindösszesen 16 első helyezést osztottak ki a határokon átnyúló kereskedelem esetében.

Nagyon fontos tény, hogy az ingatlanok nyilvántartásba vétele szempontjából hazánk a 29. helyen áll, azaz a vizsgált országok első hatodában található.

Nem szabad elfelejteni, hogy ez az elemzés az üzleti környezet felmérése céljából történik, nem magának a kataszternek a minőségi jellemzőit mutatja. Mindenesetre megnyugtató, hogy hazánk katasztere hatékonyan tudja segíteni a vállalkozások indítását, menedzsmentjét, azaz a versenyképességet.

Amint az 1. ábrán látszik, a vállalkozás élete egy ciklikus folyamat. Ha sikerül elég nyereségre szert tenni, új vállalkozást lehet indítani, bővíteni lehet a meglévő üzletet. Ekkor ismét elindul a ciklus, ahol nagyon fontos lépés az ingatlanok regisztrációja. A cikluson belül látszik, hogy ez a nyilvántartásba vétel a vállalkozás helyének megtalálása és a finanszírozáshoz való hozzáférés között található.

Mindez kifejezi a kataszter nemzetgazdasági jelentőségét. A kataszter geometriai és jogi információival segíti a megfelelő ingatlan (telephely) megtalálását a vállalkozás számára (legyen szó akár vételről, akár bérlésről), illetve a jelzálogjog (önálló zálogjog) nyilvántartásba vételével és biztosításával segíti a hitelfelvételt. A kataszter ezt a biztonságot nyújtja a vállalkozói réteg számára, amely a megbízható üzleti környezet és a versenyképesség elengedhetetlen feltétele.

A Világbank mérési módszere

A kataszter minőségének mérése, meghatározása mindig érdekes kérdés volt. Mik azok a mérőszámok, faktorok, amelyekkel a kataszter minőségét meg lehet határozni? Aki a kataszterben dolgozik, belülről igen nehezen tudja ezt megítélni, hiába ismeri működésének szinte összes részfolyamatát.

A versenyképesség megállapításához a Világbank egyik indikátora az ingatlanok nyilvántartásba vételének mérése.⁴ A 2. ábra mutatja, hogy ez hazánk esetében 80,10, és 2018

3 <https://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/ujabb-versenykepességi-ranglistan-lepett-elorebb-magyarország>

4 <https://www.doingbusiness.org/en/methodology/registering-property>

óta nem változott. Mégis mit jelez ez a 80,10 pontszám?

Az ingatlan nyilvántartásba vételének mérésére használt indikátor a 0–100 intervallumban értelmezett. A 80,10 pontszám azt jelenti, hogy hazánk az ideálisnak tartott helyzettől 19,90%-kal gyengébb környezetet nyújt a vállalkozások számára ebben a témában. Ez a szám igazából az ingatlan-tranzakciók hatékonyságát hivatott mérni.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, hiszen ez a szám több összetevőből áll, amellettt hogy az országok összehasonlítása érdekében számos feltevéssel élt a Világbank. Ezek a feltevések a következők:

- a) A részt vevő felekkel kapcsolatban:
 - A felek (eladó és vevő)
 - korlátolt felelősségű társaságok (vagy ezzel jogilag azonosnak tekinthetők),
 - az ország gazdaságilag legnagyobb városa környékén találhatóak,
 - 100%-ban hazai, magántulajdonban lévő cégek,
 - 50 alkalmazottjuk van, és mindegyik hazai állampolgár,
 - általános gazdasági tevékenységeket végeznek.
- b) Az ingatlannal kapcsolatban:
 - értéke az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) ötvenszerese, amely megegyezik az eladási árral,
 - az eladó tulajdoni hányada 1/1,
 - nincs rajta jelzálogjog, és ugyanazon tulajdoni viszonyok jellemzik az elmúlt tíz évben (magyarul az eladó legalább 10 éve 1/1 hányadban tulajdonosa az ingatlannak),
 - nyilvántartásba került a kataszterben, és nincs semmiféle vitás kérdés, amelyet rendezni szükséges,
 - városkörnyéki kereskedelmi területen van, és a terület átsorolása nem szükséges,
 - magát a földterületet és egy épületet tartalmaz. A földrészlet területe 557,4 m² (6000 négyzetláb). A kétszintes raktár összesen 929 m² területű (10 000 négyzetláb). A jó állapotban lévő raktár 10 éves, nincs fűtése és összhangban épült minden szabvánnyal, építési előírással és egyéb jogi követelményekkel.

Az ingatlan teljes egészében lesz átruházva,

- nem kell renoválni vagy bármi egyéb építési műveletet végezni rajta a vétel után,
 - nincs rajta fa, természetes vízforrás, természetvédelmi terület vagy bármely történelmi emlék,
 - nem használják majd speciális célokra vagy speciális engedélyekhez kötve, pl. lakóhelynek, ipari üzemnek, szennyvíztározónak vagy bármely mezőgazdasági tevékenységre,
 - nincsenek bérlői, illetve nincs bármely másik fél, akinek jogi érdekeltsége van rajta.
- Az ingatlanok regisztrálásának indikátora a következő alfaktorokból áll össze:
- az eljárások száma,
 - az idő,
 - a költségek és
 - a kataszter minősége.

Az eljárások számánál az eladó és a vevő közötti vagy azok megbízottjainak külső felekkel (kormányzati intézmények, közjegyzők, ügyvédek) történő bármely interakciója beleszámít. A vállalatban belüli tevékenységeket nem veszik figyelembe.

Az időt naptári napokban mérik. Az eljárások végrehajtásához szükséges idők átlagát veszik figyelembe.

A költségeket az ingatlanok értékének százalékában állapítják meg, amelyet az egy főre eső bruttó hazai termék (GDP) ötvenszeresében állapítottak meg (lásd előbb).

Az ingatlanregisztrálási indikátorban mind a négy alfaktort egyenlő súllyal veszik figyelembe.

A kataszter minőségének a mérése

A kataszter minőségét öt további mérőszámmal mérik: az infrastruktúra megbízhatósága, az információk átláthatósága, a földrajzi fedettség, a földviták rendezése és az ingatlanjogokhoz való egyenlő hozzáférés. Az adatokat az egyes gazdaságok legnagyobb üzleti városára (így hazánkban Budapestre) gyűjtötték. Tizenegy gazdaságnál figyelembe vették az ország második legnagyobb városát is (hazánk nem tartozik ezen országok körébe).

A kataszterekre – és ez elsősorban a fejlett kataszterekre igaz – az állampolgárok, illetve politikai döntéshozók általában úgy tekintenek, hogy az „úgy elvan”. Nem ismerik igazán gazdasági, politikai jelentőségét, a nemzetgazdaságban betöltött aktív szerepét. A felmérés eredményei megmutatják, hogy igenis nagyon nagy szükség van egy ilyen rendszerre, hiszen nélküle súlyos gazdasági problémák állhatnak elő egy ország életében.

A Világbank 190 országra kiterjedő felmérésében a kataszter minőségének mérésére használt indikátorok nem csak a kataszterek sokszínűségét, a versenyképességet szolgáló faktorokat mutatják meg. A faktorok mérésére szolgáló kérdések pontosan rámutatnak napjaink katasztereinek azon kulcskérdéseire, amelyekre különös figyelmet kell fordítani napi működésük, fejlesztésük és jogi keretrendszerük definiálása során.

A kataszter minőségének mérése kapcsán az egyes indikátorok tárgyalásánál néhány példával, illetve hazai analógiáival bemutatjuk napjaink katasztereinek szerteágazó megoldásait is.

Az infrastruktúra megbízhatóságának mérése

Az infrastruktúra megbízhatóságának a mérésekor hat különböző indikátort vettek figyelembe:

- Hogyan tartják nyilván az ingatlanokhoz tartozó jogcímeiket? 0 pont jár, ha analóg (papíralapú) formában, 1 pont, ha szkennelt formában és 2 pont, ha teljesen digitalizálva (adatbázisban).
- Ha a terhelések ellenőrzésére adatbázist használnak, 1 pont jár, míg más esetben 0.
- A kataszteri térképek tárolásának módja is indikátor, itt 2 pont jár, ha a térképek többsége adatbázis (vektoros) formátumban, 1 pont, ha szkennelt (raszteres) formátumban, míg 0, ha analóg, papírformátumban.
- 1 pont jár akkor, ha a kataszteri adatokat térinformatikai rendszerben (GIS) kezelik, míg 0, ha nem.
- Ha a földnyilvántartás össze van kötve a kataszteri térképekkel (egységes ingatlan-

nyilvántartás, mint hazánkban), 1 pont jár, ha nem, akkor 0.

- Ha a földnyilvántartás ugyanazt az azonosítót (pl. helyrajzi szám) használja, mint a kataszteri térkép, akkor 1 pont jár, ha nem, akkor 0.

A fentiekből következik, hogy egy adott kataszter infrastruktúrájának megbízhatóságát tekintve az indikátor 0 és 8 pont között van.

Az infrastruktúra megbízhatóságának kérdéseiből egyértelműen következik, hogy a kataszter számítástechnikai eszközökkel történő támogatása alapvető kívánalom napjainkban. Sajnos a világ számos országában nem létezik földnyilvántartás, a kataszteri térképekről nem is beszélve.

A másik két kívánalom a földnyilvántartás és a kataszteri térképek egymáshoz rendelése és az egyedi azonosítás. Hazánkban ez természetesnek tűnik, azonban nagyon sok országban még nem sikerült megvalósítani.

Az információk átláthatóságának indikátora

Ennek az indexnek összesen tíz összetevője van:

- A tulajdonjogi információk nyilvánosak-e? Itt 1 pont jár, ha bárki tudomást szerezhet róla és 0, ha korlátozottan (pl. Németország).
- Az ingatlan-tranzakciókhoz szükséges összes dokumentum hozzáférhetősége. Fél (0,5) pont jár, ha online vagy egy közhivatalban elérhető, míg 0 pont jár, ha nem elérhető vagy csak személyesen vehetők át.
- A teljes ingatlan-tranzakció díjtáblázatának elérhetősége. Fél (0,5) pont jár, ha online vagy egy közhivatalban elérhető, míg 0 pont jár, ha nem elérhető vagy csak személyesen vehetők át.
- Az ingatlan-nyilvántartási ügynökség formálisan megadja-e azt az időkeretet, amelyen belül egy jogerős dokumentumot az ingatlan tulajdonjogáról (pl. tulajdoni lap) kiad? Fél (0,5) pont jár, ha online vagy egy közhivatalban elérhető, míg 0 pont jár, ha nem elérhető vagy csak személyesen vehetők át.

- Van-e olyan specifikus és független eljárás, amelyben az ingatlan-nyilvántartási ügynökségen belül keletkezett probléma esetén panasszal lehet élni? 1 pont jár akkor, ha létezik ilyen független eljárás, míg 0 pont akkor, ha csak általános mechanizmus van vagy egyáltalán nincs ilyen eljárás.
- Létezik-e olyan, mindenki számára elérhető statisztika, amellyel követni lehet az ingatlan-nyilvántartási ügynökségen belül végbement ingatlan-tranzakciókat a legnagyobb üzleti városban? Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha létezik ilyen statisztika az elmúlt évre úgy, hogy azt a következő év május 1-jéig publikálják, míg 0 pont, ha ilyen statisztikát nem bocsátanak közre.
- A kataszteri térképek nyilvános hozzáférése. Fél (0,5) pont jár akkor, ha nyilvánosan hozzáférhető, míg 0 pont, ha a hozzáférés korlátozott.
- A kataszteri térképi adatok díjtáblázatainak nyilvános hozzáférése. Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha online vagy közhivatalokban ingyenesen hozzáférhető, míg 0 pont abban az esetben, ha ez nincs biztosítva vagy csak személyes megkeresésre adják ki.
- A kataszteri térképi ügynökség formálisan meghatározza-e az időkeretet, amelyen belül a naprakész kataszteri adatokat biztosítja? Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha ez az információ online vagy nyilvános helyen hozzáférhető, míg 0 pont, ha ez az információ nem vagy csak személyes megkeresésre érhető el.
- Van-e olyan specifikus és független eljárás, amelyben a kataszteri térképi ügynökségen belül keletkezett probléma esetén panasszal lehet élni? Fél (0,5) pont jár akkor, ha létezik ilyen független eljárás, míg 0 pont akkor, ha csak általános mechanizmus van vagy egyáltalán nincs ilyen eljárás.

A fent részletezett indikátorokból következik, hogy az információk átláthatóságának indikátora 0 és 6 pont között változhat.

A kataszteri tranzakciók átláthatósága, a döntések megalapozottsága a biztonságos, tervezhető üzleti tevékenység alapja. Ehhez szük-

ség van a kataszteri tevékenységben részt vevő állami szervezetek munkájának átláthatóságára is. A másik kérdés a döntés elleni fellebbezés lehetősége, amelyre az indikátorok is rámutatnak. A hazánkban napjainkban bevezetett egyfokú eljárások (az elsőfokú döntés elleni panasszal a bírósághoz kell fordulni) nem errefelé mutatnak.

A földrajzi fedettségi index

A földrajzi fedettségi indexnek négy alkotóeleme van:

- A legnagyobb üzleti város ingatlan-nyilvántartási (jogi) adatokkal történő lefedettsége. 2 pont jár abban az esetben, ha minden magántulajdonban lévő ingatlan formálisan regisztrálva van a nyilvántartásban, míg 0 abban az esetben, ha hiányos vagy nincs nyilvántartva.
- A teljes ország ingatlan-nyilvántartási (jogi) adatokkal történő lefedettsége. 2 pont jár abban az esetben, ha minden magántulajdonban lévő ingatlan formálisan regisztrálva van a nyilvántartásban, míg 0 abban az esetben, ha hiányos vagy nincs nyilvántartva.
- A legnagyobb üzleti város kataszteri térképi (geometriai) adatokkal történő lefedettsége. 2 pont jár abban az esetben, ha minden magántulajdonban lévő ingatlan térképezve van, míg 0 abban az esetben, ha hiányos vagy nincs térképi adat.
- Az ország kataszteri térképi (geometriai) adatokkal történő lefedettsége. 2 pont jár abban az esetben, ha minden magántulajdonban lévő ingatlan térképezve van, míg 0 abban az esetben, ha hiányos vagy nincs térképi adat.

Tehát a földrajzi fedettségi index értéke 0 és 8 pont között változhat.

A földrajzi fedettség, amint már az előzőekben tárgyaltam, sajnos a világ számos országában nem biztosított. A világon becsült mintegy hatmilliárd földrészetnek csak a negyede van egyáltalán valamilyen nyilvántartásba véve, míg térképezve ennél jóval kevesebb. Példaként Görögországot említhetjük, ahol a terület

mindösszesen 10%-a van kataszteri térképpel lefedve. Ne feledjük, egy európai uniós tagországról beszélünk!

Feltűnik a faktorokból, hogy azok a magántulajdonban lévő ingatlanok regisztrálására térnek ki. Ennek az az oka, hogy az ún. francia típusú (napóleoni) kataszterek esetén – amelyeknek a mai napig elsősorban ingatlanadóztatási feladatuk van – sok esetben az állami, önkormányzati tulajdonú ingatlanok nincsenek feltüntetve (pl. közterületek, lásd Spanyolország).

A földviták rendezésének mutatója

A földviták rendezésének mutatója az ingatlanok regisztrációjának jogi keretrendszerét, illetve a földviták rendezésének megoldásait elemzi. A mutatónak nyolc összetevője van:

- A jog kötelezővé teszi-e minden egyes ingatlan-tranzakció regisztrálását az ingatlan-nyilvántartásban, hogy egy harmadik fél panasszal élhessen ellene? Másfél (1,5) pont jár abban az esetben, ha kötelező regisztrálni, míg 0 akkor, ha nem szükséges.
- Az ingatlan-nyilvántartási regisztrációra garancia vonatkozik-e? Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha állami vagy magángaranciát törvényileg biztosítanak az ingatlan-nyilvántartási regisztrációra, míg 0 pont, ha ez nem szükséges,
- Létezik-e egy specifikus – bíróságon kívüli – kárpótlási mechanizmus, amely egy ingatlan-tranzakcióban részt vevő jóhiszemű felek veszteségeit hivatott fedezni arra az esetre, ha az ingatlan-tranzakció hibás információk hitelesítésén alapult (a hitelesítést az ingatlan-nyilvántartás végezte)? Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha van ilyen eljárás, míg 0, ha nincs.
- A jogrendszer megköveteli-e a tranzakcióhoz kapcsolódó dokumentumok jogszerűségének ellenőrzését? Fél (0,5) pont jár akkor, ha szükséges ez az ellenőrzés ingatlan-nyilvántartási ügyintéző, közjegyző vagy

jogász (pl. ügyvéd) által, míg 0, ha nincs ilyen kontroll.

- A jogrendszer megköveteli-e a tranzakcióban részt vevő felek személyi azonosítását? Fél (0,5) pont jár akkor, ha szükséges ez az azonosítás az ingatlan-nyilvántartási ügyintéző, közjegyző vagy jogász (pl. ügyvéd) által, míg 0, ha nincs ilyen azonosítás.
- Van-e olyan nemzeti adatbázis, amelynek alapján ellenőrizni lehet a kormány által kibocsátott azonosító okmányok pontosságát? 1 pont jár, ha van ilyen adatbázis, míg 0, ha nem létezik.
- Mennyi időbe telik az elsőfokú bíróság döntése (fellebbezés nélkül) egy általános földvita kérdésében két vállalkozás között olyan birtoklási ügyekben, amelyek a legnagyobb üzleti városban, az egy főre jutó nemzeti termék 50-szeresének megfelelő értékben érintettek? 3 pont jár abban az esetben, ha a bíróság egy éven belül meghozza döntését, 2 pont, ha egy és két év között, 1 pont, ha kettő és három év között, míg 0 pont, ha több mint három év.
- Létezik-e nyíltan hozzáférhető statisztika a földvitákhoz kapcsolódó elsőfokú bírósági ügyekről országos szinten? Fél (0,5) pont jár abban az esetben, ha létezik ilyen statisztika és nyilvánosan elérhető az elmúlt évről, míg 0, ha ilyen statisztika nyilvánosan nem hozzáférhető.

A földviták rendezésének indexe a fentiek alapján 0 és 8 közötti érték lehet.

A földviták rendezésének módja minden kataszteri rendszer egyik legfontosabb összetevője, hiszen általában a tulajdonosok ingatlanvagyonának mértéke jelentősen meghaladja a pénzügyi vagyonuk hányadát. Például hazánkban mintegy 200 ezer háztartásnak nagyobb a pénzügyi vagyona, mint az ingatlanvagyon. 4 millió 100 ezer háztartásban az ingatlanvagyon a meghatározó jelentőségű.⁵

A kérdésekből feltűnik, hogy az ingatlan-tranzakciók regisztrálása nem minden országban kötelező. Példaként említhetjük Norvégiát vagy

5 BOLDIZSÁR ANNA – KÉKESI ZSUZSA – KÓCZIÁN BALÁZS – SISÁK BALÁZS: A magyar háztartások vagyoni helyzete a HFCS felmérése alapján. *Hitelintézet*, 15. (2016) 4:115–150.

Dániát. Igaz, utóbbiban, ha a tranzakció harmadik felet is érint, akkor a regisztráció kötelező.

Az ún. garanciaelv is fontos kérdés egy kataszter esetében, hiszen a tranzakciónak jogi és anyagi következményei vannak. Hazánkban ez a garanciaelv a közhitelesség ingatlan-nyilvántartási elvében képződik le. Az ún. „szerződés-alapú” nyilvántartásokban (deed registry) ez az elv nem tud megvalósulni, mivel azokban önmagát a tranzakciót rögzítik, minden további jog, korlátozás és kötelezettség a rögzített szerződésből vezethető le (pl. Hollandia).

Nagyon érdekes a jóhiszemű felek kárpótlásának kérdése, bíróságon kívüli eljárással. Számos országban létezik ilyen mechanizmus (pl. Egyesült Királyság), sőt elkülönített pénzalapokat is létrehozhatnak ilyen célból.

A tranzakcióban részt vevő felek egyedi azonosításának, illetve a dokumentumok jogszerűségének ellenőrzése felesleges faktornak tűnhet, azonban a világ számos országában ez nem olyan egyértelmű kérdés.

Az ingatlanjogokhoz való egyenlő hozzáférés mutatója

Ezen mutatónak két összetevője van:

- A nem házas férfiak, illetve nők ingatlan-tulajdonjoga egyenlő-e, vagy sem? Mínusz egy (-1) pont jár abban az esetben, ha nem egyenlő a tulajdonjoguk, míg 0, ha igen.
- A házas férfiak és nők ingatlan-tulajdon-

joga egyenlő-e, vagy sem? Mínusz egy (-1) pont jár abban az esetben, ha nem egyenlő a tulajdonjoguk, míg 0, ha igen.

Ez a mutató a -2 és 0 intervallumban értelmezett.

Egy európai ember számára talán furcsának tűnik, hogy a nők és a férfiak nem egyenlően birtokolnak bizonyos országokban ingatlanokat, sőt, hogy a házas vagy nem házas státuszt is megkülönböztetik.

Mindez a vallási alapú és közösségi birtoklási rendszerekből ered. Az irodalom külön megkülönbözteti például az iszlám birtoklási rendszert, amely szerint a nők és a férfiak nem egyenlően birtokolhatnak vagyontárgyakat, így ingatlanokat sem.

A közösségi birtoklási rendszerek esetén (pl. észak-amerikai indiánok, bennszülöttek) van, ahol ingatlant csak az adott törzs birtokolhat, az egyén nem (indiánok). Vannak bennszülött törzsek (pl. Szumátrán), amelyekben matriarchális társadalom van, így a férfiak nem birtokolhatnak semmit, csak a nők. Sőt, még az öröklésből is ki vannak zárva a férfiak.

Számos ország tolerálja az ősi, bennszülött emberek hagyományait (pl. USA, Indonézia), így alakulhatnak ki egy országon belül eltérő birtoklási rendszerek, így kataszterek is.

Vannak országok (pl. Tonga), ahol ezeket az egyenlőtlen birtoklási jogokat törvényben is lefektették.⁶

3. ábra A versenyképességet legjobban támogató első tíz kataszteri rendszer

Gazdaság	Ingatlan-nyilvántartás helyezés	Ingatlan-nyilvántartás pont	Eljárás (darab)	Időtartam (nap)	Költség (ingatlan értékének %-ában)	Ingatlan-nyilvántartás minősége
Katar	1	96,2	1	1	0,3	26,0
Új Zéland	2	94,6	2	3,5	0,1	26,5
Ruanda	3	93,7	3	7	0,1	28,5
Litvánia	4	93,0	3	3,5	0,8	28,5
Grúzia	5	92,9	1	1	0,0	21,5
Észtország	6	91,0	3	17,5	0,5	27,5
Kirgizisztán	7	90,3	3	3,5	0,2	24,0
Szlovákia	8	90,2	3	16,5	0,0	25,5
Svédország	9	90,1	1	7	4,3	27,5
Egyesült Arab Emírátsok	10	90,1	2	1,5	0,2	21,0

6 <https://www.doingbusiness.org/en/methodology/registering-property>

A felmérés eredményei

A Világbank felmérésének eredményei a nem szakmabéli olvasó számára némiképp meglepetésnek tűnhetnek, azonban aki ismeri a kataszter területén végbement, az elmúlt évtizedben végrehajtott intézményi és informatikai fejlesztéseket, az nem csodálkozhat ezen.

A Világbank 2020. évi felmérése szerint az üzleti környezetet, a vállalkozások versenyképességét támogató első tíz kataszteri rendszer a 3. ábrán követhető.

Az első tíz ország rangsorát elemezve a „hagyományos” közvélekedés szerint fejlett kataszteri rendszerrel rendelkező országok közül keveset találunk, talán Új-Zéland és Svédország a kivétel.

Az európai országok közül Litvánia és Észtország annyiban feltűnő, hogy a volt Szovjetunió tagországairól beszélünk. Szlovákia megjelenése viszont egyáltalán nem meglepetés, hiszen az elmúlt két évtizedben jelentős (anyag- és humán) erőforrásokat fordítottak kataszteri rendszerük fejlesztésére, és napjainkra azt mondhatjuk, hogy jelentősen megelőzték ebben a témában a régió egyes országait (köztük hazánkat).

Az Arab-öböl országainak megjelenése sem meglepetés, hiszen beruházásaik következtében jelentősen megnőtt a megbízható kataszteri információk szükségessége, ezért nagymértékű fejlesztésbe kezdtek-e téren. Katar és az Egyesült Arab Emírátságok helyezése ezzel is indokolható.

Talán a legérdekesebb Grúzia, a Kirgiz Köztársaság és főleg Ruanda előkelő helyezése (Ruanda a harmadik legversenyképesebb ország üzleti szempontból, a kataszter területén).

Ha a táblázat adatait elemezzük, láthatjuk, hogy elsősorban a tranzakciókhoz szükséges eljárások számszerűleg, illetve (Svédország kivételével) a költségek minimálisak. Ez az üzleti folyamatok, a versenyképesség támogatása szempontjából egyértelmű. A kérdés inkább az, hogy mi a titka az eddig nem igazán jegyzett országok ilyen mértékű felemelkedésének.

A következőkben erre a kérdésre próbálok választ adni.

Az elsődleges oka ennek a gyorsütemű fejlődésnek az, hogy ezen országoknak szükségük volt a gazdaságuk élénkítésére, a beruházások növelésére, a működő tőke importjára, végül is a szegénység csökkentésére a politikai változások után.

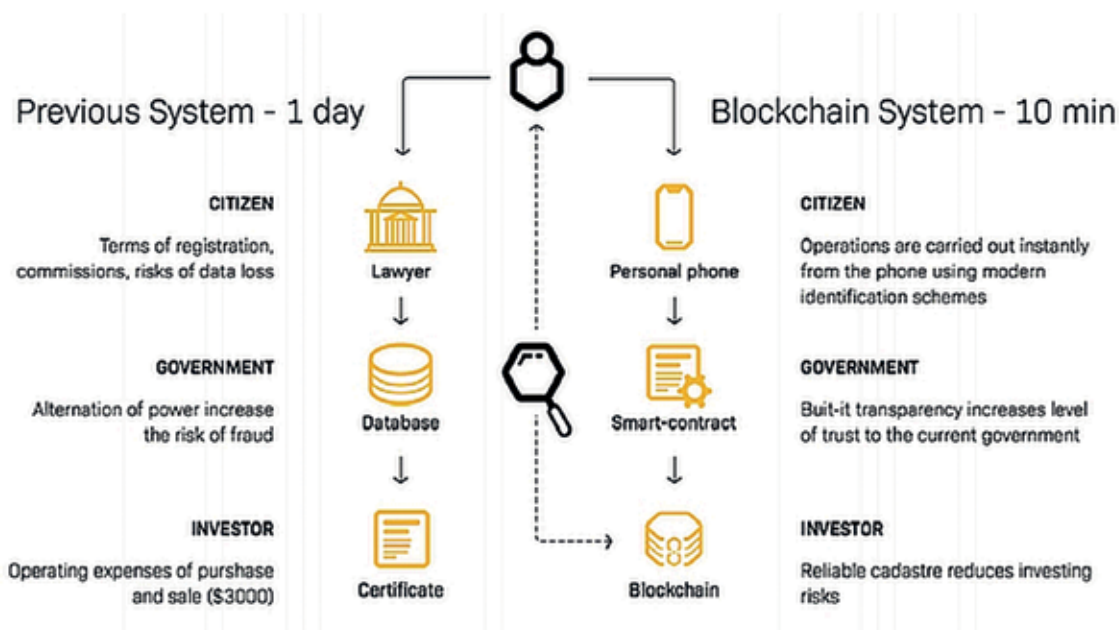
A biztonságos üzleti környezet megteremtése, a versenyképesség fokozása a legalapvetőbb természeti erőforrás, a föld megfelelő szintű menedzsmentje nélkül nem megy. Ennek érdekében mindhárom országban földreformot hajtottak végre, illetve létrehoztak egy olyan korszerű földügyi igazgatási rendszert, amely magas szinten biztosítja földjeik menedzsmentjét, a megfelelő gazdasági és politikai döntések meghozatalát.

A két volt szovjet köztársaság (Grúzia és Kirgizisztán) a Szovjetunió széthullása után szinte azonnal privatizálta földjeit. A földek privatizációja a piacgazdaság megteremtésének az első lépése volt.⁷

A kilencvenes években, a műholdas helymeghatározó rendszereknek köszönhetően, rendkívüli mértékben megnövekedett a térbeli adatok meghatározásának üteme és pontossága. Ennek eredményeképpen a kataszteri térképek előállításuk is könnyebbé, olcsóbbá vált. A technikai fejlődést ezen országok a legnagyobb mértékben ki is használták.

Ruanda a fenti fejlődési úton később indult el, az évszázad első évtizedében. Az elsődleges céljuk a birtoklási viszonyok formálissá tétele volt. Ez mindösszesen 10,3 millió földrészlet elhatárolását jelentette (hazánkban 8 millió földrészlet van), a megfelelő jogi adatok (tulajdonjog stb.) meghatározásával együtt. Azonban ne feledjük, hogy Ruanda az „általános határok” koncepciót használja, azaz a földrészletek elhatárolása topográfiai objektumok (utak, vízfolyások stb.) alapján történik, vagyis az elhatárolás nem olyan szigorú eljárás, mint a német típusú kataszterekben (pl. hazánkban). Ruanda ezenkívül a geodéziai alapokra is nagy hangsúlyt fektetett, kialakítva egy nyolc

⁷ <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/land-reform-kyrgyzstan/>

■ 4. ábra A Grúziában megvalósított blokkláncalapú tranzakció megoldása

állomásból álló permanens GNSS hálózatot. (Ruanda területe 26 ezer négyzetkilométer, hazánk területének a negyede).⁸

A fenti országok nagy hangsúlyt fektettek a kataszter informatikai megoldásainak fejlesztésére is. Grúziában tesztelték az ingatlan-tranzakciók lebonyolítására szolgáló első blokkláncalapú rendszert. (4. ábra) A projekt első fázisa 2018-ban befejeződött. A szakma kíváncsian várja a projekt folytatását.⁹

A hagyományos eljárással ellentétben – amikor is az állampolgár egy ügyvédhez fordul, majd a tranzakciót regisztrálják, végül kifizetik a tranzakció költségeit – itt a tranzakció „okos” eszközökkel (mobiltelefon, okoszerződés, blokklánc) történik a technológia összes lehetőségeit kihasználva (azonosítás, tranzakció stb.). A blokkláncalapú technológia csupán 10 percet igényel, a régi, egy napig is eltartó eljárással szemben.

A tárgyalt országokban a kataszteri informatikai rendszernek köszönhetően az összes kataszteri információ online elérhető.

A nagy volumenű fejlődést a hazaiakon kívül világbanki, ENSZ és egyéb forrásokból finanszírozták. Mellette a nagy kataszteri és

térképészeti hagyományokkal, nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező szervezetek (pl. a holland Kadaster, a brit Ordnance Survey, a svéd Landmateriet Ruanda esetében) is segítettek a rendszerek kifejlesztését.

Mint minden felmérésnek, a Világbank felmérésének is vannak bizonyos korlátai. Például Grúzia esetén csak a főváros, Tbiliszi magánkézen lévő ingatlanjai vannak teljes mértékben térképezve. Az ingatlanok valamennyi jogi adatát azonban itt sem regisztrálták. Ruanda és Kirgizisztán esetén azonban a földrajzi fedettség mind jogi, mind térképi szempontból teljes.

Rangsor a kataszter minőségének alapján

Ha a Világbank felmérését a kataszter minőségének mutatója alapján rangsoroljuk, akkor az 5. ábrán látható eredményt kapjuk

Annyiban érdekes ez a kataszteri minőség alapján történő besorolás, hogy a versenyképesség szerintihez képest összesen öt olyan országot találunk (Ruanda, Litvánia, Észtország, Svédország és Új-Zéland), amely itt is szerepel az első tízben. Viszont megjelentek a fejlett

8 <https://ggim.un.org/country-reports/documents/Rwanda-2015-country-report.pdf>

9 https://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/inov_a_00276

Gazdaság	Ingyen-nyilvántar-tás helyezés	Ingyen-nyilvántar-tás pont	Eljárás (darab)	Időtartam (nap)	Költség (ingat-lan értékének %-ában)	Ingyen-nyilvántar-tás minősége
Ruanda	3	93,7	3	7	0,1	28,5
Litvánia	4	93,0	3	3,5	0,8	28,5
Tajvan, Kína	20	83,9	3	4	6,2	28,5
Szingapúr	21	83,1	6	4,5	2,9	28,5
Hollandia	30	80,1	5	2,5	6,1	28,5
Észtország	6	91,0	3	17,5	0,5	27,5
Svédország	9	90,1	1	7	4,3	27,5
Korea	40	76,3	7	5,5	5,1	27,5
Hongkong	51	73,6	5	27,5	7,7	27,5
Törökország	27	81,6	6	4,5	3,0	27,0
Új Zéland	2	94,6	2	3,5	0,1	26,5

5. ábra A kataszter minősége szerinti sorrend

gazdasággal rendelkező államok, így Tajvan, Szingapúr, Hollandia, Dél-Korea, Hongkong és egy kissé kilógva a sorból Törökország.

A táblázatot elemezve kitűnik, hogy az utóbbi országok azért nem kerültek be versenyképességi szempontból a legjobbak közé, mert az ingatlan-tranzakciókhoz kapcsolódó költségek igen magasak a versenyképességben vezető országokhoz képest.

Viszont a kataszterük minősége kitűnő. Ne feledjük, hogy a felsorolt országokban az ingatlanárak a világon a legmagasabbak közé tartoznak (pl. Hongkong, Szingapúr), azonban ehhez magas minőségű és jogbiztonságú kataszteri adatokkal szolgálnak.

Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy egy kataszter versenyképességre és az üzleti környezetre gyakorolt hatását, valamint a szolgáltatások minőségét, a jogbiztonságot nem szabad összetéveszteni.

Szerencsés esetben (lásd Ruanda, Litvánia, Észtország, Svédország és Új-Zéland) a versenyképesség és a minőség találkozik egymással, azonban a két tényező nem feltétlenül jelent azonosságot (például Hollandia a versenyképességi listán egy hellyel hazánk mögött található, a harmincadik).

Hasonló faktorként kell kezelni az ingatlan-tranzakciókra fordított időt is. Természetesen, ha egy tranzakció gyorsan lefut, az versenyké-

Gazdaság	Ingyen-nyilvántar-tás helyezés	Ingyen-nyilvántar-tás pont	Eljárás (darab)	Időtartam (nap)	Költség (ingat-lan értékének %-ában)	Ingyen-nyilvántar-tás minősége
Katar	1	96,2	1	1	0,3	26,0
Új Zéland	2	94,6	2	3,5	0,1	26,5
Grúzia	5	92,9	1	1	0,0	21,5
Bahrein	17	86,2	2	2	1,7	19,5
Norvégia	15	87,3	1	3	2,5	20,0
Tajvan, Kína	20	83,9	3	4	6,2	28,5
Dánia	11	89,9	3	4	0,6	24,5
Kanada	36	77,8	5	4	3,8	21,5
Belorusszia	14	87,8	4	5	0,0	23,5
Nepál	97	63,6	4	6	5,8	6,0
Ruanda	3	93,7	3	7	0,1	28,5

6. ábra Az országok rangsora a tranzakciók ideje alapján

pességet növelő tényező. Idő szerint csoportosítva az országokat azonban azt láthatjuk, hogy az első tízbe bekerül például Bahrein, Norvégia, Tajvan, Dánia, Kanada, Fehéroroszország és Nepál (amely a versenyképességben a 97. helyen áll!), míg a minden fontos mutatóban vezető Ruanda csak a tizedik helyezést éri el. Igaz, Katar itt is az első helyen áll. (6. ábra)

Tehát azt a következtést lehet levonni mindezekből, hogy a tranzakciókra fordított idő, bár a versenyképesség szempontjából fontos faktor, nem meghatározó egy kataszter versenyképessége szempontjából. Például Nepál esetén hiába megy gyorsan végbe a tranzakció, a kataszter minősége jelentősen lerontja a versenyképességét.

Az eljárások számánál hasonló eredményre juthatunk, mint a tranzakciókra fordított idő esetén.

Végeredményben azt a következtetést lehet levonni a Világbank felméréséből, hogy a valóban meghatározó faktorok a kataszter versenyképességének mérése esetén a kataszter minőségének az indexe, illetve a tranzakciók költségei. Az eljárások száma és a ráfordított idő nem jelentenek olyan jelentékeny tényezőt, amely érdemben befolyásolná a versenyképességet.

Összefoglalás

Az előző pontokban a Világbank versenyképességi elemzése alapján mutattam be a kataszterek jelenlegi helyzetét a világban.

A Világbank felmérése olyan szempontból igencsak érdekes, hogy nem egy kataszteri szakmai szervezet, hanem egy „kívülálló”, elsősorban gazdasági kérdésekre fókuszáló társaság elemzi a kataszterek versenyképességét.

Mint minden nagyléptékű statisztikának (190 ország gazdaságáról van szó), ennek a felmérésnek is vannak bizonyos kompromisszumai, általánosításai, előfeltételezései. Így tökéletes képet nem lehet belőle kapni, azonban általános következtetések levonására igen alkalmas.

Az ingatlan-tranzakciók kapcsán megállapítható, hogy elsősorban a kataszteri rendszerek minősége és a tranzakciók költsége az, ami meghatározza a versenyképességet. Az idő és az eljárások száma nem jelent szignifikáns tényezőt.

Köszönhetően napjaink fejlett technológiai megoldásainak (helymeghatározás, információs rendszerek, mobiltechnológia) számos ország nagyléptékű fejlesztéseket hajtott végre a kataszter területén, amivel nemzetgazdaságuk fejlődését, a biztonságos üzleti környezetet és a szegénység csökkentését tűzték ki célul. Segítségével a világ élvonalába emelték kataszterüket. E rendszereknél jelennek meg azok a digitális megoldások (pl. blokklánc), amelyek a hagyományosan fejlett kataszterekben már kialakult közbizalmat hivatottak kiváltani.

A hagyományosan fejlett kataszterrel rendelkező országok (köztük hazánk is) nehezebb helyzetben vannak a fejlesztés szempontjából, hiszen egy meglévő rendszert kellene az összes történeti adataival, összefüggéseivel együtt magasabb szintre hozni. Mellette a fejlett rendszerekben megvan a közbizalom is, amely az egyik legfontosabb eleme a kataszteri rendszereknek. Az, hogy szükséges-e ezen bizalom kiváltása digitális eszközökkel, a jövő egyik kulcskérdése lesz.

REISZ T. CSABA

„Négyzetkataszter”: A magyarországi kataszteri felmérés térkép- és iratanyagának katasztere, 1850–1918

Kutatási terv, NFKI Alap K 132723

1. Háttér, nemzetközi előzmények, megoldandó problémák. Saját előzmények a projektben

A földadó kivetéséhez szükséges, a földterület mennyiségi, minőségi és tulajdonosi paramétereit megállapító kataszteri felmérés – majd azt követően az adóigazgatási ügyintézés – során jelentős mennyiségű olyan térkép- és iratanyag keletkezett, amely a köz-, gazdaság-, társadalom-, hely- és családtörténet számára elsőrangú, sokszor hiánypótló forrást jelent. E forrásanyag számos körülmény (impériumváltások, szervezetfejlesztés, időmúlás, őrzési feltételek) miatt részben megsemmisült, részben szétszóródott, de még így is jelentős mennyiségű. Éppen a terjedelme miatt az anyag kutatása nehézkes vagy szinte lehetetlen, mert csak igen kevés helyen dolgozták fel darabszinten, és nem hozzáférhetők tértől és időtől függetlenül (online).

Az 1850-ben megkezdődő magyarországi kataszteri felmérés az Osztrák Birodalom német és itáliai területein 1817-ben megindult kataszteri felmérés szerves folytatása volt. Az utóbbiak részletes feltárását végzi a *Der Franziszeische Kataster* (www.franciszeischerkataster.at) projekt, amely Bukovina és Karintia után harmadik szakaszában Osztrák-Sziléziát dolgozza fel 2018–2021 között (sokkal kisebb területet sokkal hosszabb idő és jobb kutatási kondíciók között). Az e projekt kezdeti szakaszában feltárt szakirodalom Magyarországra vonatkozó teljes hiánya volt az egyik ösztönzője a hazai katasztertörténeti kutatásoknak.

Jelen pályázat szorosan kapcsolódik a 2013–2015. évi OTKA-pályázathoz, az ott elmondott háttér, megoldási problémák, kulcskérdések és célkitűzések jórészt azonosak. A pályázat ön-

álló értékelésének érdekében szükséges a főbb elemeket megismételni.

Történet. A modern állam a magánosok vagyoni erejét meghaladó közösségi, továbbá államszervezési feladatai (állam- és közigazgatás, igazságszolgáltatás, közbiztonság, gazdasági élet szabályozása, egészségügy, oktatás, kultúra stb.) költségeinek fedezésére a magántulajdon és a termelés, a forgalom és a fogyasztás egy részét különféle jogcímenek (egyenes- és fogyasztási adók, vámok, jövedékek, illetékek, díjak formájában) önkényesen, rendeleti úton vagy törvényes felhatalmazás alapján elvonja.

Az alapvetően agrárgazdálkodást folytató országokban, így a Habsburg Monarchiában és a részét alkotó Magyarországon az egyik alapvető adótárgy a föld lehetett, így az államhatalom számára ennek adóztatása egyértelmű törekvés volt. Már II. József is kísérletet tett arra (1785–1790), hogy az adó alapjául szolgáló földterület nagyságát és művelési ágakon és minőségen alapuló jövedelmét az adó lehetőleg igazságos, mindenesetre elviselhető mértékű kivetéséhez pontosan meghatározzák.

Az állami feladatok költségigénye nem nélkülözhetette a földadó bevételeit, ezért az örökös tartományokban 1817-ben bevezették az állandó (vagyis hosszú időre megállapított adóalapként szolgáló) földadókatasztert. Tekintettel arra, hogy a földterület felmérése évekig eltartott, 1819-ben egy elsősorban becslésen alapuló ideiglenes földadó bevezetését is elrendelték. A kataszteri felmérések végeztével, annak alapján szabályozták a földadót 1869–1881 között.

A szabadságharc leverése után a Habsburg-államigazgatás Magyarországon is hasonlóképpen járt el: 1849. október 20-án császári nyílt parancs (pátens) rendelte el az állandó

földadókataszter felállítását, és annak elkészültéig 1850. március 4-én egy újabb patens az ideiglenes földadókataszter elkészítését rendelte el (1853-ra elkészült). Ez szolgált a földadó kivetésének alapjául 1883-ig.

A részletes kataszteri felmérés az 1853-ban megkezdett háromszögelési felmérések alapján, 1856-ban indult meg, és bár az ország egész területén nem, 1891-re már az állam 70,5%-ára, 1916-ra közel 80%-ára vonatkozóan elkészült. A kataszteri felmérés szervezetét, az ott alkalmazott mérnököket számos egyéb szakmai feladattal terhelték, amelyek hátráltatták a felmérési munkálatokat. 1875-ben indult a földadó-szabályozás, de ezen kívül a mérnökök szerepet kaptak a telekkönyvi betétszerkesztésben, a birtokrendezéseknél, végezték a mérnöki felmérést, helyszínelést és nyilvántartást, bírósági eljárásoknál működtek közre és egyéb feladatokban is részt vettek (Budapest felmérése, a Duna, a Tisza hullámterének helyszínelése, erdőbirtokok háromszögelése, bányászati érdekű háromszögelési és felmérési munkák, határrendezés). A kataszteri felmérés olyan részletességű volt, hogy eredményeit az adókiivetésen túl is számos célra hasznosíthatták, ezért majd a szervezetet is átalakították. A felmérési tevékenység alapvető jelentőségét hangsúlyozza, hogy a szervezet új elnevezése Állami földmérés lett.

Gyűjtemények. Az előkészületi, tisztázati, másolati térképek, valamint a kapcsolódó iratanyagok a kataszteri térképtárakba kerültek, de az anyag egyes másolatait hivatalból, a további adóügyi vagy ingatlan-nyilvántartási célokra a pénzügyigazgatóságok, a járásbírók (mint telekkönyvi hatóság) és a községek is őrizték, abból másolatot bárki rendelhetett. A történeti forrásanyag a megyei levéltárakba került (szerencsés esetben az iratképzők iratanyagával, illetékesség alapján), illetve a Magyar Országos Levéltárba és az Országos Széchényi Könyvtárba is jutottak térképek és iratok. A Budapest Főváros Kormányhivatala Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztálya is őriz kataszteri térképeket és iratokat, továbbá a Néprajzi Múzeum korábbi gyűjteményének egy kis maradványát, az ún. mérőföldlapokat. Az

öt kataszteri térképtár (Budapest, Pozsony, Kassa, Temesvár, Zágráb) térkép- és iratanyaga közül csak a felvidékiek maradtak meg jó állapotban, ezt Pozsonyban őrzik. Erdély jó részén és azon belül a Székelyföldön a kataszteri szervezet nem végzett felmérési munkát 1918-ig, a hiányzó kataszteri térképeket 1892 után a községek tagosítási munkálatai során készített térképekkel helyettesítették. Tudományos körökben éppen ezért vitatott, hogy vannak-e kataszteri térképek Erdély belső részéről, a vitás kérdést az ottani gyűjtemények feldolgozása oldhatná meg.

Megoldandó problémák. A közgyűjteményekbe a forgalomból kivont, a napi ügyintézésben nem, csak a történeti-néprajzi kutatásban hasznosítható iratok kerültek, az átadás-átvétel részletessége, dokumentáltsága alacsony színvonalú vagy semmilyen sem volt. Ma a gyűjteménykezelők sokszor azal sincsenek tisztában, hogy mikor, milyen módon, kitől, mennyire teljesen és pontosan milyen dokumentumtípusok kerültek az intézményekbe. A gyűjteményi nyilvántartási előírások professzionalizálásával azután – általában a dokumentumokra írt elnevezések alapján – leírták az egyes gyűjteményeket, de nem voltak, nem lehettek tekintettel az iratok pontos elnevezésére, rendszerben betöltött helyük szerinti csoportosítására.

A legfőbb megoldandó probléma tehát azon gyűjtemények meghatározása, amelyekben a kataszteri felmérésre vonatkozó dokumentumok találhatóak, továbbá az őrzött iratanyag egyes irattípusainak pontos feltárása, elhatárolása a többi irattól, a kataszteri felmérésben való helyük megállapítása. Különösen nehéz feladat az évtizedek alatt rögzült téves információk (pl. úrbérrendezési térképek kataszteri térképek közé sorolása) korrigálása. Mindezt követően pedig az irattípusokon belül a konkrét dokumentumok számbavétele (leírása, nyilvántartásba vétele) szükséges a további kutatások érdekében. Ez a hatalmas munka meghaladja jelen projekt lehetőségeit. A projekt csak a kataszteri felmérés során keletkezett iratanyag vagyis a felmérési felügyelőségek iratanyagának feltárásával kíván foglalkozni

(ezt is csak két megyében tudjuk egyelőre elvégezni).

A kataszteri felmérés szervezetére vonatkozó központi irattári anyag szinte teljességgel megsemmisült (a pénzügyminisztérium korabeli durva selejtezése miatt), a korai időszak iratanyaga azonban Bécsben kutatható. A területi felmérési felügyelőség irataiban reményeink szerint olyan ügyviteli iratok is fennmaradhattak, amelyek a hiányzó központi anyagot pótolni tudják. Ezek feltárása és a kutatás számára ismertté tétele elengedhetetlen a felmérés története és a keletkezett dokumentumok helyes feldolgozása érdekében.

Előzmények. Az előző OTKA-projektben rögzített általános előzményeken túl most csak saját tevékenységünket ismertetjük: 2007–2009 folyamán a kataszteri térképek és oleáták (S 76, S 78) digitalizálásában közreműködtünk, 2008-ban módszertani tanulmányt készítettünk a kataszteri térképek tömeges digitalizálásáról. A 2013–2015 között futó OTKA-projekt keretében az MNL OL S 79 állag 1221 csomójában 1798 település kb. 14 500 iratát egyedileg feltártuk, kb. 45 000 felvételi előrajzot digitalizáltunk. Az adatokat és a digitalizált térképállományt a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu) is publikáljuk. A megyei levéltárakban őrzött kataszteri iratanyag feltárására benyújtott új OTKA-pályázat (2016–2019 között) jó értékelést kapott, de forráshiány miatt nem támogatták.

2016 óta a katasztertörténeti kutatásokat az első OTKA-pályázathoz kapcsolódóan, de annak keretein kívül létrehozott *Catastrum. Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat* folyamatos megjelenése támogatja. A 2019-ben 6. évfolyamát kezdő szaklap évi négy számban 256 oldalon kb. 20–25 cikkel gyarapítja a katasztertörténeti irodalmat. A szerzők között ausztriai, szlovákiai, erdélyi, szerbiai és horvátországi kutatók is szerepelnek, emiatt a folyóirat nemzetközi ismertségű. A *Catastrumot* az MTA Történettudományi Bizottsága 2018-ban A típusú történettudományi folyóiratként ismerte el. A lap főszerkesztője a projekt vezető kutatója, felelős szerkesztője a senior kutató.

A korábbi évek folyamán végzett térkép-digitalizálás eredménye csak részben hozzáférhető, és az csak a digitalizálást és publikálást végző magáncégnek köszönhető, a levéltárak anyaguk teljes közreadását nem végezték el. A kataszteri térképszelvények szelvény formában az OL esetében a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon vagy a megyei kataszteri DVD-ken érhetők el (Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém, Békés, Nógrád, Tolna megye), a többi megye anyaga csak mozaikolt (települési határ mentén körbevágott), georeferált és összeillesztett formában érhető el (www.mapire.eu), az egyes térképművekről és szelvényekről szabatos leírás nem készült, a levéltári nyilvántartórendszerben nem szerepelnek. Éppen ezért az is feladat lenne, hogy a megyei levéltárak anyagából készült digitális felvételeket feldolgozzuk (leírva pl. a keletkezés adatait, a készítőik neveit stb.).

A térképanyag a kapcsolódó iratanyag nélkül csak részben alkalmas a történeti forrásérték kiaknázására, sok esetben pusztán illusztrációként használható fel. Éppen ezért szükséges, hogy a kataszteri térképek mellett a kataszteri iratokat is feltárjuk.

2015 januárjában felmértük a megyei levéltárak kataszteri térképi és iratanyagát, amely csaknem 1200 ifm terjedelmű (az MNL OL-é: 140 ifm). E terjedelemnek egy része keletkezett 1850–1918 között. A kataszteri munkálatokra vonatkozó vagy azokhoz kapcsolódó dokumentumok többféle cím alatt kerültek be a nyilvántartásba. Jellemzően „kataszteri térképek”, „kataszteri birtokvázlatok”, „telek(jegyző) könyvi iratok”, „kataszteri iratok” cím vagy az iratképző/iratátadó alatt (felmérési felügyelőség, földmérési igazgatóság, megyei törvényszék, járásbíróóság, Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal, földhivatal) szerepelnek a fond- és állagjegyzékben. A témához kapcsolódóként esetenként úrbéri, tagosítási és legezőtérképeket is megadtak.

A fondok/állagok jellemző segédlete a raktári jegyzék (papíralapon, elektronikus formában, kutatóteremben, ritkábban online módon). Az iratanyag a települések abécérendjében rendezett, azon belül kronológiai rendet

követnek (keletkezés éve), a szelvények száma sokszor szerepel. Az iratok irattípusonkénti feltárása csak kevés helyen, de ott jó minőségben történt meg (HML, NML, VaML). Dokumentumszintű leírással iratok esetében a megyei levéltárak jellemzően nem rendelkeznek, legfeljebb a térképekről készült darab szintű jegyzék (Excel-formátumban).

A 2006–2014 között, szinte kizárólag az Arcanum Adatbázis Kft. által végzett digitalizálási tevékenység eredményeképpen inkább az jellemző, hogy a kataszteri térképeket már teljesen vagy legalább részben digitalizálták. A digitális állomány jellemzően a levéltár rendelkezésére áll (külső) merevlemezen vagy DVD-n, a fájlok paraméterei viszonylag egységesek.

A megyei levéltárak közül 11 szeretne részt venni a kataszteri iratanyaguk feltárásában, az anyagi lehetőségekre tekintettel az egyetemi központokban működő BaML és HBML anyagát szeretnénk feldolgozni (Scope levéltári nyilvántartásba is felvenni).

2. Hipotézis, kulcskérdések, a projekt célkitűzései

Jelen pályázat célja, hogy az online elérhető kataszteri térképekhez az MNL OL-ban őrzött jegyzékeket, jegyzőkönyveket digitalizálja és online hozzáférhetővé tegye, két megyei tagintézményben őrzött kataszteri térképek és iratok iratszintű feltárását elvégezze, folytassa a kataszteri felmérések történetére vonatkozó forrásanyag feltárását. Kiemelt cél, hogy a kataszteri felmérés térkép- és iratanyagának kataszterét kialakítsuk és adatokkal feltöltését megkezdjük („Négyzetkataszter”). A vállalt feladatok jellegét és mennyiségét a korábbi tapasztalatok alapján, a túlvállalás elkerülésével határoztuk meg:

I. Kataszteri iratanyag digitalizálása és publikálása

- a) Az MNL OL kataszteri iratanyaga

II. Szervezettörténet

- a) Bécsi iratanyag szisztematikus feltárása (évi 1 hónap)
- b) Protopográfiai gyűjtemény, névtér (1600 személy)

III. Iratanyagfeltárás

- a) a megyei levéltárakban a felmérési felügyelőségek kataszteri térkép- és iratanyagának feltárása

IV. Kataszter². A kataszteri térkép- és iratanyag lelőhelykatasztere

- a) Alaptérkép elkészítése (poligon- és ponttípus, GIS-rendszerhez)
- b) Adatbázis építése (OL és megyei intézmények anyagából)
- c) Pozsonyi geodéziai és kartográfiai levéltár adatainak bedolgozása
- d) Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalának kataszteri gyűjteménye feldolgozása
- e) Kataszter² lelőhelykataszter létrehozása, vizuális megjelenítés kialakítása

ad I.

Csupán az MNL OL kataszteri telekkönyveinek összmennyisége 890 000 oldal, ennek digitalizálása a kapacitást tekintve hosszú távú terv, de szükséges, mert az online elérhető kataszteri térképek ezek nélkül csak részben értelmezhetők; online elérhetőségük a telekkönyvek használatát növelik. A nagyméretű ívek (4 oldal) adatai sokszor egymást követő ívek oldalpárjain szerepelnek, az oldalak nem felvághatóak, ezért csak lapozásos technikával digitalizálhatók. Ez nagy szkennert igénylő, lassú feladat. A legolcsóbb piaci ár (40 Ft/felvétel) alapján 400 000 oldal (200 000 felvétel) tervezhető. Az iratanyag digitalizálásra előkészített, de annak kiadása és reponálása ilyen mennyiségnél szintén jelentős. A munkát külső vállalkozó bevonásával végeznénk, mert saját munkatárssal annak bérköltsége közel ugyanannyi lenne, míg a nagyteljesítményű szkennert két évig más feladatra nem használhatnánk.

ad II.

a) *Österreichisches Staatsarchiv*

1. Állami és kataszteri felmérési költségvetés (1850–1867): ÖStA KA Reichsrat Gremialakten (1851–1861) (Cataster és a Staatsvoranschläge is külön vezérszó)
2. ÖStA HHStA Az uralkodói kabineti iroda Vorträge sorozata
3. ÖStA FHKKA Finanzministerium, Präsi-

um, Hauptreihe, Akten (évrendezett 1857-ig, indexek átnézésével kutatható, 1858–1867: tárgyi alapon rendezett egységek 1858–1967 között)

4. Kataszteri iratok (szervezettörténet)

ÖStA HFA Finanzministerium, Katasterabteilung. Generaldirection des Grundsteuerkatasters, 1850–1871. Iratanyag: 293–617. doboz (mellékletek: 618–687. doboz). Protokoll (ülésjegyzőkönyv, 166–197. kötet) és index (123–156. kötet)

Nincs szakirodalmi adatunk arról, hogy a bécsi levéltári anyagot a katasztertörténeti kutatásokban mások hasznosították volna, pedig egyrészt jól rendezettsége okán, másrészt a magyarországi források teljes hiánya miatt ezek feltárása elengedhetetlen, ez tudományos tevékenységet igényel. Az adatgyűjtést a szenior kutató végzi, aki az anyag feltárását 2015-ben és 2017-ben Klebelsberg Ösztöndíjjal megkezdte (de annak szabályzata szerint 5 éven belül kettőnél többször nem veheti igénybe). Évente legfeljebb 1-1 hónapnyi időtartamban kutatna, az utazási, biztosítási, szállásköltség és a napidíj tervezése szükséges.

b) *Prozopográfiai gyűjtemény, névtér*

A kataszteri szervezetben tevékenykedő tisztviselőkről átfogó ismereteink nincsenek (származás, családi háttér, iskolázottság, szervezeten belüli családi kapcsolatok: „felmérő dinasztia”). A szóba jöhető források jelentős részét feltártuk, részben hozzáférhetővé tettük, a szervezet több kiemelkedő tagjának önálló cikket szenteltünk a *Catastrum* hasábjain. A legfontosabb forrástípus, a szolgálati törzslap 760 személyről áll rendelkezésre, a tiszti címtárban közel 1900 személy szerepel (közel 2600 alakban). Egységes szempontok szerint összeállított prozopográfiai gyűjteményt kívánunk létrehozni kb. 1600 személy adataiból. Ez a különféle adatbázisok és a Scope nyilvántartás névtérépítéséhez is nagy segítséget nyújt.

ad III.

A Baranya Megyei Levéltár (VI.181. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség /1851–1867: Pécsi Felmérési Felügyelőség, 1945-től: Álla-

mi Földmérés 11. számú Felügyelősége/ iratai, 1851–1949, 125,55 ifm) és a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (VI.127. M. Kir. Állami 12. Földmérési Felügyelőség Debrecen iratai, 1850–1950, 48,57) iratanyagának darabszintű feltárását később felveendő fiatal kutatóval dolgoztatjuk fel. Munkáját egy-egy tapasztalt levéltáros kolléga segíti, a munkát a szenior kutató irányítja. A feladat nehézségét növeli a távolság, ugyanakkor kiemelendő, hogy a fővároscentrikus kutatóhely-létrehozással szemben vidéki intézményben hozunk létre tudományos álláshelyet, segítve ezzel a helyi tudományos és szakmai feldolgozó munkát. A tapasztalat szerint 1 FTE egy év alatt 26 ifm-t, 2300 rekordot (kb. 200 csomót) tud feldolgozni a digitalizálásra előkészítő munkálatok mellett. Digitalizálásra előkészítés nélkül, a lapszámzás elhagyásával ennél több elvégezhető, ezért van remény arra, hogy a projekt futamideje alatt nemcsak e két megyei anyagot, de a szomszédos megyék anyagát (pl. Tolna Megyei Levéltár) is sikerül feldolgozni.

ad IV.

A projekt egyik fő célkitűzése, hogy a kataszteri térkép- és iratanyag kataszterét elkészítse (A kataszter katasztere, „Négyzetkataszter”). Az adatbázis településszinten tartalmazza majd az arra vonatkozó irattípust (kataszteri térkép, birtokvázlat, telekkönyv, határleírás stb.), annak keletkezési idejét, az irat jelzetét, az őrző intézményt, valamint a hozzáférés szintjeit (csak helyszínen papír alapon, elektronikusan helyi hálózaton, CD-n, online módon kutatható). Az adatokból több szempontú térkép állítható össze, amely a forrásbázis időbeli és térbeli fejlődését, valamint fennmaradását vizuálisan jeleníti meg. A településre kattintva a rá vonatkozó valamilyeni információ előhívható. Az adatbázisban az MNL OL, a most feldolgozandó megyei anyag, valamint a pozsonyi Geodézia és Kartográfia Központi Levéltára térkép- és iratanyagát, és mintaként a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalában őrzött kataszteri térképek adatait tüntetjük fel.

3. Az alkalmazott kísérleti módszer

- a) A kataszteri iratok digitalizálását olyan külső partnerrel végeztetjük el, amelyik annak publikálását is megvalósítja.
- b) A külföldi kutatások alkalmával arra törekszünk, hogy amit lehet, digitális felvétel formájában is hazahozzunk, hogy azok feldolgozását itthon végezhessük el. A pozsonyi anyag feldolgozásában jelentős segítség, hogy jó kapcsolatot ápolunk az ottani levéltár igazgatójával. Az előkészítő munkálatokat levelezés útján tudjuk végezni, és csak akkor kell pozsonyi kutatást folytatni, ha az anyagról jegyzék nem áll a rendelkezésre (mert bár van, de publikusan nem hozzáférhető). Az erdélyi anyag kutatását a tapasztalatok alapján a helyszínen kell végezni, mert a rendelkezésre álló jegyzékeket nem küldik meg.
- c) A Személyi adattár kialakítását Access programban létrehozott űrlapokon végezzük, az eredményeket évente pdf formában közzé tesszük.
- d) A megyei anyagot a gyakran frissülő Scope levéltári nyilvántartásba betöltjük, és a rekordokhoz a digitálisan már rendelkezésre álló anyagokat hozzákapcsoljuk, a képeket online elérhetővé tesszük. A korábban digitalizált kataszteri térképek állományát a levéltár szervereire feltöltjük, a digitális képállományból a Scope levéltári nyilvántartó rendszerbe az adatok rögzíthetők.
- e) A „Négyzetkataszter” számára az adatokat Excel-formátumban készítjük el, az adatbázist és a GiS-alapú térképeket külső vállalkozó készíti el, mert ebben nekünk nincsen gyakorlati tudásunk.

4. Valószínűsített eredmények

1. A kataszteri felmérés korai időszakának (1850–1867) levéltári forrásai ismertek lesznek.
2. A kataszteri felmérések térképei és iratai 2 megyei levéltárban darabszinten leírva bekerülnek a levéltári nyilvántartó rendszerbe.

3. A kataszteri térképek és iratok online elérhetővé menynyiségileg folyamatosan növekszik, tértől és időtől független kutatást téve lehetővé.
4. A kataszteri felmérésben részt vevő személyi állományból országos hasznosítású prozopográfiai adattár és névtér készül.
5. A „Négyzetkataszter” adatbázis megteremti a lehetőségét annak, hogy településszinten lekérdezhető legyen a vonatkozó kataszteri térkép- és iratanyag, őrzőhellyel és hozzáférési lehetőségekkel együtt.

5. Kutatási infrastruktúra (eszközök, személyi állomány)

A K 105 886 OTKA-projekt tapasztalatai alapján egy teljes munkaidős pályázati álláshely (= 1 FTE) 1 év alatt 26 ifm levéltári anyag feldolgozását végezheti el (kb. 200 csomó, 2300 rekord). A projektben a másképp nem elvégezhető adatfeltárás személyi költségeit kell biztosítani. A számítógépes feldolgozás (4 év!) zavartalansága érdekében az MNL OL infrastruktúráját meg kell erősíteni.

a) Eszközigeény

- a1) A megyei levéltárakban folyó adatfeltárás számára összesen 4 laptop, 2 nagy monitor.
- a2) Az MNL OL számára 1 asztali gép nagy monitorral és 1 laptop.
- a3) A kommunikációs és informatikai háttér az MNL biztosítja (rezsiköltségben érvényesítve).

b) Személyi állomány

- b1) A munka elvégzését a MOL két munkatársa, Reisz T. Csaba (projektvezető) és Török Enikő, a Térképtár referense (senior kutató) irányítja. Munkájukat munkaidejük 20%-ában végzik (0,2 FTE), a projektből 95–95 000 Ft havi juttatást kapnak (48 hónap).
- b2) A kataszteri iratok feldolgozását 2 fő rész-munkaidős (0,5 FTE), később felveendő kutató végzi. E kutatókkal szembeni elvárás a történelem, levéltár, könyvtár, földrajz vagy térképész szakon szerzett legalább BA fokozatú egyetemi diploma megléte, és aján-

latos a pár év szakmai tapasztalat. E kutatók alkalmazása: 2020. január 1-jétől 2023. november 30-ig (47 hó). Tervezett költség a közalkalmazotti bértábla szerint: 195 000 Ft + 20 000 Ft egészséggkockázati pótlék/fő/teljes állás/hó.

- b3) A megyei levéltárakban a fiatal kutató munkáját a levéltári nyilvántartás vezetésében és a levéltári feldolgozó munkában tapasztalt levéltáros kolléga segíti (0,1 FTE), ezért 20 000 Ft/fő/hó juttatásban részesülnek a projekt keretében (48 hónap).
- b4) Az első évben megbízásos szerződéssel alkalmazott kutató a „négyzetkataszter” számára szükséges poligon alaptérkép elkészítéséhez (Az 1910–1912 között készült vármegyék földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata, 1:144 000 alapján), 800 000 Ft.

c) Dologi költségek

- c1) A külföldi kutatásokat a projekt négy évében végezzük, ennek utazási és szállásköltségére 200 000 Ft/év-et, napidíjra 68 000 Ft/évet terveztünk.
- c2) A kataszteri iratok digitalizálásának költségeire (40 Ft/felvétel) 200 000 felvétel (400 000 oldal) digitalizálásával számolva 8 000 000 Ft szükséges.
- c3) A GIS-alapú „négyzetkataszter” adatbázis létrehozásának költségei: alaptérkép azonosítókkal egybekötése (254e Ft); a

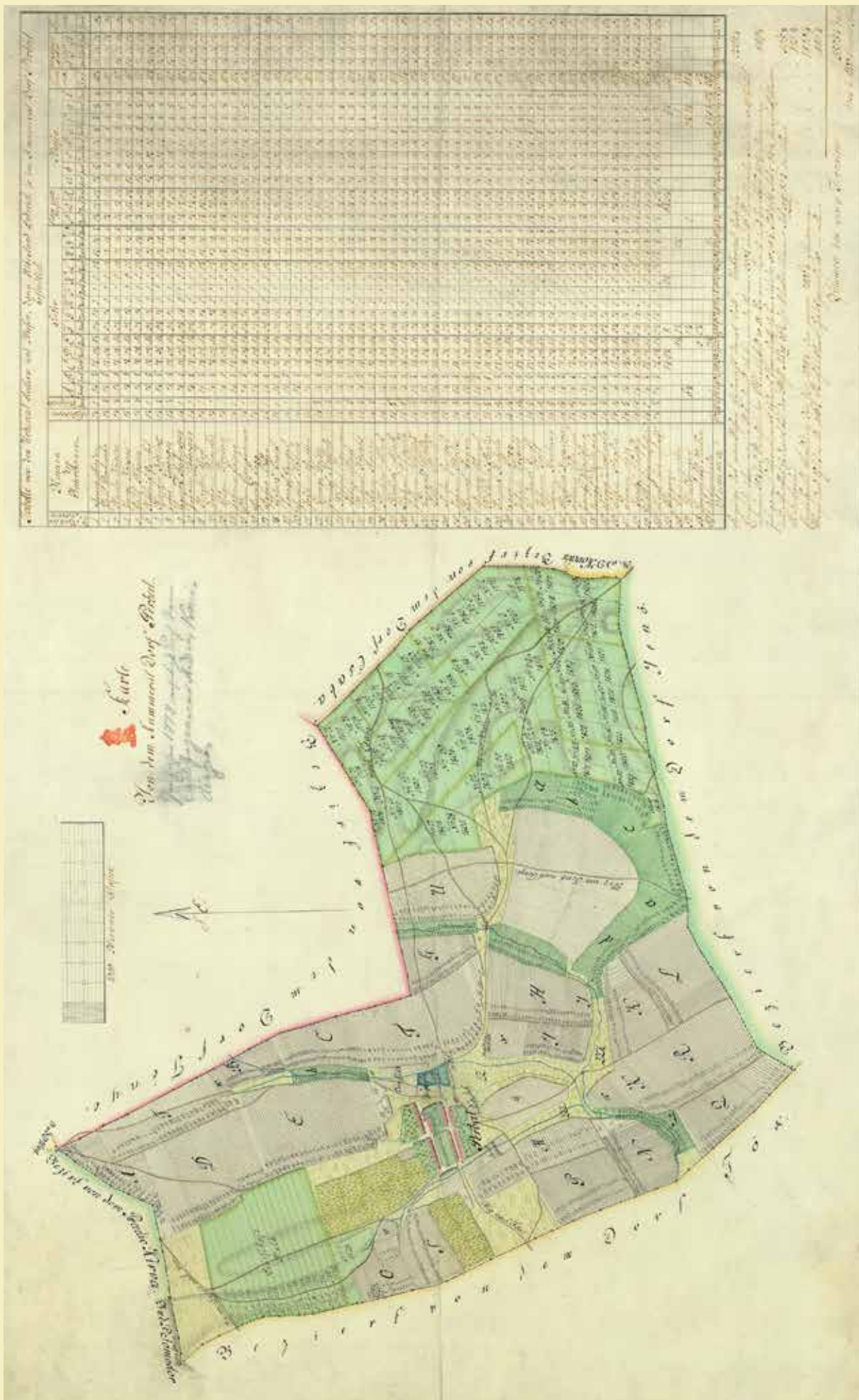
nézegetőprogramban adatbázis településenkénti megjelenítése (1270e Ft), településlekérdezés fejlesztése (681e Ft), lekérdezések előállítás és tematikus színezése (381e Ft), kész térképek és program összerakása, futtatható adatbázis készítése (254e Ft).

Az NKFI értékelése

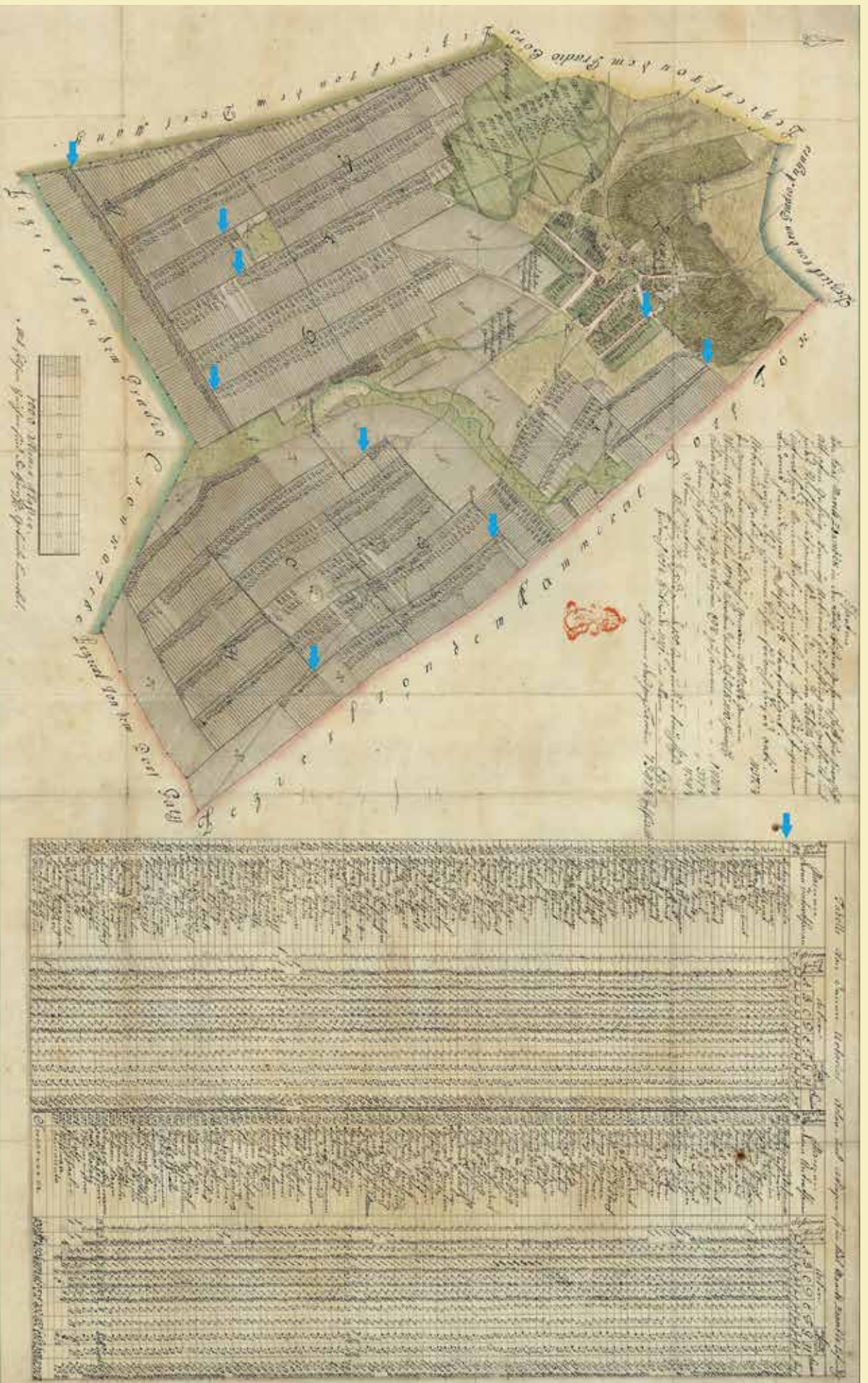
„A történelem zsűri kiemelten támogatandónak ítélte a pályázatot. A bírálók véleménye összhangban állt, és mindkettő egyaránt támogatásra méltónak ítélte, mint a 19. századi magyar társadalom- és gazdaságtörténet egyik legfontosabb forráscsoportjának, a kataszteri felmérések iratanyagának és térképeinek digitalizálását és publikussá tételét megcélzó vállalkozást. A pályázat két referálója is egyértelműen pozitívan ítélte meg a pályázatot és a bírálóknál magasabb pontszámra értékelték, ezzel a legjobbak közé emelték a projektet. A bírálók pontszámát valószínűleg befolyásolta a senior kutatók kevésbé értékelhető publikációs és citációs teljesítménye, a vezető kutató ugyanakkor már korábbi OTKA-projektben bizonyított, nemzetközi viszonylatban is elismert és kiváló szakember, az általa összefogott kutatás minden bizonnyal eredményesen zárul majd. A költségvetés határozottan átgondolt, és minden kétséget kizáróan reális.”*

Reisz T. Csaba

* A részletes értékelést l. a projekt honlapján (www.negyzetkataszter.hu)

■ Kneidinger András: Perbál térképe, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 45/a:2.). L. ehhez Török Enikő cikkét

Anton Scharle jobbágytelke Zsambék térképén, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 46:1.). L. ehhez Török Enikő cikkét